ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

1

TOMUL 40 1987

IANUARIE

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SECŢIA DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE

Preţul unui abonament este de 180 lei.
În ţară abonamentele se primesc la oficiile poştale şi difuzorii de presă din întreprinderi şi instituţii.

Cititorii din străinătate se pot abona adresîndu-se la ROMPRES-FILATELIA Departamentul Export-Import-presă P.O. Box 12 — 201. Telex 10376 prsfi r — Bucureşti, Calea Griviţei nr. 64—66.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb precum şi orice corespondenţă se vor trimite pe adresa Comitetului de redacţie al revistei „REVISTA DE ISTORIE". Apare de 12 ori pe an.

Adresa Redacţiei:
B-dul Aviatorilor, nr. 1
71247— Bucureşti, tel. 50.72.41.

REVISTA DE ISTORIE

TOM 40, NR. 1
ianuarie 1987

ISTORIA ROMÂNIEI

ISTORIE UNIVERSALĂ

DOCUMENTAR

CRONICA VIEȚII ȘTIINȚIFICE

CARTEA ROMÂNEASCĂ ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

REVISTA DE ISTORIE

TOME 40, N° 1
janvier 1987

L'HISTOIRE DE ROUMANIE

HISTOIRE UNIVERSELLE

DOCUMENTAIRE

CHRONIQUE DE LA VIE SCIENTIFIQUE

LE LIVRE ROUMAIN ET ÉTRANGER D'HISTOIRE

UNIREA PRINCIPATELOR, EDIFICAREA STATULUI MODERN ÎN PERSPECTIVA DEZVOLTĂRII NAȚIUNII ROMÂNE (1856 — 1866) (I)

GRIGORE CHIRIȚĂ

Unirea Principatelor constituie, fără îndoială, cel mai important eveniment din întreg secolul al XIX-lea românesc. Aprecierea aceasta atît de categorică nu ar trebui să surprindă, fiindcă astăzi toți istoricii sînt de acord că Unirea din 1859 a deschis nu numai calea și a împlinit (în bună măsură) tendințe istorice seculare, aspirații ardente de făurire a unității statale a românilor, dar a constituit totodată premisa, etapa necesară dobîndirii independenței statului român la 1877 și a desăvîrșirii sale prin marea Unire de la 1918. Cu marea lui putere de pătrundere a realităților și cu neasemuita forță de a le reda esența, M. Kogălniceanu spunea, în 1873, la înmormîntarea lui Cuza Vodă, că acesta, prin actele sale, „a făcut un stat, o societate, alta decît aceea ce i s-a fost dat"[1], punînd în evidență în acest fel faptul capital al creării în timpul domniei acestuia a unui stat nou, modern, cu o organizare pe baze noi a tuturor resorturilor sale, întemeiat deopotrivă pe voința, dar și pe interesele tuturor românilor, indiferent de partea din vatra străbună pe care viețuiau.

Mai mult chiar, se poate spune că Unirea Principatelor constituie un moment de cea mai mare însemnătate în istoria de două ori milenară a poporului român, marcînd trecerea de la starea de agregare pluristatală în care, timp de mai multe secole, acesta a viețuit și s-a manifestat (Țara Românească, Moldova, Transilvania), la edificarea în două etape a unui stat cu o structură unitară perfect închegată care, începînd din 1859, a constituit cadrul național-statal prin intermediul căruia s-a afirmat și s-a dezvoltat continuu, pînă astăzi, națiunea română. Acest mod de abordare a problemei apare cu atît mai întemeiat, dacă se are în vedere că vitalitatea unui popor, capacitatea lui creatoare de istorie, de cultură și civilizație, cu trăsături specifice și contribuții originale, se exprimă sintetic în modul cel mai complet pe tărîmul creației statale. Or, din această perspectivă, rolul și locul Unirii Principatelor, al creării României moderne în deceniul 1856—1866 este esențial sub dublu aspect : pe de o parte, pentru că printr-o acțiune energică și un efort uriaș a schimbat cursul dezvoltării istorice de pînă atunci, smulgînd poporul român din făgașul autocratismului oriental și reorganizîndu-i cadrele vieții pe structuri burghezo-democratice după modelul Europei occidentale, iar, pe de altă parte, pentru că națiunea română, devenită tocmai în acele momente o forță considerabilă, a acționat viguros și unitar, apărînd integritatea vetrei străbune, putința dezvoltării ei libere în această parte a Europei. De aceea, pe bună dreptate în Programul Partidului Comunist Român se subliniază că „Unirea Munteniei cu Moldova sub domnia luminoasă a lui Alexandru Ioan Cuza "a marcat „intrarea țării noastre în noua etapă a evoluției ei capitaliste, a ridicat pe o

treaptă superioară lupta de eliberare națională, mișcarea revoluționară a maselor muncitoare pentru drepturi și libertăți sociale"[2].

Privite în această largă perspectivă, faptele și evenimentele istorice survenite la mijlocul secolului al XIX-lea, cînd națiunea română căuta să se formeze după modelul occidental ca națiune-stat, înglobînd prin urmare întregul neam românesc prin anularea frontierelor care-l despărțeau, dobîndesc semnificații cu totul aparte. Într-adevăr, în acea epocă — după cum se afirmă cu îndreptățire într-o lucrare consacrată națiunii române — înfăptuirea statului național a reprezentat corolarul, consecința firească a procesului de formare și de afirmare a națiunii. La rîndul său, „statul a încununat mișcarea națională și a devenit expresia cea mai vie a închegării națiunii"[3]. În limitele acestui proces bivalent statul a devenit, așadar, ceea ce trebuia să fie de drept și de fapt și anume cadrul politic natural și necesar care „a imprimat un ritm accelerat procesului de dezvoltare a națiunii", în sensul că Principatele „au polarizat mereu energiile, au întreținut credința în înfăptuirea năzuințelor generale românești, și, mai mult, au oferit condițiile desfășurării unei activități continue pe linia întăririi coeziunii naționale."[4].

În condițiile concret-istorice de la jumătatea secolului trecut, deși obiectivul imediat al românilor din Principate era unirea lor într-un singur stat, spre a dobîndi apoi neatîrnarea politică , iar a celor din Transilvania asigurarea ființei lor etnice, naționale, totuși idealul strîngerii lor laolaltă sub deviza emblematică a daco-românismului era mereu prezent în cugetele și, într-o formă sau alta, în faptele tuturor. Existența acestui ideal o găsim exprimată, între alții, de poetul Vasile Alecsandri care, printr-un expresiv gest simbolic, introducînd „Hora Unirii" între cîntecele populare reeditate în 1866 arăta — într-o notă explicativă ce însoțea această creație a sa — că „e cîntată în toate unghiurile pămîntului românesc și a ajuns a fi chiar *Marseileza* unirei românilor"[5].

În lumina acestor idei generale și pe temeiul coordonatelor național-istorice concrete din deceniile VI—VII ale secolului trecut, ne propunem să înfățișăm modul cum au fost gîndite și concepute structura, funcțiile și rolul statului național român, cum s-a acționat pentru ca acesta — consolidîndu-se și întărindu-se necontenit — să-și împlinească misiunea de a propulsa societatea românească pe căile progresului, ale civilizației moderne, în fine, cum a devenit acesta centrul polarizator de inițiative și fapte românești, apărătorul legitim al tuturor românilor de pe teritoriile aflate sub stăpîniri străine. Lăsînd la o parte fapte și evenimente bine cunoscute din cercetările anterioare, vom reține din literatura istorică și cu deosebire vom reproduce pentru prima dată din publicații periodice românești, din alte surse documentare inedite ori puțin cunoscute o sumă de informații, aprecieri și comentarii care să reflecte atît adevărul că Unirea Principatelor, edificarea statului național a fost opera românilor înșiși și nu o creație artificială a diplomației europene, cît și măsura, modul și felul cum acesta a contribuit la dezvoltarea națiunii, la împlinirea menirii sale istorice. Pentru că, indiscutabil, deși între națiune și stat național nu se poate pune semnul egalității, există totuși între acestea o legătură organică, indisolubilă : prin mii de canale națiunea creează statul, îi aduce vigoarea factorilor materiali și spirituali aflați în plină ascensiune, simțămintele ei puternice, în timp ce statul, prin structura, funcționalitatea și rostul său, contribuie la dezvoltarea sub toate raporturile a națiunii, dîndu-i un cadru de manifestare și asigurîndu-i o individualitate distinctă.

1. UNIREA PRINCIPATELOR—OPERĂ ENERGICĂ A NAȚIUNII ROMÂNE

Marea generație care a făcut revoluția de la 1848, a înfăptuit Unirea și va cuceri independența tînărului stat național desprinsese din evoluția desfășurărilor istorice petrecute pe teritoriul patriei și în imediata ei vecinătate concluzia că poziția geografică și timpul cereau imperios „sau să fim o națiune sau să perim ca națiune"[6]. Era o apreciere lucidă, întru nimic exagerată, menită a îndemna la luptă pentru preservarea ființei naționale.

Încă de prin anii 1840 se ajunsese la formularea în linii generale a programului național integral, în sensul unirii într-un singur stat național a tuturor românilor, a reunirii teritoriilor străvechi românești; totuși, acțiunea pentru transpunerea lui în practică a întîmpinat mari dificultăți nu atît din cauza împotrivirii boierimii reacționare care căuta să-și mențină imensele beneficii obținute de pe urma privilegiilor feudale, cît, mai ales, din partea celor trei imperii învecinate: otoman, țarist și habsburgic care, deținînd părți ale pămîntului românesc, se opuneau cu înverșunare emancipării lor. Acest lucru a ieșit la iveală cu o deosebită forță în timpul revoluției de la 1848 cînd cele trei imperii reacționare — unite prin același interes: asuprirea românilor — au intervenit prompt cu brutalitatea cunoscută spre a le înăbuși aspirațiile naționale și a înlătura tendințele de înnoiri modernizatoare, apărîndu-și în acest fel însăși temeliile existenței lor multinaționale. Din situația extrem de grea în care se afla, oamenii politici de orientare liberală considerau că poporul nostru nu putea scăpa de ocupația străină și nici înfăptui unitatea sa statală decît printr-o ridicare generală la luptă în contextul izbucnirii unei revoluții europene, menită a contribui la subminarea atotputerniciei Rusiei, Austriei și Turciei asupra popoarelor din această parte a Europei.

Dar, după cîțiva ani de febrilă activitate și exagerat optimism, s-au năruit speranțele puse în izbucnirea revoluției europene. În condițiile obturării perspectivelor revoluției și, implicit, ale consolidării monarhiilor reacționare, românii trebuiau să-și amîne înfăptuirea planurilor lor unioniste pentru un răstimp ce părea îndepărtat. În realitate, condițiile unei relansări viguroase a dacoromânismului s-au ivit mai repede și într-o formă mai completă decît se putea anticipa. Ele au fost create prin izbucnirea războiului Crimeii cînd Rusia a fost învinsă de coaliția franco-engleză, Poarta și-a dezvăluit public marile slăbiciuni iar Austria — rămasă în afara conflictului — a fost oarecum izolată. În atari împrejurări, eliminată fiind amenințarea de temut a țarismului, considerat pe bună dreptate a fi jandarmul popoarelor, se deschideau dintr-o dată perspective extrem de favorabile pentru emanciparea românilor din Muntenia și Moldova. Mai mult chiar, urmărind să apere Poarta de eventuale atacuri ale Rusiei, marile puteri occidentale au căutat s-o îndepărteze de la Dunăre, punînd totodată țara noastră în situația de a constitui o barieră împotriva tendințelor expansioniste țariste. Problema reorganizării Principatelor, a garantării existenței lor a căpătat astfel o însemnătate europeană, intrînd în dezbaterile conferințelor internaționale de la Viena și Constantinopol.

Dîndu-și seama că, în noile împrejurări, trebuiau să acționeze prompt și pe toate căile, conducătorii revoluției de la 1848 aflați în emigrație, în conlucrare cu cei din țară, abandonînd în bună măsură planurile și metodele revoluționare, au desfășurat o susținută propagandă (prin memorii, broșuri, articole etc.) axată pe ideea necesității creerii unui stat român la Dunăre

care, prin întinderea și forța sa, să fie un obstacol între cele trei imperii înconjurătoare. În toată această activitate ei s-au referit nu odată la totalitatea teritoriilor românești, la numărul și răspîndirea poporului român, la aspirațiile lui naționale [7], însă, prudenți și realiști, au pus pe prim plan doar Unirea Principatelor care avea mari șanse de reușită. În gîndirea politică românească de la jumătatea secolului al XIX-lea problema înfăptuirii integrale a statului național unitar a tuturor românilor a căpătat în felul acesta o seriere în timp, acțiunile practice pentru constituirea unei entități național-statale vizînd numai provinciile aflate sub suzeranitatea Porții, fără a fi însă abandonat idealul desăvîrșirii unității naționale, ci trecut doar vremelnic în umbră.

În epoca congresului de la Paris, care a pus capăt războiului Crimeii, pentru întîia oară s-a înfruntat, într-o formă incipientă, teza dreptului popoarelor omogene, cu tradiții istorice, de a se constitui în state naționale potrivit principiului naționalităților (susținută de Napoleon al III-lea) și cea a drepturilor considerate imprescriptibile ale suveranilor, a legitimității moștenirii istorice a acestora, apărată cu îndîrjire mai ales de Francisc Iosif. Încheierile acestei dezbateri s-au regăsit, într-o anume formă, în tratatul din 18/30 martie 1856, care, reconfirmînd statutul internațional autonom al Principatelor și înlocuind protectoratul țarist cu garanția colectivă a marilor puteri, a lăsat nesoluționată și , prin aceasta, deschisă problema Unirii lor într-un singur stat [8], românii din ambele Principate urmînd a se pronunța asupra viitorului lor prin intermediul unor Adunări reprezentativ-consultative.

În perioada care a urmat s-a dezvoltat o intensă activitate politică atît în privința organizării luptei pentru Unire cît și a dezbaterii bazelor pe care trebuia constituit statul național, a elaborării și redactării unei platforme — program care, întrunind adeziunea tuturor românilor, urma a fi supusă aprobării Adunărilor adhoc. Ideia dominantă care însuflețea toate spiritele și căreia îi erau subordonate toate eforturile era aceea a Unirii Principatelor, a punerii bazelor unei patrii libere și puternice, respectată de toate statele și îndeosebi de vecini, o patrie care — cum se scria într-un periodic în iunie 1857 — „să știe și să poată a se apăra și a merge înainte prin însăși puterile ei" [9]. Avînd în vedere acest imens efort colectiv, se poate spune că programul unionist — în centrul căruia stătea principiul Unirii — nu era (cum observase cu justețe reprezentantul Franței în Comisia europeană, baronul Talleyrand-Périgord) opera unei persoane, ci un elaborat al tuturor patrioților, fiind expresia unei necesități ajunse la momentul împlinirilor, cînd, într-adevăr, „Unirea a devenit simbolul regenerării naționale" [10]. Preocupările privind înfăptuirea Unirii erau indisolubil corelate cu grija pentru soarta întregii națiuni române, un călător străin, V. Doze, aflat în acele vremi prin Moldova, încredințîndu-ne că auzise spunîndu-se la Galați și la Iași : „De ce să nu reconstituim vechea Dacie supt numele de România? Oare Ardealul, Banatul, Bucovina, Basarabia nu au format odată vechea patrie a părinților noștri ?" [11]. Chiar dacă nu există, deocamdată, dovezi în sprijinul afirmației din raportul de la 21 mai (st. n.) 1857 pe care E. Targione, ministru plenipotențiar al Regatului celor doua Sicilii la Constantinopol, l-a înaintat superiorilor săi :"... dacă Principatele ar constitui un singur stat, cinci milioane de locuitori din Transilvania, Banat și Bucovina, de origine română, ar dori cu certitudine să se alăture acestui stat" [12], cert rămîne faptul că problema creerii, dezvoltării și întăririi edificiului național în perspectiva Unirii Principatelor

a preocupat permanent pe fruntaşii politici români [13]. Printre aceştia s-a remarcat cu deosebire liderul liberal-radical Ion C. Brătianu care în articolul *Naţionalitatea* din noiembrie 1857 apărut în coloanele „Românului”, considerînd că „o naţie este o individualitate care are dreptul de a exista prin ea însăşi”, îndemna pe români să înţeleagă că „d-a trăi ca naţie este cea dintăi condiţie de prosperitate şi de libertate a unui popul” iar a apăra naţionalitatea „este nu numai un drept ci o datorie săntă”.[14] Adept al teoriei organiciste despre geneza şi menirea naţiunilor, Ion C. Brătianu a prilejuit contemporanilor reflecţii pe marginea rostului pe care trebuia să-l aibă naţiunea română privită ca un organism viu, unitar, în momentul cînd aceasta tocmai căuta să-şi strîngă la un loc resursele prin intermediul statului naţional în curs de edificare.

Adoptarea în octombrie 1857 de către ambele Adunări ad hoc a programului unionist identic în conţinut a avut o mare însemnătate. Fundamentînd dorinţa de unire a Principatelor ca veche şi statornică năzuinţă a românilor, programul a indicat, în acelaşi timp, bazele constituţionale moderne de factură occidentală pe care trebuia să se edifice noul stat, precum şi reformele înnoitoare ce trebuiau a-i fi incorporate pentru ca societatea românească, reorganizată din temelii, să rupă cu vechile forme de organizare şi să păşească pe căile civilizaţiei moderne. Dar, după cum se ştie, conferinţa de la Paris din vara anului 1858, convocată pentru a examina dorinţele românilor şi a decide asupra bazelor reorganizării Principatelor, prin Convenţia încheiată la 7/19 august 1858, a înlăturat Unirea Moldovei şi a Ţării Româneşti sub un principe străin, stabilind un fel de unire simbolică între cele două ţări, acestea urmînd a avea în fapt o existenţă separată prin Domnul, guvernul şi Adunarea sa. În atari condiţii, fruntaşii politici români, aparţinînd cu deosebire liberalilor, trecînd peste decepţiile şi nemulţumirile pricinuite de hotărîrile Puterilor garante, au acţionat cu vigoare şi perseverenţă încă din toamna anului 1858 pentru împlinirea aspiraţiilor populare de unire avînd permanent în vedere principiul că „o naţiune n-are trebuinţă de nimeni spre a exista; ea nu datorează socotelă decît sieşi” [15].

Semnificativ pentru înţelegerea fondului gîndirii lor politice şi pentru descifrarea sensului acţiunilor practice preconizate erau apelurile şi îndemnurile publice adresate tuturor fiilor patriei. Aşa, de pildă, Ion C. Brătianu, analizînd într-un amplu articol situaţia creată ţării prin Convenţia de la Paris, scria că, pornind de la „izvoarele vieţii naţionale din care noi sorbim astăzi cu atîta sete”, naţiunea română trebuia „să păşească înainte pe calea ce i se deschide fără a se mai îngriji de spinii ce i s-ar fi semănat pe dînsa” [16]. La rîndul său, C. A. Rosetti aprecia şi el că „întîia şi de căpetenia chestie este să ne asigurăm existenţa naţională” [17].

În toamna anului 1858, odată cu deschiderea campaniei electorale pentru constituirea Adunărilor elective, s-a accentuat preocuparea spre înfăptuirea dezideratelor naţionale, scoţîndu-se în evidenţă legăturile inseparabile dintre locuitorii ambelor provincii, nevoia imperioasă a solidarităţii lor naţionale. Astfel, periodicul bucureştean „Românul”, comentînd însemnătatea reintroducerii libertăţii presei în Moldova de către căimăcămie sublinia că „interesele noastre s-au legat atît de mult cu ale lor încît răul sau binele este comun pentru amîndouă Principatele. Pînă acum — continua C. A Rosetti — Principatele erau două surori care trăiau despărţite fiecare în casa ei; astăzi locuiesc în apartamente osebite însă în aceeaşi casă şi prin urmare dacă focul se va aprinde într-unul din aceste

apartamente arde toată casa"[18]. Aceiași ideie se regăsea și în profesiunea de credință a Partidei naționale din Țara Românească din noiembrie 1858 unde se arată că de modul cum va fi compusă Adunarea electivă depindeau destinele României, deoarece stipulațiile Convenției „fac din Principate doi stîlpi ai aceluiași edificiu și ne fiind amîndoi întru toate identic, edificiul va sta strîmb; slăbind unul dintr-înșii, edificiul întreg se va surpa"; de aceea, de structura Adunării depinde dacă „avem dar să trăim de propria noastră viață, să fim români sau să perim cu totul ca nația"[19].

Pe calea renașterii României un loc esențial l-a avut momentul ianuarie 1859 cînd col. Al. I. Cuza a fost ales mai întîi domn al Moldovei iar, apoi, și al Țării Românești, devenind, în acest fel, domnitorul Principatelor Unite Române, s-au, altfel spus, primul domnitor și adevăratul întemeietor al României moderne. Din cronica acelor fapte și evenimente înfăptuite cu înfrigurare și entuziasm, la flacăra unui viu și înălțător patriotism, cînd interesele particulare și de grup s-au contopit în marele interes general al națiunii, se desprinde cu claritate adevărul că Unirea Principatelor era rezultatul acțiunii energice a întregului popor. Pentru prima dată după mai multe secole, românii și-au putut alege un domn fără nici o înrîurire din afară, din proprie inițiativă și cu propriile mijloace. Mai mult chiar, în mințile moldovenilor și muntenilor era adînc și pe drept înrădăcinată convingerea că de acea dată nu era vorba de alegerea unui om, ci de triumful unui principiu, al ideii de unire, de biruința năzuinței de unitate național-statală pentru împlinirea căreia lucraseră generații de-a rîndul.

Se cunosc împrejurările în care la 5/17 ianuarie Adunarea electivă a Moldovei a ales cu unanimitatea voturilor celor prezenți domn pe Al. I. Cuza, opțiune care a declanșat în toată Moldova un val de entuziasm. Merită a fi reținut că această alegere a avut un prompt și amplu ecou și în Țara Românească, alegerea lui Cuza — întărind pozițiile partidului unionist—fiind considerată de moldoveanul G. Sion stabilit în București drept „triumful vocei naționale"[20]. Bucuria celor din Țara Românească la aflarea știrii despre alegerea de la Iași era — după cum se consemna în „Naționalul"— „fără margeni" pentru că Al I. Cuza „este un sincer amic al Unirii"[21].

Fără a insista asupra modului cum s-a ajuns la a doua alegere a lui Cuza Vodă ca domn al Țării Românești (despre care s-au publicat numeroase materiale), am dori să înfățișăm doar cîteva considerații și mărturii despre marile semnificații naționale ale acestui moment de răscruce din destinele poporului nostru. Unindu-se asupra principiului unirii spre „a scăpa țara de la o catastrofă"[22], Adunarea electivă din București — sub presiunea zecilor de mii de orășeni, a țăranilor aduși de prin împrejurimile Capitalei — „a coronat în Măria Ta nu un individ, ci marile principiu de viață al naționalității noastre",[23] cum spusese atît de nimerit C.A. Rosetti cînd la 29 ianuarie/10 februarie 1859 îl felicitase pe Cuza Vodă în numele Adunării din București. Deoarece Adunarea din Iași numise pe Domnul Moldovei iar Unirea nu se mai putea face sub un principe străin, „alesul Moldovei trebuia să fie ș-alesul nostru. Această necesitate fu atît de învederată încît deveni voință națională, ș-atunci toate partidele se închinaseră ei ș-o decretară"[24]. Alegerea de la 24 ianuarie în persoana lui Al. I. Cuza considerată de D. Bolintineanu a fi „simbolul naționalității și al libertăților românilor"[25] a fost, așadar, — după cum remarca Ion Ghica în 1861 „un act îndrăzneț ..., o cutezare de acelea care recomandă o națiune și-i dă dreptul de a fi"[26].

La aflarea rezultatului votului din 24 ianuarie valul de entuziasm a cuprins spontan întreaga [illegible] — cum se scria în

„Steaoa Dunării" — „mai presus de puterea noastră de a-l descrie. De la capitală pînă la cele mai mici sate, veselia este generală. Toată ţara este în serbare" [27]. Cauzele acelei bucurii nestăvilite erau găsite de acelaşi periodic în faptul că „rostul naţiei s-a împlinit" în sensul că „România autonomă şi nedespărţită nu mai este un vis; astăzi ea şi-a luat fiinţa, s-a întrupat cu desăvîrşire" [28]. La fel vedeau lucrurile şi acei străini amici ai românilor care contribuiseră în decursul anilor la susţinerea cauzei româneşti: într-un articol apărut în „Des Débats", Saint-Marc Girardin aprecia că Unirea „e făcută cum trebuie să se facă ca să fie solidă, adică nu prin diplomaţie, nu în afară din România, ci printr-o faptă liberă şi spontană a moldo-românilor" [29].

Adevăratele semnificaţii ale evenimentelor din ianuarie 1859 au reieşit încă o dată şi din discursul rostit la 14/26 februarie 1859 în Adunarea Deputaţilor de la Bucureşti de M. Kogălniceanu în numele deputaţilor Adunării Moldovei. El vedea în votul de la 24 ianuarie „o sublimă protestaţie în contra hotărîrii acelora care au vrut să ţie despărţite două ramure ale aceluiaşi copac, două fiice ale aceleiaşi mume". Adunarea din Bucureşti, prin votul său, n-a luat numai Domnul Moldovei, ci întreaga Moldovă ce „de azi înainte face parte din România" şi care „vă va urma oriunde o veţi duce, pentru apărarea autonomiei şi pentru dezvoltarea naţionalităţii noastre". Subliniind faptul că în Moldova nu s-a cruţat nimic pentru înfăptuirea Unirii, M. Kogălniceanu conchidea că în provincia de peste Milcov Unirea era, mai înainte de toate, o chestiune „de judecată şi de logică", pentru că ea nu se putea apăra singură "nici în contra năvălirilor, nici chiar în contra înrîuririlor străine [30].

Domnitorul însăşi privea ridicarea sa neaşteptată în scaunul domniei ambelor Principate ca expresia cea mai fidelă şi completă a sentimentului naţional întruchipat în idealul Unirii. Tocmai de aceea, deplin conştient de semnificaţiile şi însemnătatea misiunii ce-i fusese încredinţată, arăta limpede în nota adresată la 25 ianuarie/6 februarie Puterilor garante că dubla sa alegere avea „o semnificare îndestul de vederată pentru toţi, adică unirea completă a Principatelor, pe care naţia română a voit a o întemeia" [31]. Iar cîteva zile mai tîrziu, la 29 ianuarie /10 februarie, cînd la Iaşi a primit felicitările deputaţiunii Adunării elective a Ţării Româneşti el spunea aceste cuvinte izvorîte din adîncul patriotismului său: „În ochii mei, actul ce l-aţi săvîrşit ... este triumful unui principiu mîntuitor ce viază cu tărie în inimile românilor — principiul frăţiei româneşti. El ne-a scăpat de perzare în trecut, el ne reînvie în timpul de faţă, el ne va duce la bine şi la mărire în viitor" [32] Aceste idei se vor regăsi şi în jurămîntul depus la urcarea pe tronurile Moldovei şi al Ţării Româneşti, cînd — înlăturînd Regulamentul Organic ce conţinea formula consacrată pentru asemenea ceremonii — se angajase să păzească „drepturile şi interesele Principatelor-Unite", să privegheze „la respectarea legilor pentru toţi şi în toate" şi să nu aibă înaintea ochilor decît „binele şi fericirea naţiei române" [33]. Era în acest jurămînt, atît de diferit de cel înscris în legea ţării în fiinţă, nu numai un semn al noilor realităţi politice înfăptuite printr-un îndrăzneţ şi decisiv fapt împlinit de către românii înşişi, ci şi o manifestare concludentă a spiritului naţional care-i însufleţea. Pentru că, fără îndoială — cum sublinia cu îndreptăţire N. Iorga — Cuza Vodă şi-a dat seama încă din primele momente că în persoana sa „se încorporează naţia, cu nevoile ei cele mai adînci şi aspirările ei cele mai înalte" [34].

Deosebit de puternic a fost ecoul evenimentelor din ianuarie 1859 în toate teritoriile românești aflate sub stăpîniri străine, pretutindeni românii văzînd în Unirea Principatelor un act de cea mai mare însemnătate pentru viitorul națiunii române. Solidaritatea lor activă, exprimată în variate forme, cu făuritorii evenimentelor de la Iași și București — pusă în lumină mai ales de istoriografia ultimelor decenii — a depășit faza de adeziune firea că la o cauză general românească, transformîndu-se într-o participare afectivă încărcată de multiple semnificații. În contopirea celor două Principate dunărene ei întrezăreau edificarea statului național de la care așteptau înțelegere și sprijin în lupta dusă pentru păstrarea ființei etnice. În unele mărturii ale epocii se merge chiar mai departe, corelîndu-se Unirea de acțiunea pentru strîngerea sub faldurile unui singur steag a tuturor teritoriilor străbune. Filoromânul G. Vegezzi — Ruscalla, prezentîndu-i lui Vasile Alecsandri felicitări la 13/25 februarie 1859 pentru actele săvîrșite în țară, exprima dorința formării „unei Românii ne-trunchiate, ci avînd Bucovina, Transilvania și Banatul" [35] Concluzia—pusă în evidență de nenumărate fapte și mărturii istorice — nu poate fi decît una singură: niciodată pînă atunci, în ianuarie 1859, nu se manifestase atît de amplu și de viguros solidaritatea românilor oriunde ar fi viețuit. Era expresia conștientă a faptului că, prin contribuția tuturor și sub privirile lor, se înfăptuia o operă istorică ce avea să le schimbe soarta de veacuri, să marcheze pentru totdeauna destinul națiunii române, îndreptînd-o pe calea împlinirilor sale istorice.

2. DE LA RECUNOAŞTEREA DUBLEI ALEGERI LA UNIREA DEFINITIVĂ

Era în firea lucrurilor ca valul de irezistibil avînt național din ianuarie 1859 sub presiunea căruia ambițiile personale și interesele de grup s-au convertit în marele și covîrșitorul interes al națiunii, domolindu-se treptat, clasele sociale, principalele curente și grupuri politice să reapară din nou divizate pe scena politică românească în funcție de diversitatea pozițiilor și interesele lor. Numai că, de astă dată nu era doar o simplă prelungire a atitudinilor anterioare, ci, într-o evidentă măsură, o adaptare a vechilor poziții la noua situație politică. Și deși s-a ajuns destul de repede la reizbucnirea conflictelor dintre fruntașii principalelor grupări politice, la reluarea vechilor recriminări prin violente polemici, mai ales în privința concepțiilor doctrinare, a căilor și mijloacelor de soluționare a marilor probleme interne, se stabilise totuși oarecum tacit o poziție comună în problemele apărării drepturilor națiunii, a promovării intereselor ei pe planul relațiilor internaționale. Reflectînd această realitate, în aprilie 1859 periodicul „Dîmbovița" scria fără echivoc: „Înțelegem în privința chestiunilor sociale să fie opozițiuni și reacțiuni, este un lucru natural ce se întîmplă la toate națiunile; nu înțelegem însă reacționari în chestia de naționalitate. Aici reacționarii nu se pot numi altfel decît trădători" [36]. Incontestabil rămîne faptul că și după 1859 — în pofida disensiunilor amintite — simțămintele românilor, corespunzînd programului național, au continuat să se exprime viguros și să se manifeste solidar.

Se știe că încă din primele momente Poarta a reacționat prompt și vehement împotriva dublei alegeri a domnitorului Cuza, fiind susținută fățiș și fără rezerve de Austria și, la început, încurajată oarecum de Anglia care aprecia că spiritul care prezidase la încununarea ideii Unirii în ianuarie 1859 era periculos și, prin urmare, trebuie stăvilit pentru că el „înseamnă

independența" [37]. Împotriva acestor amenințări și pericole, cercurile politice conducătoare românești au luat de la început o atitudine fermă în apărarea faptelor împlinite. Ele erau pregătite — cum raporta încă de la 30 ianuarie/11 februarie 1859 consulul englez din Iași — „să-și verse ultima picătură de sînge pentru autonomia sau independența lor", în cugetele acestora neexistînd „vreo diferență între acești doi termeni" [38]. Iar C. Negri, trimis în fruntea unei deputațiuni la Constantinopol, răspunsese ambasadorilor Puterilor garante, care vruseseră să afle ce poziție avea să adopte Principatele dacă Al I. Cuza nu avea să fie recunoscut și domn al Munteniei, că atunci el ar fi ales și a doua oară și „am alerga la alte mijloace pentru a nu rămîne gios și bagiocurit votul unui neam întreg" [39]. Însăși Domnitorul, cîteva săptămîni mai tîrziu, a declarat în cîteva rînduri că — în cazul unei agresiuni armate asupra țării — „mă voi așeza în fruntea poporului meu și, dacă va trebui să cădem, voi fi primul care-mi voi oferi pieptul" [40]. Poziția fermă a românilor în apărarea cu toate forțele și prin toate mijloacele a ceea ce înfăptuiseră în ianuarie 1859, sprijinul acordat de unele state, îndeosebi de Franța, au dat roadele scontate: înlăturînd o eventuală acțiune abuzivă unilaterală a Porții, s-a menținut situația sub control, s-a introdus această problemă în dezbaterea unei conferințe internaționale a Puterilor garante care în final a recomandat Porții recunoașterea stării de fapt din Principate.

La rîndul lor, publicațiile periodice ale vremii, reflectînd voința maselor de Unire, de regenerare națională, au susținut cu căldură și fără rezerve atitudinea energică adoptată de oficialitățile române. Definitoriu din acest punct de vedere era un articol din martie 1859 al lui C.A. Rosetti în care se afirma răspicat: „Pînă ce nu ne vom uni cu toții pe viață și pe moarte pe tărîmul naționalității, orice încercare de unire ar fi o ambiție sau o rătăcire". Și aceasta pentru că „voim să fim și noi o nație, liberă și suverană la dînsa acasă". Precizînd că „ideii de naționalitate supunem pe toate celelalte" și că „pentru dînsa luptarăm și vom lupta subt toate formele cu oricine și contra oricui", C. A. Rosetti mărturisea că „s-a încuibat în capul și în inimile românilor că au și dreptul și datoria și putința d-a fi și ei ... o nație suverană pe acest tărîm ce este țara românilor". Și pentru că de pretutindeni se exprima dorința „a ne pune și noi în stare de apărare astfel cum s-au pus celelalte nații de puterea noastră", el lansa un patetic apel la conlucrare între toate grupările politice în vederea apărării în comun a patriei, pentru întărirea unității națiunii române [41].

Peste cîteva luni, în condițiile izbucnirii războiului franco-sardo-austriac, acest îndemn s-a împlinit prin înființarea taberei militare de la Florești, menită a apăra dubla alegere de o eventuală agresiune austro-turcă [42], a contribui la unificarea forțelor militare ale Principatelor și a participa (dacă apăreau condiții prielnice) la acea conflagrație europeană în speranța ameliorării situației românilor din teritoriile subjugate de Austria [43]. Descifrînd semnificațiile și obiectivele acelei tabere, „Dîmbovița" arăta la jumătatea lunii iulie 1859 că, spre deosebire de trecut, cînd se întruneau stindardele române — cîteodată chiar și acele ale principilor Transilvaniei — ca să apere în comun două țări creștine, în acele momente ele se uneau „pentru viitor, ca să apere *națiunea română*". Concentrarea oștirii române constituia în sine un avertisment dat străinilor că „aceste țări nu vor fi totdeauna călcate fără să întîlnească pepturi de viteji" [44].

Este bine cunoscut din numeroase cercetări apărute de-a lungul anilor modul cum s-a ajuns la recunoașterea de către Puterile garante a

dublei alegeri a Domnitorului Cuza, tînăra diplomaţie românească — valorificînd împrejurările internaţionale favorabile — obţinînd atunci un remarcabil succes cu consecinţe decisive asupra viitorului stat naţional. Dintre acestea, se cuvine a fi relevată doar constatarea esenţială că Puterile garante, recunoscînd faptele împlinite în ianuarie 1859, au validat astfel într-un anume fel însuşi principiul unităţii românilor din Principate, voinţa lor neclintită de a nu mai fi despărţiţi ci de a se contopi spre a făuri propria lor entitate naţional-statală. Atît muntenii cît şi moldovenii, aparţinînd unuia şi aceluiaşi popor, considerau ca definitivă întrunirea lor chiar din momentul proclamării Unirii în ianuarie 1859. Într-o proclamaţie din 12/24 octombrie 1859 prin care era adusă la cunoştinţa ţării recunoaşterea sa, Cuza Vodă — privind retrospectiv asupra actelor guvernării sale — aprecia că încă „de la suirea noastră pe tronurile Moldovei şi a Valahiei noi nu am mai cunoscut în aceste ţări nici moldoveni, nici munteni, ci numai români"[45]. Iar faptul că la 21 septembrie/3 octombrie la Iaşi şi la 26 septembrie /8 octombrie la Bucureşti el primise firmanele de investitură fără fastul de odinioară ci într-un cadru de o mare simplitate şi în prezenţa unei asistenţe foarte restrînse era menit a scoate şi mai mult în evidenţă caracterul lor formal, punînd în lumină totodată adevărul că domnia sa începuse din momentul alegerii sale de către un întreg neam unit prin identitatea de aspiraţii şi interese.

Din chiar momentul alegerii sale ca domn, Cuza Vodă fusese conştient că principala îndatorire a sa şi a generaţiei în fruntea căreia îl plasase voinţa naţiunii era de a realiza Unirea definitivă a românilor din cele două Principate şi a înfăptui reforme modernizatoare în toate compartimentele societăţii, între aceste două laturi existînd un raport de complementaritate. Trebuia, prin urmare, să se acţioneze în ambele sensuri pentru închegarea trainică a statului naţional întemeiat pe structuri burghezo-democratice, analoage celor existente în apusul Europei, care să contribuie la progresul şi prosperitatea patriei. Dacă se are în vedere necesitatea inexorabilă a Unirii fără de care nu se putea fixa cadrul statal şi nici pune în valoare posibilităţile existente de înfăptuire a reformelor, atunci apare întru totul îndreptăţită atenţia prioritară cu care în anii 1859—1862 s-a urmărit printr-o neslăbită energie şi o rară perseverenţă acţiunea de contopire treptată a Moldovei şi Munteniei, de recunoaştere a Unirii depline din partea Puterilor garante.

Pentru atingerea acestui obiectiv Domnitorul Cuza, oamenii politici români aveau ca suport voinţa mereu reînnoită a poporului nostru de a fi şi a rămîne unit în cadrul uneia şi aceleiaşi formaţiuni statale. Încă de la 17/29 mai 1859 — deci înainte de a fi primit investitura — Cuza Vodă scrisese Împăratului Napoleon al III-lea cu o adîncă convingere că „Unirea desăvîrşită, definitivă, este mai mult ca oricînd nevoia celor două Principate. Această ideie — continua el — a pătruns atît de adînc în conştiinţa poporului român, încît el o priveşte ca pe cea dintîi condiţie a fiinţei sale"[46]. Iar M. Kogălniceanu în programul guvernului său din 4/16 mai 1860, considerînd Unirea a fi cea dintîi problemă ce se cerea rezolvată, adăugase : „Dezvoltarea şi întărirea naţionalităţii române va fi ţelul neadormitelor noastre străduinţe, sufletul tuturor lucrărilor noastre, ca aşa să avem nu numai a dori, dar şi a dobîndi realizarea mîntuitorului princip : *Unirea*"[47]. Idei programatice asemănătoare erau larg difuzate de publicaţiile periodice. Aşa, de pildă „Romànul" în articolul cu titlul atît de semnificativ „Programa cea mare" punea în evidenţă nevoia Unirii depline ca dorinţă

statornică a națiunii întregi care „voiește a fi întrunite toate părțile corpului ei spre a putea trăi în adevăr și merge înainte spre îndeplinirea destinărilor ei "[48]. Toate aceste mărturii atestă puternicele aspirații unioniste, de făurirea și existența statului național legîndu-se mari și justificate speranțe.

Acționînd în vederea desăvîrșirii programului unionist, Domnitorul Cuza, principalii săi colaboratori, sprijinindu-se pe țară, nu mai puteau realiza un nou fapt împlinit similar celui din ianuarie 1859, pentru că ar fi fost, fără îndoială, o carență de tact și o dovadă de puțină înțelepciune politică să nesocotească îndemnurile repetate venite din partea tuturor Puterilor garante (inclusiv a Franței) de respectare a Convenției de la Paris, împingînd în acest fel țara pe panta unor complicații inutile însă pline de primejdii. În consecință , s-a hotărît ca să se utilizeze mijloacele diplomatice, scontîndu-se pe înțelegerea arătată de unele mari puteri favorabile Unirii. În acest scop, în iunie 1860 s-a întocmit un memoriu în care, după ce dubla alegere era prezentată ca expresia unei ample mișcări naționale care n-a putut fi ignorată de nici o adunare reprezentativă, se argumenta necesitatea unificării celor două guverne și Adunări, precum și a revizuirii legii electorale pentru a se evita „o explozie violentă "a spiritului național și, concomitent, pune în aplicare reformele preconizate de Convenție[49]. În același timp, se dădeau asigurări că românii „nu gravitează către nici o putere străină ; ei aspiră, înainte de toate, să rămînă români"[50]. Datorită situației internaționale nefavorabile, memoriul a fost înaintat Porții și Puterilor garante abia în decembrie 1860, adică după vizita Domnitorului Cuza la Constantinopol cînd Poarta, cercurile diplomatice de acolo dovediseră o atitudine plină de comprehesiune față de necesitățile Principatelor. Din acel moment au avut loc, pe diverse căi diplomatice, nenumărate discuții și tratative, culminînd în septembrie — octombrie 1861 cu conferința Puterilor garante de la Constantinopol care, în final, a definitivat proiectul de firman privind Unirea deplină a Principatelor acordată însă numai pe durata domniei lui Cuza Vodă.

Deși în cîteva rînduri, din diverse motive, Domnitorul fusese tentat (în parte și la sugestiile lui C. Negri[51]) să proclame el însuși deplina unificare administrativă a țării, punînd în acest fel capăt tergiversărilor ce păreau fără de sfîrșit ale cercurilor diplomatice, el a preferat, totuși, să aștepte hotărîrea Puterilor garante pentru ca acest nou act politic dorit de țară, care presupunea ignorarea unor stipulații importante ale Convenției de la Paris, să fie realizat cu consimțămîntul statelor europene și astfel înscris în dreptul public european. La 22 noiembrie/4 decembrie 1861 Poarta, dînd curs deciziei conferinței reprezentanților de la Constantinopol a Puterilor garante, a emis firmanul referitor la unirea administrativă a Principatelor. Două săptămîni mai tîrziu, la 3/15 decembrie, deschizînd sesiunile celor două Adunări ale deputaților, domnitorul Cuza le-a anunțat în mesajul adresat că „după trei ani de silințe neîntrerupte ... Unirea este în fine dobîndită pentru noi"[52], aceasta urmînd a fi — cum adăugase verbal în Adunarea Moldovei — „așa precum România o va simți și o va dori"[53]. Într-o proclamație adresată națiunii române la 11/23 decembrie, aducîndu-i-se la cunoștință că „Unirea este îndeplinită. Naționalitatea română este întemeiată", Cuza Vodă menționa că acest fapt măreț, „dorit de generațiunile trecute, aclamat de corpurile legiuitoare, chemat cu căldură de noi ... " s-a înscris în datinile națiunilor, alesul ei de la 5 și 24 ianuarie dîndu-i „o singură Românie"[54]. Era, așadar, un alt moment însemnat în destinul națiunii române, trecîndu-se de la unirea personală a Principatelor întruchipată în domnitorul Cuza la unirea efectivă a acestora sub denumi-

rea României, de atunci existînd de fapt statul național român avînd o structură închegată, unitară, adică un singur domn, un singur guvern, o singură structură închegată, unitară, adică un singur domn, un singur guvern, o singură Adunare și o singură Capitală.

Într-un cadru sărbătoresc, la 24 ianuarie 1862, s-a întrunit la București Adunarea legislativă cuprinzînd deputații fostelor Adunări ale Moldovei și Munteniei. În discursul rostit, domnitorul țării sublinia că „o viață nouă începe astăzi pentru România. Ea intră, în fine, pe calea care o va conduce către împlinirea destinelor sale”. În același timp se releva că numai Unirea putea „să asigure viitorul nostru și să ne permită a da țărei organizarea ce o așteaptă de atîta timp”. Făcînd un insistent apel la depășirea desbinărilor din trecut, Domnitorul cerea conlucrarea tuturor forțelor în vederea consolidării Unirii, pentru dezvoltarea materială și morală a țării, fiindcă „România va fi de aici înainte una și nedespărțită” [55]

Manifestațiile de bucurie ale întregului popor român, satisfacția acestuia pentru împlinirea unuia din obiectivele național-statale de cea mai mare însemnătate, era — întocmai ca în ianuarie 1859 — în inimile și pe buzele tuturor. Noțiunile „România ! Unirea ! ” absorbeau — cum se scria într-o corespondență din București de la 18/31 decembrie apărută în „Wanderer” — atenția tuturor căci „oriunde ar merge cineva nu aude decît aceste cuvinte” [56]. Adeziunea moldovenilor la unirea deplină și definitivă a Moldovei cu Muntenia rezultă, între altele, și din relatarea consulului rus de la Iași S. I. Popov potrivit căreia aceștia nu erau prea mulțumiți de recunoașterea temporară a Unirii cu Valahia deoarece — considerau ei — li se acorda vremelnic „ceea ce aceștia socotesc că este o necesitate absolută și indispensabilă existenței și prosperității lor” [57]

Publicațiile periodice din Principate au inclus în paginile lor numeroase comentarii sublinierii însemnătății acestui moment de contopire a Munteniei cu Moldova cînd — cum scria „Românul” — cele două provincii istorice” se vor pierde una într-alta și vor redeveni un singur trup numit Națiunea Română, o singură țară, Țara Românilor”. Și ziarul „Românul” continua în stilul său avîntat atît de caracteristic să expună în ce consta esența convingerilor sale naționale, modalitățile de împlinire a acestora : „Să ne contopim dar unii cu alții, să devenim un singur trup ș-un singur suflet, să dovedim foștilor moldoveni că nu ne-am cucerit unii pe alții, că nu a fost și este provincie mai mare și mai mică, ci o singură Românie ce este deopotrivă a tuturor” [58]. Considerînd că la 24 ianuarie 1862 „va începe pentru România o epocă noă de mărire și prosperitate” pentru că „Unirea este una din acele dorințe mari și adînci care a cuprins sufletul națiunii române și pentru a cărei împlinire de atîtea ori în trecutul nostru s-au făcut eroice încercări”, periodicul „Independența” aprecia și el cu justețe că Unirea administrativă, evenimentele acelor timpuri „strîng pentru veacuri într-o singură națiune pe fiii unei mume care au acelaș început, aceleași credințe, aceleași aspirații, aceiași misiune în viitor”.[59]

Fără a avea amploarea și însemnătatea ecoului evenimentelor din ianuarie 1859, realizarea Unirii depline a avut totuși un larg și semnificativ răsunet printre românii din teritoriile subjugate, în statul român care se înfiripa ei văzînd nu numai un centru de raliere a tuturor conaționalilor, calea sigură și eficientă de întărire și dezvoltare a națiunii române dar și un punct de sprijin, de împrospătare a energiilor în lupta grea dusă pentru păstrarea ființei lor etnice. Știrea proclamării Unirii definitive a Principatelor de către Domnitorul Cuza a provocat printre românii de la Brașov „o bucurie nespusă”, existînd printre fruntașii aces-

tora intenţia de a trimite în România o deputaţiune care să exprime principelui „mulţămirea lor pentru silinţa şi neclintita sa statornicie la întemeierea tronului român" [60]. Zilei de 24 ianuarie /5 februarie 1862 cînd la București s-au inaugurat lucrările primei Adunări Legislative a României i-a consacrat „Concordia" din Pesta un comentariu în care scria : „Astăzi e ziua cea mare în care poporul român dintre Dunăre, Nistru şi Carpaţi îşi pune fundamentul neclintit regenerării sale politice", din acele momente „poporul ce constituie naţiunea română în Orient" întroducîndu-se între „naţiunile chemate a lua parte la cursul destinelor umanităţii". [61] Aceluiaş memorabil eveniment i-a dedicat Iosif Vulcan poezia *La Unirea Principatelor Române*, străbătută de un vibrant patriotism, unde se arăta că pentru naţiunea română răsărise soarele fiindcă românii şi-au întins frăţeşte mîinile, poezie ce avea ca leit-motiv versul — îndemn : „Aduceţi-vă aminte de fraţii depărtaţi ! " [62]. În sfîrşit, la o ceremonie organizată la Paris s-au strîns în jurul agentului diplomatic român mai mulţi români din Principate, deputaţiuni ale românilor din Transilvania, din Banat şi din Bucovina, precum şi ofiţeri români ce frecventau şcolile militare franceze [63], reuniune menită aşadar a pune în evidenţă unitatea de aspiraţii şi de interese general româneşti şi a simboliza ceea ce trebuia negreşit să devină viitoarea Românie prin vrerea tuturor fiilor naţiunii.

Îm anii următori, Unirea efectivă — privită, alături de autonomie, a fi expresia cea mai concentrată şi mai reprezentativă a suveranităţii naţionale în sensul dorinţelor şi drepturilor întregului popor — a căpătat indirect o nouă confirmare internaţională prin recunoaşterea inclusă în Actul adiţional din 16/28 iunie 1864 al Convenţiei de la Paris, potrivit căreia „Principatele-Unite pot în viitor a modifica sau a schimba legile care privesc adminstraţiunea lor din lăuntru, cu concursul legal al tuturor puterilor stabilite şi fără nici o intervenţiune"[64], se înţelege cu respectarea riguroasă a statutului lor internaţional. Această prevedere de o excepţională însemnaătate, care întărea încă odată vechile drepturi de autonomie, a fost avută în vedere de forţele politice care, detronîndu-l pe Domnitorul Cuza la 11/23 februarie 1866, au apreciat că ţara se folosea de dreptul său suveran spre a aduce modificările dorite în organizarea şi în conducerea ţării. Dar, înlăturîndu-l din domnie pe alesul de la 5 şi 24 ianuarie 1859, prin însuşi acest fapt ele au readus în discuţia Puterilor garante chestiunea perpetuării Unirii înfăptuită cu atîta trudă, deoarece ea fusese recunoscută numai pe durata domniei lui Cuza Vodă.

Nu intră în rostul acestor pagini analiza cauzelor şi împrejurărilor care au dus la înlăturarea brutală de la conducerea statului a Domnitorului Cuza şi la aducerea pe tron a principelui străin. Ceea ce trebuie însă reţinut sînt două serii de considerente generale avînd fiecare o mare însemnătate. În primul rînd, cercurile politice liberal-radicale şi conservatoare care au preluat cîrma statului au considerat că Unirea era o realitate politică definitivă, intrată ireversibil în firea lucrurilor, ce nu mai trebuia sub nici o formă să constituie obiectul preocupărilor unor state sau a vreunui organism internaţional, pentru apărarea ei punîndu-se în mişcare toate forţele şi toate mijloacele. Aşa, de pildă, în memoriul prezentat Conferinţei de la Paris de delegaţii Principatelor, datat 3/15 aprilie 1866, se aprecia că Unirea Principatelor" care se consolidează tot mai tare atît prin actele internaţionale ce necontenit o afirmă, cît şi prin foloasele diverse şi multiple ce găsesc membri unei şi aceleiaşi naţiuni de a forma un singur corp", ajunsese a fi o „dogmă, o credinţă" ce nu se mai putea sfărîma [65]. Acest punct de vedere era îmbrăţişat de [illegible] Principate, cît şi din pro-

vinciile subjugate[66]. Ei erau hotărîţi în acele momente să apere unirea cu orice preţ şi împotriva oricui. În „Românul" din primăvara anului 1866 se scria, de pildă, că „muntenii, moldovenii, ardelenii, toţi fraţii şi fii ai uneia şi aceleiaşi mame" care odinioară luptaseră „c-un eroism neegalat" la Racova şi la Călugăreni, se vor lupta din nou „pentru sînta cauză a Unirii şi a Neatîrnării naţionale" [67].

În al doilea rînd, aducerea pe tronul ţării a unui principe aparţinînd uneia din familiile domnitoare ale Europei occidentale corespundea nu numai uneia dintre cerinţele fundamentale ale programului unionist adoptat de Adunările ad hoc, ci — în ultimă instanţă, avîndu-se în vedere experienţa politică acumulată în timpul domniei lui Cuza Vodă — atît reconcilierii intereselor, forţelor politice interne, cît, mai ales, întăririi şi consolidării ţării pînă la punctul încît aceasta (cum bine sintetizase Titu Maiorescu o opinie unanim împărtăşită) „să nu mai serve puterilor celor mari ale continentului drept simplu obiect de compensaţie pentru toate combinările lor teritoriale, ca un pămînt fără suflete, care s-ar fi putut nimici în independenţa sa şi alpi cu o egală uşurinţă cînd de un stat, cînd de altul" [68]. Împlinirea acestui deziderat naţional nu era deci o dovadă a incapacităţii românilor de a se auto-guverna, ci un mijloc „pentru a pune capăt tuturor pretenţiunilor, pentru a depărta toate ambiţiunile, pentru a nu lăsa nici un pretest intervenţiunii străine" [69].

În pofida manifestărilor clare şi hotărîte ale tuturor românilor de preservare a Uniunii Principatelor, Conferinţa de la Paris a Puterilor garante, în hotărîrea din 21 aprilie/2 mai 1866, ignorînd proclamarea între timp de către ţară, prin plebiscit, a principelui Carol de Hohenzollern, a cerut ca poporul român să se pronunţe prin reprezentanţii săi legali, încă o dată, dacă dorea sau nu menţinerea Unirii şi, apoi, în funcţie de decizia luată, să procedeze la alegerea Domnului (eventual, a Domnilor) numai dintre pămînteni [70].

Adunarea Deputaţilor, întrunită la 28 aprilie/10 mai 1866 pentru a dezbate — după cum se menţiona în mesajul de deschidere ce-i fusese prezentat de Locotenenţa Domnească — „chestiunile cele mai vitale pentru existenţa noastră politică şi naţională" [71], după o liberă şi amplă dezbatere la care au luat parte numeroşi deputaţi din ambele Principate [72], cu o impresionantă unanimitate de voturi (109 voturi au fost pentru, nici unul contra, iar cele 6 abţineri au avut în mod expres în vedere oportunitatea inscăunării dinastiei străine şi nu perpetuarea Unirii) a hotărît menţinerea Unirii Principatelor şi proclamarea ca Domn, sub numele de Carol I, a principelui Carol de Hohenzollern [73]. După venirea în ţară a noului Domnitor şi depunerea jurămîntului de credinţă la 10/22 mai, preluînd astfel conducerea statului, noua situaţie politică a fost consacrată prin textul noii constituţii din 1/13 iulie, elaborată din propria iniţiativă şi care, pe temeiul dreptului de autonomie al ţării, n-a mai fost supusă aprobării nici Puterii suzerane şi nici Puterilor garante. Introducînd, pentru prima oară într-un act fundamental oficial, denumirea de *România*, în primul articol al constituţiei se stabilea că „Principatele Unite Române constituie un singur stat indivizibil sub denumirea de România" [74], fără a se face vreo menţiune privitoare la suzeranitatea Porţii sau la drepturile pe care şi le asumaseră Puterile garante prin tratatul de la Paris. Era, fără îndoială, un energic act de autoritate care întărea suveranitatea naţională şi, în acelaşi timp, o afirmare fără echivoc o indestructibilei unităţi statale a românilor. În cele din urmă, după tratative anevoioase (în timpul cărora s-a simţit iarăşi din plin sprijinul Franţei lui Napoleon al III-lea), Poarta a

recunoscut la 11/23 octombrie 1866 pe Carol I ca Domnitor, conferindu-i ereditatea domniei [75]. În acest fel, Unirea Principatelor pentru care pe parcursul unui deceniu românii acţionaseră cu o mare abnegaţie şi o neslăbită fermitate, era recunoscută ca un fapt desăvîrşit şi ireversibil, fiind înscrisă ca atare în dreptul public european. Momentul, foarte important, a marcat în acelaşi timp deplina biruinţă a programului de unitate naţional-statală stabilit în Adunările ad hoc.

NOTE

[1] *Mihail Kogălniceanu, Texte social-politice alese*, Edit. Politică, Bucureşti, 1967, p. 288.

[2] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism* Edit. Politică, Bucureşti, 1975, p. 34.

[3] *Naţiunea română. Geneză. Afirmare. Orizont contemporan*, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984, p. 111 (autor : Damian Hurezeanu).

[4] *Ibidem*, p. 381 (autor : Gh. Platon).

[5] Vasile Alecsandri, *Opere*, vol. III. *Poezii populare*. Text stabilit de Georgeta Rădulescu-Dulgheru. Studiu introductiv, note şi comentarii, variante de Gheorghe Vrabie. Edit, Academiei R.S.R., Bucureşti, 1978, p. 310.

[6] „Românul", Bucureşti, IV, f. nr., 16 februarie 1860 , p. 146. (Articolul „Legalitarea", datorat, se pare, lui C.A. Rosetti).

[7] Într-un memoriu din 1855 despre atitudinea Austriei în chestiunea Orientală, Ion C. Brătianu arăta că însemnătatea românilor „rezultă nu numai din cauză că sunt un popor de zece pînă la douăsprezece milioane de suflete, dar mai ales pentru că formează poporul cel mai omogen în limbă, în religiune, în tradiţiuni şi în aspirări", România reconstituită fiind Dacia lui Traian, adică ţara „care se cuprinde între Tisa, Nistru, Marea Neagră şi Dunăre", („Românul" IV, nr. 136, 15, 16 mai 1860, p. 407). În legătură cu aceste cerinţe, publicistul S. Marc-Girardin scria în decembrie 1855 : „Mă îndoiesc numai că România să poată primi ăst viitor făcut gata din mânele diplomaţiei occidentale.Popoarele îşi fac viitorul lor singure şi prin propriile lor sforţe. Acela care aşteaptă de la străin acest viitor, nu-l au de loc" (*Ibidem*, nr. 133, 12 mai 1860, p. 397) ; Vezi şi *Unitatea naţională a românilor în epoca modernă 1821—1918*, Edit. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1985, p. 102—104 (autor al capitolului : An. Iordache).

[8] Leonid Boicu, *Diplomaţia europeană şi cauza română (1856—1859)*, Iaşi, Edit. Junimea, 1978, p. 7—91. Într-o scriere oficioasă a guvernului francez din 1856 se dădea următoarea ripostă celor care contestau originea comună a moldovenilor şi muntenilor, dorinţa lor de a se uni : „Moldova este o naţionalitate? Valahia este o alta? Aceste două provincii sunt părţi ale aceluiaşi corp, naţiunea română". (*Acte şi documente relativ la istoria renaşterii României*, vol. III, p. 115).

[9] „Secolul", Bucureşti, an I, nr. 47, 24 iunie 1857, p. 1.

[10] *Acte şi documente ...*, vol. VII, p. 167..

[11] N. Iorga , *Istoria românilor prin călători*, ediţia a II-a, adăugită, vol. IV, Bucureşti, 1929, p. 118.

[12] *Românii la 1859. Unirea Principatelor Române în conştiinţa europeană. Documente externe.*, vol. I, Edit. ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1984, p. 121.

[13] Dan Berindei, *Statul modern în viziunea făuritorilor Unirii Principatelor*, în vol. *Stat, societate, naţiune*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1982, p. 118—127.

[14] *Acte şi documente ...*, vol. V, p. 748.

[15] „Românul", IV, nr. 197, 15 iulie 1860, p. 594. Poetul G. Sion în „Schiţe de suvenire" punea următoarele cuvinte în gura unui boier-patriot care sintetizau de fapt gîndurile nutrite de toţi unioniştii : „În Convenţie mai toate pot fi bune, numai să ştim a le întoarce spre binele nostru. Cu principiile ce ni s-au dat, ne putem dezvolta şi întări naţionalitatea, pentru ca să putem la timp juca rolul nostru între alte popoare şi a ne cere drepturile care credem că acuma nu ni s-au respectat" (*Ibidem*, II, nr. 95, 27 noiembrie/9 decembrie 1858, p. 276).

[16] *Acte şi documente...*, vol. VII, p. 341—342.

[17] Ibidem, p. 318. Articolul „Mîna de fier".

[18] „Românul", II, nr. 84, 23 octombrie/4 noiembrie 1858, p. 334.

[19] *Acte şi documente ...*, vol. VII, p. 740. Referindu-se la punctele de vedere conţinute în profesiunea de credinţă a partidei naţionale din Moldova, redacţia „Dîmboviţei", condusă de poetul D. Bolintineanu, preciza : „Această profesie de credinţă respiră mai aceleaşi princip ce le propagă şi cele trei foi politice de pe malurile Dîmboviţei şi putem zice cu încredinţare că nu a

fost pentru aceasta nici o înţelegere de mai nainte între foile de dincoace de Milcov şi Steaoa Dunării. Dar aceste foi, prin natura lucrurilor, prin principiile ce-i propagă, nu puteau face decît astfel". („Dîmboviţa", Bucureşti, I, nr. 20, 17 decembrie 1858, p. 97).

[20] „Românul", III, n 6, 15/27 ianuarie 1859, p. 22.

[21] *Acte şi documente* ... vol. VIII, p. 381—382.

[22] Aprecierea aparţine lui Ion Ghica („Independenţa", Bucureşti, IV, nr. 16, 16 octombrie 1861, p. 50).

[23] „Românul", III, nr. 15, 5/17 februarie 1859, p. 58.

[24] Ibidem, V. nr. 51—52, 21 februarie 1861, p. 123 (Articolul *Partida naţională în Divanul ad-hoc şi Adunările elective* de Ion C. Brătianu).

[25] „Dîmboviţa", I, nr. 32, 28 ianuarie 1859, p. 125.

[26] „Independenţa", IV, nr. 16, 16 octombrie 1861, p. 50.

[27] *Acte şi documente* ..., vol. VIII, p. 750

[28] *Ibidem*, p. 679—680. La 27 ianuarie (st. v.) 1859 S. Lambrino, administratorul districtului, Fălciu raporta autorităţilor superioare că toate clasele „pînă şi treptele cele mai de jos" îşi exprimau entuziasmul strigînd neîncetat „Astăzi România şi-a recăpătat drepturile [....] Astăzi România a triumfat, fraţii de peste Milcov au încoronat triumful" (Arh. St. Bucureşti, M.A.I., Moldova, dosar 8 bis/1859, f. 88).

[29] „Românul", III, nr. 22, 21 februarie/5 martie 1859, p. 86. Un punct de vedere asemănător susţinea la sfîrşitul anului 1859 şi Dim. Brătianu cînd scria că la 24 ianuarie „am lucrat cu inima de român", făcînd ceea ce Europa „n-a putut nici ne da, nici ne lua, am făcut o Românie una şi nedespărţită" (Ibidem, IV, f. nr., 8/20 februarie 1860, p. 118). Alte mărturii privind semnificaţia istorică a evenimentelor din ianuarie 1859 la Mircea Muşat, Ion Ardeleanu *De la statul geto-dac la statul român unitar*, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983, p. 286—290.

[30] *Acte şi documente* ..., vol. VIII, p. 1004—1006.

[31] *Ibidem*, p. 639.

[32] *Ibidem*, p. 722.

[33] *Ibidem*, p. 340 şi 992—993.

[34] N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. IX. *Unificatorii*, Bucureşti, 1938, p. 358.

[35] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. III, p. 527.

[36] „Dîmboviţa", I, nr. 54, 22 aprilie 1859, p. 213.

[37] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. VII. *Corespondenţă diplomatică engleză (1856—1859)*, Bucureşti, 1984, p. 940.

[38] *Ibidem*, p. 932. Telegrafiind, a doua zi după alegerea de la Bucureşti, despre entuziasmul produs la Iaşi, acelaşi consul informa pe superiorii săi că jurnalele din Moldova scrisese că „dacă Poarta va îndrăzni să refuze investitura, românii îi vor respinge autoritatea şi, de la primul la ultimul, îşi vor apăra drepturile pînă la capăt" (*Românii la 1859* ..., p. 348).

[39] Emil Boldan, *Alexandru Ioan Cuza şi Costache Negri. Corespondenţă.* Text ales şi stabilit, traducere, studiu introductiv şi note de ..., Bucureşti, Edit. Minerva, 1980, p. 10. El adăugase cu o admirabilă demnitate patriotică : „o cerere atît de manifestă a unui neam întreg mai mult trebuie a se ţine în samă decît o Convenţie făcută pentru noi dar fără noi" (ibidem).

[40] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. VII, p. 955 ; vezi şi p. XX.

[41] „Românul", III, nr. 29, 10/22 martie 1859, p. 113. Articolul a fost reprodus în *C. A. Rosetti. Gînditorul, Omul*, Studiu, antologie şi note de Radu Pantazi, Edit. Politică, Bucureşti, 1969, p. 273—275.

[42] Recapitulînd în 1860 principalele evenimente din 1859 G. Sion arăta că în vara acelui an oamenii erau îngrijoraţi ca Austria şi Turcia „să nu facă vreo invaziune subită şi prin o surprindere să desfiinţeze faptul împlinit al alegerilor de la 5—24 ianuarie" („Revista Carpaţilor", I, nr. 1, 1860, p. 90).

[43] Dan Berindei, *Frămîntările grănicerilor şi dorobanţilor în jurul formării taberei de la Floreşti (Vara anului 1859)*, în „Studii", X (1957), nr. 3, p. 117.

[44] „Dîmboviţa", I, nr. 78, 15 iulie 1859, p. 316 ; sublinierile aparţin periodicului.

[45] N. Iorga, *Apelul către Unire al lui Cuza Vodă la 1859* ; în „Academia Română. Memoriile Secţiunii Istorice", seria III, tom XII (1931), p. 92—92. Proclamaţia fusese redactată şi contra-semnată de Vasile Alecsandri ca Ministru Secretar de Stat al Departamentului Trebilor Străine al Ţării Româneşti.

[46] N. Corivan, *Scopul misiunii secrete a lui Bălăceanu şi atitudinea lui Napoleon al III-lea*, în „Cercetări istorice", Iaşi, VIII-IX (1932—1933), nr. 1, p. 12—14.

[47] Apud Dan Berindei, *Lupta diplomatică a Principatelor Unite pentru desăvîrşirea Unirii (24 ianuarie 1859— 24 ianuarie 1862)* în *Studii privind Unirea Principatelor*, Edit. Academiei, Bucureşti, 1960, p. 428.

[48] „Românul", IV, nr. 118, 29 aprilie 1860, p. 357.

[49] A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, vol. I, Iaşi, 1903, p. 203—208 ; Dan Berindei, *loc. cit.*, p. 431.

[50] Arh. St. Bucureşti, microfilme Franţa, rola 9, c. 91 v.; între c. 86—92 se află textul memoriului înaintat Franţei.

[51] Încă de la 12/24 mai 1861 C. Negri sfătuise pe Cuza Vodă să proclame Unirea dacă nu ne va fi acordată, ,,căci nu există alt mijloc de a guverna şi de a menţine liniştea decît de a satisface o dorinţă care astăzi este unanimă în Principate" (Em. Boldan, *op. cit.*, p. 192).

[52] *Gîndirea social-politică despre Unire (1859)*, Edit. politică, Bucureşti, 1966, p. 278.

[53] ,,Românul", V, nr. 341—342, 7—8 decembrie 1861, p. 1069. El ţinuse şi cu acest prilej să explice că ceruse Unirea deplină ,,bazîndu-mă pe voturile dv .. şi pentru ca să nu pun ţara pe o cale periculoasă" (*Ibidem*).

[54] *Gîndirea social-politică despre Unire (1859)*, p. 279.

[55] *Ibidem*, p. 282—283. Probabil la ultima propoziţiune din discursul Domnitorului se referea corespondenţa din Bucureşti de la 25 ianuarie/6 februarie apărută în ziarul austriac ,,Wanderer", atunci cînd informa cititorii că la sfîrşitul cuvîntului său, cu faţa întoarsă către tribuna unde se aflau reprezentanţii puterilor străine, Cuza Vodă a spus: ,,România rămîne pentru eternitate unită, nimeni nu se mai poate gîndi s-o despartă iarăşi' (,,Românul", VI, nr. 41, 10 februarie 1862, p. 122).

[56] ,,Românul", VI, nr. 5, 5 ianuarie 1862, p. 9.

[57] *Românii la 1859 ...*, vol. I, p. 563. Însuşi Domnitorul luase poziţie împotriva limitării recunoaşterii Unirii depline doar la durata domniei sale, considerînd pe bună dreptate că acea stipulaţie restrictivă impusă de Austria contribuia la menţinerea nesiguranţei politice, primejduindu-i viaţa (Dan Berindei, *Lupta diplomatică pentru desăvîrşirea Unirii ...*, p. 447); vezi şi Constantin C. Giurescu, *Viaţa şi opera lui Cuza Vodă*, ed. a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, 1970, p. 112.

[58] ,,Românul", VI, nr. 6, 6 ianuarie 1862, p. 13.

[59] ,,Independenţa", Bucureşti, IV, nr. 85—86, 10 ianuarie 1862, p. 255. Referindu-se la perspectivele pe care Unirea deplină le deschidea poporului român, periodicul invita Europa să constate că ,,Unirea este implîntată în inima fiecărui român", că naţiunea toată este cuprinsă de entuziasm cînd pune cea dintîi piatră a întemeirii naţionalităţii sale şi n-are decît o singură voce pentru a striga ,,să trăiască România una şi nedespărţită" (ibidem).

[60] ,,Românul", V, nr. 364, 30 decembrie 1861, p. 1137.

[61] :bidem, VI, nr. 36, 37 din 5,6 februarie 1862, p. 10 5.

[62] Ibidem, nr. 40, 9 februarie 1862, p. 119.

[63] Ibidem, VI, nr. 38, 7 februarie 1862, p. 110.

[64] Vasile M. Kogălniceanu, *Acte relative la 2 mai 1864*, Bucureşti, 1894, p, 72, 1894, p. 72. În acceptarea temporară a Unirii de către Poartă şi Puterile garante doar pe timpul vieţii lui Cuza stă, într-o stranie dialectică paradoxală, atît tăria cît şi slăbiciunea poziţiei sale: tăria, pentru că el singur şi nimeni altcineva întruchipa principiul Unirii care, trebuind a fi negreşit menţinut şi apărat de toate forţele politice naţionale contribuia implicit la menţinerea sa pe tron; slăbiciunea — pentru că numai prin înlăturarea lui din domnie se putea pune capăt stării de provizorat, deschizîndu-se astfel calea desăvîrşirii programului unionist integral vizînd unirea definitivă sub un principe străin.

[65] D. A. Sturdza, *Însemnătatea europeană a realizării definitive a dorinţelor rostite de Divanurile ad-hoc în 7/19 şi 9/21 octombrie 1857*, în ,,Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii Istorice", seria II, t. XXXIV (1911—1912), Bucureşti, 1912, p. 820.

[66] În ,,Concordia", imediat după detronarea lui Cuza, se cerea liberalilor să aibă grijă a purta ,,flamura naţională înalt" pentru a nu-şi atrage ,,blestemul posterităţii", căci ,,Unirea Principatelor Române e mai adînc înrădăcinată în inima poporului întreg decît să mai sufere ruptura intentată de turcul şi dorită de una sau două puteri duşmane României" (,,Concordia, an VI, nr. 17—480, 27 februarie/11 marti 1866, p. 73). La rîndul său "Gazeta Transilvaniei" cerea într-un comentariu unirea în cuget a românilor din Principat pntru a putea face faţă tuturor dificultăţilor şi a menţine Unirea ("Gazta Transilvaniei" an XXIX, nr. 24, 11 aprilie/30 martie 1866, p. 96).

[67] ,,Românul", X, 15 mai 1866, p. 282. Autorul articolului era G. Missail.

[68] [Titu Maiorescu], *Asupra broşurii Germania, România şi principele Carol de Hohenzollern*, Iaşi, 1875, p. 8.

[69] ,,Românul", X, 16 martie 1866, p. 98—99. (Scrisoare din Paris, 13 martie, adresată de Ioan Lahovary şi Eug. Stătescu unei publicaţii franceze).

[70] D. A. Sturdza, *Autoritatea faptului îndeplinit eşecutat în 1866 de cei îndreptăţiţi*, în ,,Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii Istorice", seria II, XXXIV (1911—1912), Bucureşti, 1912, p. 943.

[71] Ibidem, p. 945. Apreciind că Unirea a fost timp de secole aspiraţia principală a românilor şi, drept consecinţă, la începutul anului 1859 Principatele dovediseră ,,o unanimă înfrăţire, în dorinţa şi în voinţa de a o realiza", mesajul continua: ,,Unirea este astăzi un fapt puternic, intrat în dreptul ginţilor; l-am susţinut cu preţul a imense sacrificii şi voim să-l menţinem neatins în viitor" (Ibidem, p. 945—946).

[72] Gr. Chiriță, *România și Conferința de la Paris. Februarie — iunie 1866*, în „Revista de istorie”, 38, 1985, nr. 11, p. 1089—1090.

[73] D. A. Sturdza, *Autoritatea ...*, p. 979—981.

[74] Al. Pencovici, *Dezbaterile Adunării Constituante din anul 1866 asupra constituțiunei legei electorale din România*, București, 1883, p. 290.

[75] Textul scrisorilor schimbate între marile vizir și domnitor, precum și a firmanului de investitură, în „Archives diplomatiques. Recueil de diplomatie et d'histoire”, Paris, VII (1867), t. I, p. 270—272 ; t. II, p. 693—696 ; vezi și *Românii la 1859 ...*, vol. I, p. 642—647.

L'UNION DES PRINCIPAUTÉS, L'ÉDIFICATION DE L'ETAT MODERNE DANS LA PERSPECTIVE DU DÉVELOPPEMENT DE LA NATION ROUMAINE (1856 — 1866) (I)

Résumé

Dans l'histoire de la Roumanie, l'Union des Principautés constitue un moment de la plus haute portée : premièrement parce ce que celle-ci a permis l'accomplissement, dans une grande mesure, de tendances historiques séculaires, d'aspirations ardentes à la réalisation de l'unité étatique des Roumains, devenant à son tour la prémisse, l'étape nécessaire la conquête de l'indépendance de l'Etat roumain et à son parachèvement par la grande Union de 1918 ; deuxièmement, parce que par une action énergique et un immense effort elle a changé le cours et le rythme de l'évolution historique enregistrée jusqu'alors, arrachent le peuple roumain à l'autocratisme oriental, en réorganisant les cadres de sa vie suivant des structures bourgeoises-démocratiques d'après le modèle de l'Europe occidentale. La nation roumaine (devenue précisément alors une remarquable force historique rénovatrice) a eu de la sorte la possibilité de défendre l'intégrité de sa terre ancestrale, d'assurer son libre développement dans cette zone de l'Europe.

A travers large perspective, l'étude présente (dans le premier paragraphe) des actions, idées et appréciations tirées notamment de sources documentaires inédites ou moins connues concernant la manière dont on a abouti en javier 1859 au triomphe de l'idée de l'Union des Principautés par la double élection du prince Al. I. Cuza. Dans le second paragraphe, l'on a examiné les puissantes actions déployées pour la reconnaissance de la double élection et puis, en 1862, de l'union pleine et entière des deux des deux corps du pays, pour que, finalement, soient évoquées les causes et les circonstances de l'avènement au trône de la Roumanie, en mai 1866, du prince Charles de Hohenzollern-Sigmaringen, acte politique de portée majeure, ayant pour principal et immédiat effet la reconnaissance par les grandes puissances européennes de l'Union des Principautés comme un fait perpétuel, parachevé et irréversible, inscrit comme tel en octobre 1866 dans le droit publie européen.

A. UBICINI ȘI CAUZA UNIRII PRINCIPATELOR

NICOLAE ISAR

Jean Henri-Abdolomyne Ubicini s-a născut în Franța în localitatea Issoudun, la 28 octombrie 1818, într-o familie de origine italiană.

În general, despre copilăria și tinerețea sa, despre studiile sale cunoaștem puține date. A urmat liceul la Versailles, apoi, un timp, cursurile unei școli superioare normale, voind a se dedica învățămîntului și funcționînd cîțiva ani, în tinerețe, ca profesor suplinitor într-un colegiu francez. Știm, apoi, că din motive familiale a părăsit învățămîntul, pentru a călători cîtva timp în străinătate, în Italia, patria sa de origine, în Grecia și Turcia, oprindu-se mai mult la Constantinopol [1]. Va fi fost adînc impresionat de aceste călătorii din urmă, problematicii lumii orientale și sud-est europene destinîndu-le apoi, de-a lungul vieții sale, principalele sale preocupări.

Mai multe date avem despre el, începînd de la 1848, cînd ia contact cu tinerii revoluționari români, și invitat de unul dintre ei, de C. A. Rosetti, vine la București tocmai în cursul desfășurării revoluției. Această călătorie la București în vara anului 1848 a fost decisivă pentru inițierea sa în istoria românilor, pentru înțelegerea aspirațiilor de unitate și independență națională, de progres social, ale poporului român.

Punîndu-se în slujba cauzei revoluției române și bucurîndu-se de încrederea fruntașilor revoluționari români, el îndeplinește în vara anului 1848 o importantă misiune politico-diplomatică, din însărcinarea guvernului provizoriu mergînd la sud de Dunăre, la Rusciuk, pentru a duce tratative cu turcii în vederea unui compromis, act realizat ulterior, prin autodizolvarea guvernului provizoriu și recunoașterea de către Suleiman-pașa a locotenenței domnești, constituită din cei trei cunoscuți fruntași revoluționari. Va însoți apoi, în calitate de secretar de limbă franceză, delegația revoluționarilor români la Constantinopol, prin legăturile sale personale cu alți compatrioți sau cu unele autorități turcești încercînd să-i ajute pe revoluționarii români. Deși, cum se știe, ambasadorul francez la Constantinopol, generalul Aupick, personal dovedea o oarecare înțelegere față de evenimentele din Principate, în acest sens luînd inițiativa trimiterii la București a unuia dintre colaboratorii săi, în vederea unei veridice informări [2], totuși, și datorită poziției oficiale a guvernelor marilor puteri — inclusiv a celui francez — delegația revoluționarilor români nu era recunoscută, Poarta fiind obligată, mai ales sub presiunile Rusiei țariste, să trimită la București un al doilea comisar, Fuad-pașa, cu dispoziții severe de represiune.

Detestînd intervenția militară străină împotriva revoluției române și resimțind adînc drama revoluționarilor români, obligați să ia drumul exilului, Ubicini va rămîne în strînsă legătură cu ei, sprijinind inițiativele lor, încurajînd speranțele lor de reizbucnire a revoluției, apoi de realizare, pe o cale sau alta, a idealului de unitate și independență națională. Din

toamna anului 1848, A. Ubicini participă activ la acţiunea propagandistică de informare corectă a opiniei publice şi cercurilor politico-diplomatice occidentale asupra evenimentelor din Principate. Din colaborarea sa cu emigranţii români de la Paris cu N. Bălcescu în primul rînd, a ieşit şi prima scriere a lui Ubicini asupra românilor, acel cunoscut *Mémoire justificatif de la révolution roumaine*, publicat în vara anului 1849, la Paris [3], şi considerat pe bună dreptate, de unii exegeţi, operă comună [4], o lucrare de remarcabilă însemnătate, care, odată cu protestul împotriva intervenţiei militare străine, releva opiniei publice occidentale punctul de vedere al revoluţionarilor asupra evenimentelor de la 1848 din Principate, ea exprima în mod convingător idealurile de libertate şi dreptate urmărite de revoluţie şi revoluţionari.

Asupra opiniilor sale privind desfăşurarea şi obiectivele revoluţiei române de la 1848, asupra participării sale la evenimente, va reveni Ubicini peste mai mulţi ani, într-un serial de articole, publicat în gazeta franceză „Le siècle", la sfîrşitul anului 1857 şi începutul anului 1858 [5], în plină desfăşurare a luptei pentru Unirea Principatelor.

Angajat activ în anii care au urmat revoluţiei de la 1848 în acţiunea de propagandă menită să servească cauza eliberării şi unităţii naţionale a românilor, stabilind contacte cu diferite publicaţii franceze sau din alte ţări occidentale, în vederea angajării lor pe linia aspiraţiilor româneşti, consolidînd legăturile sale personale cu fruntaşii emigraţiei române, extinzînd contactele cu alţi patrioţi români şi pe calea iniţiativei sale de a întreţine la Paris un mic pensionat, cu copii de români [6], A. Ubicini va fi unul din publiciştii francezi — prieteni ai românilor — care va întreţine nestinsă flacăra ideilor de la 1848, pînă în anii luptei pentru Unirea Principatelor, subliniind prin scrierile şi activitatea sa legătura firească dintre cele două mari evenimente.

Cum am mai arătat, interesul publicistului francez pentru lumea orientală fusese incitat mai întîi, cu ani în urmă, de călătoriile făcute, dar el s-a dezvoltat mai apoi în condiţiile în care, în general, opinia publică occidentală se preocupă tot mai mult de o asemenea problematică, sub influenţa apropiatului conflict care se profila la orizont.

Prima dintre lucrările lui Ubicini privitoare la Turcia, *Lettres sur la Turquie*, publicată la Paris în 1851, cu o dedicaţie către ministrul de externe turc, Aali-paşa [7], răspundea acestui interes crescînd al opiniei publice occidentale pentru evoluţia problemei orientale. Constituită din articolele sale publicate, începînd din 1850, în „Moniteur universel", această lucrare a avut un mare succes, făcînd obiectul analizelor în presa occidentală, în Anglia, Franţa, Germania şi Italia, datele celor 13 scrisori, din cîte se compunea lucrarea, intrînd în diferite enciclopedii de mare circulaţie, ca de pildă, „Almanahul de Gotha". Astfel se explică reeditarea, revăzută şi adăugită, a acestei lucrări, la numai doi ani, în 1853, în introducerea căreia autorul însuşi, referindu-se la prima ediţie, notează : „Cumpărate de miniştrii Afacerilor străine, ai războiului, marinei, agriculturii şi comerţului, *Scrisorile despre Turcia* au devenit un fel de ghid oficial pentru tot ce priveşte statistica şi starea prezentă a Imperiului Otoman" [8].

Mai adăuga autorul, desigur, cu aceeaşi notă exagerată, cu scopuri publicitare, că lucrarea sa făcuse să se nască în ţările occidentale un curent de opinie în favoarea Turciei [9]. Cert este că această lucrare — aşa cum va fi

şi cazul scrierilor următoare ale lui Ubicini — pleda pentru sprijinirea Turciei de către Occident în faţa ameninţării Imperiului ţarist, că, în acelaşi timp, ea mărturisea indirect şi compasiunea autorului pentru popoarele aflate sub dominaţie otomană, fără a dezvolta aici concepţia sa — proprie şi altor publicişti din Occident — privind necesitatea schimbării orientării politicii otomane, în sensul colaborării cu aceste popoare, cu preţul acceptării emancipării lor.

În anul următor, Ubicini publică o altă lucrare, cu caracter documentar, abordînd „chestiunea locurilor sfinte", ca parte a problemei orientale[10], în care inserează şi documente privind Principatele Române [11]. Este semnificativ faptul că, deşi o asemenea lucrare viza în mod direct numai într-o mică măsură Principatele Române, incidenţa ei cu problematica cauzei române era sesizată de patrioţii români. Aşa ne explicăm traducerea ei la Bucureşti, încă din anul apariţiei, de către Atanasie Pîcleanu [12].

Preocupările sale din aceşti ani privitoare la Turcia sînt încununate cu publicarea în 1855 a sintezei intitulată *La Turquie actuelle*[13], lucrare de amplă informare asupra situaţiei social-economice şi politice din Imperiul Otoman şi sud-estul Europei. Cum se vede din „Introducerea" la această lucrare, la aceasta dată, Ubicini împărţea Imperiul Otoman în două categorii de teritorii : „posesiuni imediate", aflate sub directa stăpînire a sultanului, şi „posesiuni mediate sau tributare", teritorii considerate ca făcînd parte din imperiu, dar administrate indirect; dintre acestea din urmă, unele, ca Serbia, Ţara Românească şi Moldova, erau conduse de domni indigeni, aveau o legislaţie proprie şi o administraţie internă independentă. Raportîndu-se la situaţia popoarelor din imperiu, el conchidea că „nici o parte din Europa nu se compune din elemente atît de diverse, de eterogene, ca Imperiul Otoman. Acesta nu este o naţiune, este o compoziţie de naţiuni" [14].

În capitolul al VII-lea al acestei lucrări, Ubicini se referă la evenimentele de la 1848 din Principatele Române [15], subliniind aspiraţiile de emancipare naţională ale poporului român, anticipînd în acest context reluarea preocupărilor sale speciale privind revoluţia română de la 1848. Amintind aici de misiunea îndeplinită de el din însărcinarea guvernului revoluţionar român, anume de a trata cu înaltul comisar al Porţii, Suleiman-paşa, precum şi cu Omer-paşa, care conducea armata turcească de intervenţie, staţionată la sud de Dunăre, el dă o serie de amănunte asupra vieţii celui din urmă, subliniind caracterul ingrat al misiunii sale şi de care Omer însuşi ar fi fost conştient [16].

În acest an, 1855, Ubicini inaugurează şi seria lucrărilor sale privitoare la români, în care el, în consens cu aspiraţiile patrioţilor români, pledează cauza Unirii Principatelor. Este vorba de cunoscutul său studiu asupra poporului român, publicat în „Revue de l'Orient", sub numele de *Ballades et chants populaires de la Roumanie*, publicat apoi şi în broşură [17].

Scrisă cu multă căldură, cu înţelegere pentru istoria şi aspiraţiile românilor, cum se ştie, lucrarea era prilejuită de apariţia în acest an a culegerii cu acelaşi titlu aparţinînd lui Vasile Alecsandri. Partea întîia este de fapt o prezentare plină de simpatie şi obiectivitate a istoriei românilor. Din originea romană şi trecutul glorios al românilor, el deduce izvoarele doinelor, baladelor, obiceiurilor, cărora le conferă o mare preţuire.

Succesiv, autorul se referă la latinitatea poporului român, la simbioza daco-romană, la rezistenţa în faţa migratorilor, la întemeierea statelor medievale şi lupta lor eroică pentru neatîrnare; aminteşte de capitulaţii,

pe care turcii nu le vor respecta, se referă apoi la decăderea din epoca fanarioţilor şi la pierderile teritoriale de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, pentru a puncta cîteva aspecte majore ale renaşterii româneşti, începînd cu revoluţia din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu, de cînd e vorba de „o eră şi o politică nouă" [18].

În acest context, el relevă semnificaţia renaşterii culturale româneşti, raportîndu-se la Eliade, acest „Corai al României", după expresia lui[19], la Gh. Asachi, N. Bălcescu, Vasile Alecsandri şi alţii. Citează în mod deosebit pe Bălcescu cu articolele publicate în „Magazin istoric pentru Dacia" şi în primul rînd *Puterea armată şi arta militară la români*, tradus şi în „Revue de l'Orient", în 1846, precum şi opera sa neterminată despre Mihai Viteazul, amintind că ultima oară îl întîlnise pe autorul ei la Constantinopol, cu patru luni înainte de a muri. În ceea ce îl priveştepe V. Alecsandri, aminteşte de culegerea sa *Doine şi lăcrămioare*, tradusă în franceză la Paris, în 1852, de I. Voinescu II, precum şi de aprecierile favorabile despre poeziile poetului român publicate în „Revue de l'Orient" sub semnătura lui A. Grün, relevînd aici meritele lui Alecsandri în a descoperi şi pune în valoare doinele, cîntecele şi poeziile populare româneşti [20].

La sfîrşitul broşurii, ca o concluzie a analizelor sale, Ubicini scoate în evidenţă ideea unităţii tuturor românilor, împărţiţi de vitregia vremurilor în provincii diferite, precum şi a necesităţii ca Occidentul să sprijine refacerea unităţii lor statale. „Ce rezistenţă — scrie el — nu ar opune invaziilor slavismului o masă compactă compusă din 8 milioane de oameni de aceeaşi limbă, dacă celelalte naţiuni din Occident ar recunoaşte deschis comunitatea de origine şi interese care leagă destinul său de al lor ! " [21]. Este de fapt, aprecierea pe care Ubicini o va relua şi dezvolta drept concluzie finală a lucrării din anul următor, cea mai importantă din cîte a scris, privind istoria românilor.

Este vroba de *Provinces d'origine roumaine*, constituind partea a doua a volumului intitulat *Provinces danubiennes et roumaines*, scris în colaborare cu un compatriot şi apărut la Paris în 1856 [22]. Aici, în *Introducere*, el face o privire de ansamblu asupra situaţiei Principatelor, referindu-se la întindere, mediu geografic, populaţie, situaţia politică, clase sociale, guvern, administraţie şi instituţii ; se referă apoi, pe rînd, la istoria veche şi medievală, la istoria „contemporană", de după 1821.

Subliniază ideea că toate provinciile româneşti fuseseră în vechime locuite de daci, relevînd vitejia acestora în luptele cu romanii. Însă, sub influenţa curentului latinist — influenţă pe care o găsim şi în lucrările despre români ale altor publicişti francezi din epoca Unirii—, referindu-se la dispariţia eroică a lui Decebal, el notează că, odată cu acesta, „dispăru un popor, care, prin curajul său, merita să trăiască" [23], Traian fiind obligat să „repopuleze" provincia cu colonişti romani. Retragerea aureliană este corect prezentată, subliniind că marea majoritate a populaţiei romanice nu s-a retras la sud de Dunăre, în acest sens citîndu-l masiv pe compatriotul său J. A. Vaillant [24]. Pentru conservarea caracterului latin al limbii şi „neamestecul" cu popoarele barbare migratoare, în acest context, el citează, de asemenea, lucrarea lui M. Kogălniceanu [25]. Eforturile strămoşilor pentru a păstra „independenţa şi libertatea", precum şi străvechea unitate, primesc o grea lovitură, subliniază el, în jurul anului 1000, cînd Transilvania ar fi fost cucerită, după grele lupte, de către maghiari, de la această dată

inaugurîndu-se de către regii maghiari politica de desnaţionalizare a românilor ardeleni, în scopul consolidării acestei cuceriri [26].

După ce se referă la întemeierea statelor de sine stătătoare româneşti şi la primele confruntări armate cu turcii [27], autorul pune problema vechilor capitulaţii, subliniind că din secolul al XVI-lea, odată cu începutul decăderii acestor state, suzeranitatea formală a Imperiului Otoman tindea a deveni o dominaţie efectivă. Pericolul este pentru moment înlăturat de Mihai Viteazul, căruia Ubicini îi închină un capitol. „El încearcă — scrie publicistul francez — să reunească într-un singur corp naţional pe toţi locuitorii vechii Dacii"; el înţelesese „adevăratele interese ale provinciilor româneşti" [28], dar împrejurările i-au fost cu totul nefavorabile. În acest context, Ubicini citează o apreciere a lui Engel, anume că dacă încercarea lui Mihai Viteazul ar fi reuşit, altul ar fi fost destinul poporului român.

Cu toată epopeea lui Mihai Viteazul, secolul al XVII-lea, după opinia autorului, stă în bună parte sub semnul decăderii, domniile lui Matei Basarab, Mihnea al III-lea, Şerban Cantacuzino nereuşind să curme această evoluţie. Ca şi în lucrările altor publicişti francezi, domnii fanarioţi sînt prezentaţi negativ, ei fiind făcuţi vinovaţi nu numai de fiscalitatea excesivă, dar şi de „desfiinţarea libertăţii publice". „Înjosirea aristocraţiei, mizeria poporului, pierderea independenţei şi scăderea caracterului naţional — scrie publicistul francez —, iată singurele rezultate ale administraţiei greceşti în cele două provincii ale României" [29]. Cît priveşte reformele fanarioţilor, ele n-au avut efectul scontat, n-au avut alt rezultat „decît urcarea preţului firmanelor de investitură cumpărate la Constantinopol de fanarioţi" [30].

Interesante şi în general corecte sînt aprecierile lui Ubicini asupra revoluţiei din 1821. Tudor Vladimirescu acceptă iniţial o înţelegere cu eteriştii, cei din urmă nedezvăluindu-i în întregime scopurile lor; el credea că ridicarea grecilor poate servi propriul său scop: înlăturarea domnilor fanarioţi şi a colaboratorilor lor. Dar, pe măsura desfăşurării evenimentelor, cele două mişcări se afirmă cu totul în contradicţie. „Vladimirescu se înrolase între eterişti; dar el se depărtă de ei din momentul în care văzu că scopurile lor nu coincideau deloc cu scopul patriotic pe care şi-l propusese. Om din popor, el înţelesese primul, cu acest instinct popular care în mase ţine loc ştiinţei şi luminilor, că viitorul naţionalităţii române nu se afla în Eteria grecească, ci în România însăşi, mărginindu-se în limita strictă a vechilor tratate cu Poarta". Asemenea idei, scrie el mai departe, vădit influenţat de Bălcescu, „erau prea noi pentru a fi primite de prima dată de popor, dar revoluţia nu pieri în întregime cu el. Ideea democratică implantată în 1821 în pămînt românesc germină şi se împlini la 1848" [31].

În maniera altor publicişti francezi din epocă, Ubicini caracterizează în mod pozitiv domniile pămîntene restabilite în urma revoluţiei, pentru ca apoi să se refere la momentele sau actele care au marcat ascensiunea Rusiei şi pericolul substituirii protectoratului ţarist dominaţiei otomane: convenţia de la Akermann, războiul ruso-turc din 1828—1829 şi tratatul de la Adrianopol, Regulamentul organic. Pentru analiza celui din urmă, ca şi pentru alte aspecte ale epocii, el foloseşte concluziile lui N. Bălcescu din *Question économique des Principautés danubiennes*.

Folosind datele oferite de Bălcescu, precum şi de o serie de publicişti francezi, Colson, Vaillant şi alţii, precum şi impresiile sale personale, pe domnii regulamentari Ubicini îi caracterizează în general cu obiectivitate. Al. Ghica fusese, arată el, victima unei situaţii de excepţie, prins între

datoria patriotică, pe de o parte, şi exigenţele protectoratului ţarist, pe de alta. M. Sturdza, domnul Moldovei, în schimb era un om de mare abilitate, care a putut să manevreze mai uşor, dînd prioritate atît intereselor puterii protectoare, cît şi intereselor personale. Evident, referindu-se la domniile regulamentare, un accent deosebit pune autorul pe mişcările premergătoare revoluţiei, referindu-se mai ales la I. Cîmpineanu, precum şi la mişcarea culturală din deceniile IV-V.

Dar, aşa cum am anticipat, Ubicini este în primul rînd un istoric şi un cunoscător al revoluţiei de la 1848, pe care încearcă să o prezinte cu obiectivitate. Subliniază mai întîi caracterul nonviolent al revoluţiei, instaurarea guvernului revoluţionar şi demisia domnitorului Gh. Bibescu desfăşurîndu-se fără a se vărsa nici o picătură de sînge [32]. Scoate în evidenţă neta deosebire de atitudine faţă de revoluţie dintre Turcia şi Rusia, primul comisar turc, Suleiman-paşa, trimis la Bucureşti, fără consultarea Rusiei, fiind pregătit să accepte un compromis, în timp ce al doilea comisar turc, Fuad-paşa, era trimis la Bucureşti cu ordine severe de represiune, numai la cererea expresă a Rusiei. Este scoasă în evidenţă, în acest context, tactica adoptată de majoritatea fruntaşilor revoluţionari, anume de a evita cu orice preţ conflictul cu Poarta, fie şi cu mari compromisuri, pentru a lăsa deschisă posibilitatea unei colaborări cu ea în faţa ameninţării ţariste.

În analiza pe care Ubicini o face în această lucrare asupra evenimentelor de la 1848, el pune un accent deosebit pe rolul jucat de masele populare, manifestat în mod pregnant cu prilejul celor două comploturi contrarevoluţionare sau cu prilejul intrării trupelor străine în ţară. Sesiza în acest sens limitele petiţiei de la Iaşi din martie 1848, care nu putea să cointereseze în mod direct masele, spre deosebire de programul revoluţionarilor munteni, care „cointeresa la cauză toate clasele sociale”, pe toţi „desmoşteniţii vechiului regim” [33]. El subliniază rolul important pe care îl avea în desfăşurarea revoluţiei problema agrară, de rezolvarea ei în favoarea ţărănimii depinzînd în bună măsură sprijinul acesteia. În spiritul lui N. Bălcescu, el scrie în acest sens : „S-a zis că această chestiune avea să piardă revoluţia ; ea o salvă, dimpotrivă. Astăzi încă ea este cu adevărat unica chestiune socială, aşa după cum în întregime chestiunea politică se află în unirea principatelor” [34].

Cu o asemenea apreciere încheia de fapt Ubicini prezentarea istoriei poporului român în lucrarea sa, fără a trata, cum ne-am fi putut aştepta, şi evoluţia situaţiei Principatelor după 1848 pînă la zi, subînţelegînd că o atare evoluţie şi mai ales năzuinţele românilor — la 1856 —, se puteau degaja din chiar analiza trecutului istoric pînă a 1848.

În ultimul capitol al lucrării, sub titlul *Antichităţi*, autorul face o prezentare a principalelor vestigii, cunoscute la acea dată, datînd din perioada veche şi medievală, pentru a se opri apoi la etnografie şi folclor. Este de remarcat şi aici că prezentarea pe care el o face poporului român se raportează în primul rînd la ţărănime, despre care scrie cu multă căldură [35], adăugînd în final îndemnul său adresat străinilor, de a cunoaşte mai bine acest popor, cu tradiţii vechi, cu obiceiuri şi folclor deosebit de interesante, purtînd amprenta străvechii lor origini [36].

De fapt, cum am observat, la situaţia din Principate de la 1856 — data scrierii — se referă autorul în *Introducere*. Aici, el arată că teritoriul vechii Dacii se afla în mod nedrept împărţit şi înglobat sub raport politic în teritoriul marilor puteri vecine. Pentru Transilvania, el discută

cifrele privind populaţia românească, după scrierile lui De Gérando, I. Ghica, J. A. Vaillant, subliniind caracterul majoritar al acestei populaţii pe teritoriul Transilvaniei [37]. Referindu-se la românii din Ţara Românească şi Moldova, el citează aprecierea istoricului Lavallée privind situaţia lor deosebit de grea, sub povara vitregiei vremurilor [38], pentru a sublinia, după N. Bălcescu, ideea dispariţiei vechii boierimi, şi a condamna boierimea contemporană, acaparatoare a întregii puteri politice în virtutea dispoziţiilor Regulamentului organic şi beneficiară a exploatării nemiloase a ţărănimii, pe baza dispoziţiilor aceluiaşi Regulament organic [39]. În ce priveşte burghezia, adică clasa de mijloc, ţinea el să sublinieze, deşi aceasta era slabă şi pînă nu de mult nu reprezenta nimic în viaţa de stat, cu toate piedicele care se aflaseră în calea dezvoltării ei, ea „a cîştigat o oarecare importanţă politică după evenimentele de la 1848" [40].

Cu asemenea idei, în deplină corespondenţă cu aspiraţiile de unitate şi independenţă, de progres social, ale poporului român, lucrarea lui Ubicini la care ne-am referit, una dintre primele sinteze întreprinse în Franţa şi cu care autorul pornea în elaborarea unei mari sinteze pentru colecţia „Histoire Universelle" [41], a stîrnit admiraţia prietenilor săi români şi elogiul unor ziare din ţară. „Telegraful Român" de la Sibiu, de pildă, în mai multe numere traduce sau comentează fragmente din lucrare [42], autorul, nesemnat, apreciind că Ubicini „a întrebuinţat un mare număr de izvoare care pînă în timpul de faţă nu s-au luat în băgare de seamă" [43]. Un alt ziar, de la Craiova, „Oltul", publică textul tradus din ultimul capitol al lucrării [44], foarte probabil autorul, nesemnat, fiind redactorul responsabil al publicaţiei, Gh. Chiţu.

Ubicini este însă autor şi al mai multor articole de presă datînd din intervalul premergător sau următor Congresului de pace de la Paris, şi pe care presa din Principate le-a semnalat, le-a reprodus sau comentat, ca şi în cazul articolelor din presa franceză scrise de alţi publicişti francezi filoromâni. Astfel, „Zimbrul", din 11 iunie 1857, reproduce un articol publicat de Ubicini cu mai multe zile în urmă în ziarul parizian de mare tiraj, „La Presse". În acest articol, publicistul francez comenta caracterul protectoratului ţarist, pornind de la manifestul ţarului din 19/31 iulie 1848 şi răspunsul dat acestuia de români. El contestă poziţia diplomaţiei ţariste faţă de Principate, faptul că aceasta considera existenţa lor politică numai în puterea tratatelor ruso-turce : „ea uită — scria Ubicini — că capitulaţiile sînt anterioare tratatelor cu care ea caută a se îngîmfa" [45].

Un alt articol al lui Ubicini, publicat în două numere ale ziarului „Le Pays", din Paris, era o replică la dispoziţiile restrictive ale firmanului Porţii pentru convocarea divanurilor adhoc, şi ziarul „România" din 14 iunie 1857 comenta aceste articole şi reproducea din ele pasagiile cele mai importante [46]. Găsim reformulate în aceste articole opiniile lui Ubicini asupra claselor sociale din Principate, opinii sugerate mai întîi, cum am văzut, în *Provinces d'origine roumaine.*

Prin urmare, despre marea boierime notează că ea este în cea mai mare parte decăzută, de origine străină, lipsită de patriotism şi opresoare ; despre o altă categorie socială, clerul înalt, că, de asemenea, este înstrăinat de interesele poporului. Despre „patentari, comersanţi, artizani, industriali", în număr de 70 000 în Ţara Românească şi 50 000 în Moldova, notează că, împreună cu profesiunile libere şi micii cultivatori, alcătuiau starea a treia, care, deşi avea o poziţie subalternă în stat, făcuse reale progrese după 1848, afirmîndu-şi existenţa. Evident, se opreşte şi aici în mod deosebit la ţărănime, clasa cea mai importantă a societăţii. „Să ne mărginim a con-

stata aci — scrie el — că din o populaţiune de 4 milioane de locuitori, principatele numără 3 200 000 de individe pre care-i apasă exclusiv greutatea impozitului şi a serviciului militar, lipsiţi de orice drept şi de orice garanţie, pre cari abuzul, dacă nu fapta legii, îi pune la lucrarea pămîntului, şi pre cari apăsări deosebite îi condamnă la mizeria cea mai spăimîntătoare, în ţinutul cel mai roditor din Europa"[47]. Însă publicistul francez combate totodată aici părerea după care ţăranul sărac, datorită situaţiei sale grele, ar fi ajuns indiferent faţă de asuprirea străină. O asemenea indiferenţă nu-i este în natură, şi în măsura în care există ea se datora exploatării de cîteva secole, exercitată atît de opresorul din afară cît şi de cel intern. De aici decurgea necesitatea, arăta Ubicini, ca ţăranul să fie emancipat, odată cu unirea celor două principate într-un singur stat trebuia să se realizeze „reviziurea legilor care să dirijeze proprietatea şi impozitul"[48].

Pe bună dreptate, traducătorul extraselor din aceste articole, observa că autorul lor, A. Ubicini, devenise „familiar cu afacerile Principatelor", că el „cunoaşte mai bine decît oricine cît de generoase instincte se află în generaţiunea actuală a Românilor de la Dunăre"[49]. Aceleaşi articole ale lui Ubicini erau comentate şi fragmentat traduse şi de „L'Etoile du Danube", în două numere, din mai-iunie 1857[50].

Este evident că interesul publicistului francez pentru istoria românilor şi pentru cauza Unirii Principatelor a fost mereu hrănit de raporturile întreţinute de el cu o serie de fruntaşi ai revoluţiei române de la 1848, deveniţi apoi fruntaşi ai mişcării unioniste. Specializat în problema orientală şi devenit, din 1853, redactor şef al unei publicaţii axată pe o asemenea tematică, „Revue de l'Orient", în linii mari, Ubicini era la curent cu proiectele revoluţionarilor români de colaborare militară cu Poarta şi insurecţionare a Principatelor, în condiţiile declanşării războiului Crimeii, după cum cunoştea lucrările de propagandă ale acestora, pe unele dintre ele propunîndu-şi să le semnaleze în paginile revistei sus-menţionate sau în articolele sale publicate în diferite ziare franceze. Cînd, în septembrie 1853, lua conducerea amintitei reviste, într-o scrisoare adresată lui I. Ghica[51], rugîndu-l să se îngrijească de recrutarea unor abonaţi pentru revistă, îl asigura în acelaşi timp că paginile acesteia erau deschise românilor, amintindu-i în acest sens că ultima sa lucrare, *Dernière occupation*[52], avea să facă obiectul unui articol de fond într-un număr viitor.

Din anul 1855, cum semnala şi G. Bengescu,[53] odată cu profilarea sfîrşitului războiului, acţiunea propagandistă a lui Ubicini, ca şi a altor publicişti francezi, se intensifica în strînsă colaborare cu patrioţii români. Cum aflăm dintr-o scrisoare adresată lui Vasile Alecsandri la sfîrşitul acestui an, Ubicini îl asigura pe poetul moldovean că, răspunzînd solicitudinii sale şi a altor patrioţi români, luase de fapt contactul cu un număr apreciabil de gazete din Occident , din Austria, Germania, Italia, Spania, Belgia, Danemarca, pentru a nu mai vorbi de gazetele franceze. „Noi avem deja, fără a mai socoti pe cele franceze", îl informează el pe Ghica[54]. Între publicaţiile contactate la care se referă, el aminteşte de „Journal de Francfort", „Gazette Universelle Allemande", „L'Opinion" (de la Turin), „Iberia" (la Madrid), „Télégraphe" (la Bruxelles), precum şi de mai cunoscutele angajate în propaganda filo-românească, „La Presse" „Le Constitutionnel", „L'Illustration", „Le Journal des économistes" şi altele. „Noi am făcut tot ce se poate în ce ne priveşte — scrie el. — Este rîndul vostru să faceţi la fel, adică să ne trimiteţi materiale şi bani"[55]. În acelaşi sens, nota Ubicini, se adresase printr-o scrisoare şi lui Constantin Hurmuzaki.

Desigur, Alecsandri era unul din cei care îi comunica lui Ubicini date şi materiale pentru lucrările sale privitoare la români [56]. În afara corespondenţei lui Alecsandri [57], semnificativă mai ales pentru geneza publicisticei lui Ubicini şi a opiniilor sale este scrisoarea adresată lui Mihail Kogălniceanu, la Iaşi, la sfîrşitul acestui an, 1855, în care, între altele, îl anunţa de încheierea redactării lucrării sale destinată istoriei românilor, *Les Provinces d'origine roumaine*, la care ne-am referit mai sus. „Eu am terminat în această săptămînă istoria mea despre Principate, care nu este nimic altceva — scrie el, cu modestie — decît un rezumat şi o continuare a istoriei d-tale" [58].

Dar, publicistul francez se declara nesatisfăcut de opera sa şi îşi propunea încă de la această dată să o reia sub o formă nouă şi sub un titlu nou, *Lettres sur les Principautés*, pentru a continua modelul lucrării anterioare, *Lettres sur la Turquie*. Strînsese deja multe materiale, adaugă el, şi urma ca odată cu trecerea la redactare să recurgă şi la cunoştinţele corespondentului moldovean. „Vă cer dinainte permisiunea, domnule, — i se adresează el lui Kogălniceanu — , de a vă consulta". Pe de altă parte, mulţumindu-i corespondentului de la Iaşi pentru „periodicul trimis" [59], convins cum era că posedă „spiritul unui român", îl asigura pe Kogălniceanu că va învăţa şi limba română. „Socot să mă pun hotărît pe studiul ei", scrie el, în acest sens avînd procurate deja o gramatică şi un dicţionar cu litere chirilice.

Despre situaţia celor două principate dunărene, la sfîrşitul scrisorii adresată lui Kogălniceanu, el preciza, referindu-se la cercurile diplomatice occidentale : „Se vorbeşte mult de unirea lor ; dar, din nefericire, chiar printre oamenii care sînt chemaţi eventual să o hotărască există o ignoranţă completă în această privinţă" Şi el, Ubicini, la această dată, în perspectiva tratativelor de pace care aveau să urmeze, insistă asupra necesităţii solidarităţii dintre români. „Adevăraţii patrioţi români — scrie el- cei care doresc binele şi progresul patriei lor, fără consideraţii personale, trebuie să se înţeleagă odată pentru totdeauna şi să ia măsurile lor" [60].

De la sfîrşitul anului 1855 [61], în orice caz, îl aflăm pe Ubicini angajat în noua etapă a acţiunii propagandistice desfăşurată de exilaţii români în străinătate, în strînsă legătură cu cei din ţară.

Legăturile lui Ubicini cu fruntaşii revoluţionari în exil, nu numai cu cei amintiţi, dar şi cu alţii, au fost durabile, cum vom vedea, contribuind substanţial la angajarea publicistului francez în apărarea peste hotare a cauzei Uniunii Principatelor. Din aceste legături se vor naşte şi preocupările viitoare ale lui Ubicini pentru „biografiile" oamenilor de seamă ai generaţiei de la 1848 şi popularizarea lor în Occident [62].

În ianuarie 1856, — la o dată cînd, în aşteptarea păcii, starea de tensiune creştea — , A. Ubicini participa la ceremonia înmormîntării lui I. Voinescu II, alături de exilaţii români, adresînd un cuvînt de despărţire, în numele prietenilor francezi ai defunctului, un cuvînt pe care „Steaua Dunării" se grăbea să-l reproducă în traducere. Era un cuvînt în care Ubicini adresa cuvinte de îmbărbătare compatrioţilor dispărutului şi îşi afirma din nou propriul crez în realizarea idealurilor de la 1848. Referindu-se la patria defunctului, el mărturisea : „Am fost faţă la chinurile sale (ale patriei, n.n.) ; după ce am visat un moment triumful său, am numărat lacrimile şi ranele sale ; însă totodată, am văzut cîtă energie, cîtă răbdare în orice nevoie, cît devotament şi mai cu samă cîtă credinţă are ea. Iată pentru ce îndrăznesc a vă vorbi despre viitor aici în faţa acestui mormînt [63] . . ."

Şi publicistul francez, invocînd cu acest prilej şi amintirea celuilalt mare exilat, decedat pe pămînt străin, Nicolae Bălcescu, exprimîndu-şi convingerea în victoria finală a exilaţilor români, spunea: „Voinescule, Bălcescule, martirii unei sfinte cauze, mîngîieţi-vă! Timpurile suferinţelor sînt către finitul lor; zile luminoase vor lumina preste patria voastră (...)" [64].

La această dată, Ubicini, aflat la Paris, sprijinea ideea ca o parte dintre exilaţii aflaţi în Turcia să se deplaseze la Paris [65], unde urmau să se desfăşoare principalele tratative de pace şi unde urma, deci, să fie cea mai importantă arenă de acţiune şi de propagandă în favoarea cauzei Unirii. Totodată Ubicini era angajat direct în acţiunea politică [66] şi propagandistică în favoarea cauzei române [67].

Evident, în acest context, scrierile publicate de Ubicini, ca şi de alţi jurnalişti francezi, circulau printre românii exilaţi, întreţinînd speranţe şi contribuind la călirea caracterelor. De la Paris, aceste scrieri luau drumul altor locuri de exil, în primul rînd ale Constantinopolului [68].

Ca şi în cazul scrierilor altor publicişti francezi, ale lui Saint-Marc Girardin [69], E. Quinet, P. Bataillard şi alţii, lucrările lui Ubicini din anii 1856 1857, la care ne-am referit, ca şi cele din anul următor, răspundeau unor stringente necesităţi de ordin propagandistic, în directă legătură cu evenimentele politice la ordinea zilei. Acestei necesităţi a momentului îi răspundea şi publicarea de către Ubicini, la sfîrşitul anului 1857 şi începutul anului 1858, în „Le Siècle", a seriei de articole relatînd amintirile sale privind revoluţia română de la 1848 [70]. Datele oferite de autor în aceste articole, apărute sub titlul *La Valachie en 1848* [71], atrăgeau atenţia opiniei publice asupra actualităţii programului revoluţiei de la 1848, asupra necesitaţii sprijinirii de către Occident a idealurilor de unitate şi independenţă naţională ale românilor, de necesitatea statuării poziţiei juridice a viitorului stat românesc în condiţiile politice europene noi create de războiul Crimeii şi de Congresul de pace de la Paris.

O ultimă lucrare de amploare a lui Ubicini, dinainte de măreţul act al Unirii, în care autorul pledează cauza română, apărută sub titlul *La question des Principautés devant l'Europe* [72], în 1858, la Paris, evident, răspundea de asemenea cerinţelor stringente ale momentului istoric. „Avertismentul" cu care se deschidea lucrarea poartă data de 15 ianuarie 1858 şi în el autorul precizează că se ocupă de problema Unirii Principatelor, din martie 1855, de la Conferinţa de la Viena, pînă la începutul anului 1858. „De trei ani — scrie Ubicini aici — , o mare cauză , o cauză de care pot depinde viitorul şi securitatea Europei, atîrnă de tribunalul marilor puteri. O anchetă s-a dispus, părţile interesate şi-au făcut auzite dorinţele lor. Înainte ca instrucţia să fie definitiv încheiată, am crezut că trebuie să prezentăm dosarul procesului, nu pentru a dicta, ci pentru a lumina hotărîrea judecătorilor" [73].

Lucrarea aceasta se constituie într-o excelentă antologie de texte, cu scurte intercalări de comentarii, susţinînd prezentarea evoluţiei problemei Unirii de la Conferinţa din Viena — cînd prima dată s-a pus problema într-o conferinţă europeană — şi pînă la începutul anului 1858, pînă în momentul în care — după ce Turcia încercase, prin mai multe circulare, să denatureze sensul rezoluţiilor Adunărilor ad-hoc —, problema Unirii urma să fie discutată de noua Conferinţă de la Paris, care avea să-şi deschidă lucrările în mai. Urmînd modelul lucrărilor anterioare, cu titlu asemănător [74], noua lucrare a lui Ubicini, pentru a arăta evoluţia problemei unirii pe plan european, în succesiunea etapelor principale, şi a scoate în evidenţă poziţia

divergentă a marilor puteri faţă de Unire, prezintă principalele documente politico-diplomatice elaborate în intervalul martie 1855-decembrie 1857. Astfel, între altele, sînt inserate aici : anexa protocolului nr. 3 al şedinţei Conferinţei de la Viena din 19 martie 1855, prevăzînd drepturile de autonomie ale Principatelor, în virtutea vechilor capitulaţii, precum şi excluderea protectoratului unei singure puteri [75]; Memorandumul prezentat Conferinţei de la Viena de reprezentantul Franţei, baronul Bourqueney, în şedinţa din 26 martie 1855, propunînd unirea Principatelor [76]; textul protocolului Conferinţei de la Constantinopol, cu data de 11 februarie 1856, prin care Turcia recunoştea formal dreptul de autonomie al Principatelor (încercînd însă să-l anuleze în practică) [77]; partea din Tratatul de la Paris cuprinzînd articolele 20—27 şi 31, referitoare la Principate, hotărînd înlăturarea protectoratului străin, garanţia colectivă, autonomia, convocarea divanurilor ad-hoc şi altele; protocoalele şedinţelor Congresului, între care al şedinţei din 8 martie 1856, în care contele Walevski, ministrul de externe francez, a reînnoit propunerea de unire a Principatelor [78]; firmanul de convocare a Divanurilor ad-hoc; documente din ţară privind alegerile pentru Divanuri ; extrase din corespondenţa lui Ştefan Vogoride, atestînd falsificarea alegerilor din Moldova [79]; acte ale Divanurilor ad-hoc; în „Apendice", ultimele circulare ale Porţii, din octombrie-decembrie 1857, acuzînd ca „turbulente" Divanurile ad-hoc [80]; în sfîrşit, textele vechilor capitulaţii încheiate cu Poarta [81], precum şi mărturiile baronului Bois-le Comte [82], atestînd dorinţa unanimă de unire a românilor, încă de la 1834.

Din primele săptămîni de apariţie, pentru serviciul pe care îl aducea cauzei române, în ajunul aşteptatei Conferinţe de la Paris, o asemenea lucrare era primită cu entuziasm de partizanii Unirii [83], şi combătută, din aceleaşi motive, de organele de presă care se făceau purtătoarele de cuvînt ale adversarilor Unirii [84].

Aşa cum se ştie, însă, mult aşteptata Conferinţă de la Paris, prin hotărîrile sale, a decepţionat nu numai opinia publică românească, în mod unanim favorabilă Unirii, ci şi pe numeroşii adepţi de peste hotare ai cauzei unirii, şi tot astfel, ca şi în cazul altor publicişti francezi acţiunea energică a poporului român însuşi, care va realiza acest act de excepţională însemnătate, de la 24 ianuarie 1859, prin dubla alegere a lui Al. I. Cuza, în ciuda poziţiei rezervate sau chiar potrivnice a unor puteri europene, nu avea decît să stîrnească admiraţia unui publicist ca Ubicini, cum am văzut aflat cu totul în deplină corespondenţă cu aspiraţiile de emancipare politică şi socială ale poporului român.

Este important de subliniat că şi după 24 ianuarie 1859, în timpul domniei lui Cuza, Ubicini a continuat să sprijine cu căldură mişcarea de renaştere politică şi socială a poporului român. Cînd, în 1860, V. Alecsandri, în calitate de ministru de externe al Ţării Româneşti, crea în cadrul ministerului său un birou special pentru presa străină, cel care era desemnat să îndeplinească în Franţa funcţiile de corespondent al acestui serviciu nu era altul decît Ubicini [85], pe care, altfel, cum am văzut, poetul îl cunoştea bine în persoană. Va continua să elaboreze scrieri despre români, abordînd diferite aspecte ale dezvoltării statului naţional român. În 1861, în „Journal des économistes" [86], comentează, după „Monitorul oficial", bugetul de venituri şi cheltuieli pe anul 1860 al noului stat român, iar în anul 1863 scrie „Introducerea" la cartea lui V. Alecsandri, *Grammaire de la langue*

roumaine[87], în care reia preocupările sale mai vechi privind formarea poporului român și caracterul limbii române.

În 1866, cînd în urma abdicării lui Al. I. Cuza, din nou se ajunsese la o situație periculoasă pentru soarta Unirii, el publică o nouă lucrare despre situația politică a statului român, solicitînd sprijinul marilor puteri europene în sensul aspirațiilor românești de conservare a tînărului stat național român[88].

Ca o recunoaștere a contribuției adusă de Ubicini la cauza Unirii Principatelor, la lupta de eliberare socială și națională a poporului român, în aprilie 1867 Parlamentul român îl omagia, acordîndu-i onorific cetățenia română[89], așa cum ea era acordată și altor prieteni ai românilor, Edgar Quinet, J. A. Vaillant ș.a.

Va mai avea prilejul ca, încă odată, în lucrările sale dedicate Turciei și problemei orientale, în anii 1875 — 1877[90], să-și pună condeiul în serviciul poporului român, sprijinind de data aceasta cauza independenței tînărului stat român, așa după cum în domeniul istoriei culturii românești va încerca să mai aducă unele contribuții, mai ales ca editor de izvoare[91].

De-a lungul ultimelor decenii de viață el continuase să întrețină legături cu o serie de fruntași ai vieții publice și cultural-științifice din România, ca V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, I. Ghica, I. Bălăceanu, Chr. Tell, G. Marian, J. Filipescu și, nu în ultimul rînd, istoricul A. D. Xenopol.

Va muri la 27 octombrie 1884 la Vernon-sur-Brenne, lăsînd neterminat vechiul său proiect de elaborare a unei sinteze de istorie a românilor, din manuscrisele sale, o parte, privind istoria veche a românilor, fiind publicate după moartea sa[92]. Cu moartea lui, cum scria A. D. Xenopol, românii pierdeau „pe unul din cei mai călduroși apărători ai intereselor lor în apusul Europei"[93], care își adusese prin scrierile și faptele sale, mai ales în anii premergători Unirii Principatelor, o contribuție de seamă la lupta de eliberare socială și națională a poporului român[94].

NOTE

[1] Vezi G. Bengesco, *Avant-propos* la lucrarea lui A. Ubicini, *Les origines de l'histoire roumaine*, Paris, 1886, p. II-III (în continuare, G. Bengesco, *Avant-propos*, p ...).

[2] Vezi N. Isar, *Mărturii franceze privind revoluția de la 1848 în Țara Românească*, în „Revista de istorie", t. 36, nr. 5, 1983, p. 464—477.

[3] Vezi (A. Ubicini), *Mémoire justificatif de la révolution roumaine du 11/23 juin 1848*, (Paris), 1849, 66 p.

[4] În ce privește discuția asupra paternității acestei lucrări, pe care nu este cazul să o abordăm aici, vezi notele lui G. Zane, la operele lui N. Bălcescu : *Opere, IV, Corespondență* ediție critică, Edit. Academiei R.S. România ; *Opere, II. Scrieri istorice, politice și economice*. Edit. Academiei R.S. România, București, 1982, p. 223.

[5] Vezi mai departe, notele 70 și 71.

[6] Deschis în apartamentul său prin 1850, acest mic pensionat dura încă prin anii 1859—1860, așa cum reiese din corespondențele întreținute de el cu părirnții diferiților elevi. Vezi G. Fotino, *Din vremea renașterii naționale a Țării Românești. Boierii Golești. Scrisori adnotate și publicate de ...*, București, t. III, 1939, p. 47 ; 66 ; precum și corespondența A. Ubicini — C.A. Steriadi, din anii 1859—1860, la *Biblioteca Academiei R. S. România, Serv. Msse*, Corespondență, S 11 (1—3) C XIX.

[7] Vezi A. Ubicini, *Lettres sur la Turquie*, Paris, 1851, 374 p.

[8] Vezi A. Ubicini, *Lettres sur la Turquie*, ou Tableau statistique, administratif, militaire, commercial etc, de l'Europe Ottomane, Depuis le Khaticherif de Gulhanè (1839), II-ème édition, Paris, 1853, p. VII.

[9] *Ibidem*, p. IX.

[10] Vezi A. Ubicini, *La question d'Orient devant l'Europe*. Documents officiels, manifestes, notes, firmans, circulaires etc., depuis l'originè du differend, Question des Lieux-Saints par M.A.U., auteur des Lettres sur la Turquie, Directeur de la Revue de l'Orient, Paris, 1854, 235 p.

[11] Este vorba de corespondenţa diplomatică privind invazia de la această dată a Principatele Române de către trupele străine. Cf. *Ibidem*, p. 127-246.

[12] Vezi *Espunere a chestiei locurilor sinte şi a causei acestei prigoniri*, urmată de Documente oficiale, Manifeste, Note, Firmane, Circulare şcl. De la începutul nenţelegerii turco-ruse pînă la isbucnirea resbelului actual, Culegere de Atanasie Picleanu, după M. A. Ubicini. Librăria George Ioanid, Bucureşci, 1855, 196 p. Textul francez este tradus pînă la p. 246, fără Apendice.

[13] Vezi A. Ubicini, *La Turquie actuelle*, Hachette. Paris, 1 855. 474 p.

[14] Ibidem, *Introducere*, p. VII.

[15] *Ibidem*, p. 209—218.

[16] *Ibidem*, p. 217—218.

[17] Vezi A. Ubicini, *Ballades et chants populaires de la Roumanie*, (*Principautés danubiennes*), extrait de la ,,Revue de l'Orient", de l'Algérie et de Colonies, mai-oct. 1855, Paris, 1855, 30 p.

[18] *Ibidem*, p. 11.

[19] *Ibidem*, p. 14

[20] *Ibidem*, p. 20.

[21] *Ibidem*, p. 30.

[22] Vezi M. Chopin, M. A. Ubicini, *Provinces danubiennes et roumaines*, Paris, Firmin Didot Frères, éditeurs, 1856 : [partea I-a], Bosnie, Serbie, Herzegovine, Bulgarie, Slavonie, Illyre, Groatie, Dalmatie, Montenegro, Albanie, de Chopin, 494 pag. ; (partea a II-a), *Provinces d'origine roumaine*, Valachie, Moldavie, Bukovine, Transylvanie, Bessarabie, de A. Ubicini, 226 p.

[23] Cf. A. Ubicini, *Provinces d'origine roumaine*, p. 20.

[24] *Ibidem*, p. 23—24 ; după lucrarea lui J. A. Vaillant, *La Romanie*, t. I, p. 31 şi urm.

[25] *Ibidem*, p. 23.

[26] *Ibidem*, p. 25—26.

[27] *Ibidem*, p. 26—46, de asemenea inspirate de Vaillant.

[28] *Ibidem*, p. 73—74.

[29] *Ibidem*, p. 97.

[30] *Ibidem*.

[31] *Ibidem*, p. 129.

[32] *Ibidem*, p. 176.

[33] *Ibidem*, p. 196.

[34] *Ibidem*.

[35] *Ibidem*, p. 204—206.

[36] *Ibidem*, p. 217.

[37] *Ibidem*, p. 3—4.

[38] *Ibidem*, p. 9.

[39] *Ibidem*, p. 11—14.

[40] *Ibidem*, p. 14.

[41] Cf. G. Bengesco, *Avant-propos*, p. X.

[42] Vezi ,,Telegraful Român", 1856, nr. 95, 96, 99, de la p. 373, 377, 381, 393 — 394.

[43] *Ibidem*, p. 373.

[44] Vezi *Despre antichităţile, monumentele, obiceiurile şi costumele Românilor*, de A. Ubicini, în ,,Oltul", I, 1857, nr. 12—28.

[45] Cf. ,,Zimbrul", III, 1857, nr. 17 din 10 iunie, p. 465.

[46] Vezi articolul *Viitoarele adunări în Moldo-România*, în ,,România", I, 1857, nr. 19, din 14 iunie, p. 74—76.

[47] *Ibidem*, p. 75.

[48] *Ibidem*, p. 76.

[49] *Ibidem*, p. 74.

[50] Vezi A. Ubicini, *Les futures assemblées moldo-valaques*, în ,,L'Etoile du Danube", nr. 38, din 28 mai 1857 şi nr. 43 din 25 iunie 1857 ; textele au fost publicate şi în colecţia *Acte şi documente privind istoria renaşterii României* (A.D.I.R.R.), vol. IV, p. 967—978.

[51] Cf. *Biblioteca Academiei R. S. România Serv. Msse*, Corespondenţă, S $\frac{36\ (6)}{\text{CDXXIII}}$. scrisoare din 1 septembrie 1853.

[52] Vezi titlul întreg, G. Ghenoi, *Dernière occupation des Principautés danubiennes par la Russie*, Paris, 1853.

[53] Cf. G. Bengesco, *Avant-propos*, p. IX-X

[54] Cf. *Biblioteca Academiei R. S. România, Serv. Msse.*, Corespondenţă, S 123/DCCLII.

[55] *Ibidem*.

[56] Vezi, de pildă, scrisoarea lui V. Alecsandri, fără dată, pe care o putem plasa în orice caz în anii 1854—1855, în care poetul moldovean îi comunica că aştepta să i se aducă textul Regulamentului organic pentru a culege din el datele cerute privind obligaţiile ţăranilor către proprietari în Moldova ; pînă atunci poetul îi trimitea, totuşi, date privind eliberarea ţăranilor

n rumânie sub Constantin Mavrocordat. Cf. *Biblioteca Academiei R. S. România, Serv. Msse*, Corespondenţă, S 50/LVIII.

[57] Mai vezi, pentru acest moment istoric, şi G. Cardaş, *Scrisoarea autobiografică adresată de V. Alecsandri filo-românului A. Ubicini în preajma anului 1856*, în „Floarea darurilor", 1928, iulie-decembrie, p. 74—77.

[58] Cf. *Biblioteca Academiei R. S. România, Serv. Msse*, Corespondenţă, S 122/DCCLII.

[59] Este vorba, probabil, de un exemplar al revistei „Steaua Dunării".

[60] Cf. *Biblioteca Academiei R. S. România, Serv. Msse.*, Corespondenţă, S 122/DCCLII.

[61] Vezi şi G. Fotino, *op. cit.*, t. I, p. 222.

[62] Vezi în acest sens cercetarea lui O. Boitoş, *Biografiile româneşti ale lui Ubicini*, Cluj, 1932.

[63] Vezi „Steaua Dunării", II, 1856, nr. 8, din 26 ianuarie, p. 32.

[64] Despre ceremonia înmormîntării lui Voinescu II, cu participarea lui Ubicini, precum şi a altor străini, între care marele istoric şi om politic francez Hentri Martin, vezi şi scrisoarea cu data de 17 ianuarie 1856, adresată de Ştefan C. Golescu lui Alex. G. Golescu-Negru, în G. Fotino, *op. cit.*, vol. IV, p. 137.

[65] Vezi în acest sens scrisoarea lui Alex. G. Golescu-Albu, de la începutul lunii februarie 1856, adresată lui Golescu-Negru, la Constantinopol. Cf. *Ibidem.*, p. 142.

[66] La 7 februarie 1856, Al. C. Golescu-Albu, adresîndu-se lui Arăpilă, îl informa despre discuţiile purtate de Ubicini cu un înalt funcţionar al ambasadei turceşti de la Paris, pe tema unirii Principatelor. Cf. *Ibidem*, p. 138.

[67] În scrisoarea cu data de 20 februarie 1856, adresată de Ştefan C. Golescu lui Arăpilă, găsim ştirea că un memoriu, care urma să fie prezentat ambasadorilor occidentali, ieşit prea mare din pana lui Paul Bataillard, urma să fie ajustat de Ubicini. Cf. *Ibidem*, p. 145.

[68] Vezi, de pildă, scrisoarea lui Ştefan C. Golescu către Al G. Golescu-Arăpilă, cu data de 8 iulie 856, cînd celui din urmă i se comunica trimiterea unui număr de 14 exemplare din scrierile lui P. Bataillard, precum şi a cărţii lui Ubicini, probabil *Provinces d'origine roumaine*, care, în acest caz apăruse deja la această dată. Cf. *Ibidem*, p. 152.

[69] Asupra acestuia, mai puţin studiat în ipostaza de filo-român, vezi N. Isar, *Saint-Marc Girardin şi contribuţia sa la lupta de eliberare naţională a românilor*, în „Revista de istorie", t. 32, nr. 1, 1979, p. 111—128

[70] Ele apar în „Le Siècle" în numerele din 17 şi 19 decembrie 1857, din 24 ianuarie şi 7 aprilie 1858, sub titlul, întreg, *La Valachie en 1848 souvenirs et épisodes de voyage*. Vezi şi precizarea lui G. Bengesco, *Avant-propos*, p. XII.

[71] În colecţia *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. V, p. 787—819, ele sînt reproduse sub titlul *Trois mois en Valachie*, textul fiind retipărit, în traducere, peste cîteva decenii, în „Convorbiri literare", 1884, p. 213 şi urm.

[72] Vezi titlul întreg, *La question des Principautés devant l'Europe*, exposé sommaire des faits, accompagné de la collection complète des documents officiels, notes et circulaires diplomatiques, procès-verbaux etc.; depuis les conférences de Vienne (1853) jusqu'à la cloture des divans moldo-valaques (janvier 1858), avec une Carte des Principautés, Paris, 1858, 412 p.

[73] *Ibidem*, p. IV.

[74] Vezi *La question d'Orient devant l'Europe*, lucrarea analizată mai sus.

[75] Cf. A. Ubicini, *La question des Principautés devant l'Europe*, p. 4—6.

[76] *Ibidem*, p. 7—10.

[77] *Ibidem*, p. 12—21.

[78] *Ibidem*, p. 31—35.

[79] *Ibidem*, p. 184—203.

[80] *Ibidem*, p. 373—386.

[81] *Ibidem*, p. 386—403.

[82] *Ibidem*, p. 404—408.

[83] De la Nisa, unde se afla, I. Bălăceanu, adresîndu-se lui V. Alecsandri la 23 februarie 1856, îi cerea să-i trimită fără întîrziere noua lucrare a lui Ubicini. Cf. *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. III, p. 357.

[84] La Paris, în „Courier de Paris", cu prilejul apariţiei cărţii lui Ubicini apar două articole, în care ideea Unirii era respinsă, gazeta unionistă „L'Etoile du Danube" în nr. 79, din 13 februarie 1858, simţindu-se obligată să combată aserţiunile recenzentului francez. Cf. A.D.I.R.R., vol. VII, p. 61—66

[85] Vezi C. Bodea, *Din acţiunea de pregătire a Agendei diplomatice de la Paris. Înfiinţarea biroului de corespondenţă* (1/13 *ianuarie 1860*) în „Studii. Revista de Istorie", an. XII, 1960, nr. 6, p. 121—150.

[86] Vezi A. Ubicini, *Budgets de finances des Principautés-Unies de Moldavie et de Valachie*, în „Journal des économistes", mai-iunie 1861, p. 71—79; p. 261—274.

[87] Vezi M. Mircescu (Alecsandri), *Grammaire de la langue roumaine*, Paris, 1863, 176 p., cu Introducerea lui Ubicini, sub titlul *Court aperçu sur la langue roumaine*, p. I—XXVI.

[88] Vezi (A. Ubicini), *Les Principautés-Unies devant la conférence. Mars 1866*, Paris (1866), 48 p.

[89] Cf. G. Bengesco, *Avant-propos*, p. XV.

[90] Vezi A. Ubicini, *Etat présent de l'Empire Ottoman*, Paris, 1876, 261 p.; Idem, *La Constitution ottomane*, Paris, 1877, aici, p. 21—22, aprobînd poziţia guvernului român de respingere a interpretării dată de guvernul turc poziţiei juridice a României; Idem, *Musulmans et chretiens. La nouvelle constitution ottomane*, în „Revue de géoghraphie", t. II, iulie-dec. 1877, p. 1 14.

[91] Vezi A. Ubicini, *Journal inédit d'un voyage. De Constantinopol à Jassy capitale de la Moldavie. Dans l'hiver de 1785, par le comte d'Hauterive*, în „Revue de géographie", t. II, 1877, p. 120—131; de asemenea, vezi Cătălina Velculescu, *Ubicini şi traducerea franceză a unei compilaţii de cronici moldovene*, în „Revista de istorie şi teorie literară" t. XVI, 1967, nr. 1, p. 141—147, în care autoarea comentează corespondenţa lui Ubicini cu C. A. Rosetti şi Kogalniceanu privind această încercare a lui Ubicini, pornind de la documentele existente în *Arhivele Statului din Bucureşti* (Fondul Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice, dosar 438 1866, f. 370, 385, 497; dosar 449/1866, f. 343—344; dosar 656/1868, f. 2, 15—16, 19—31: dosar 2365/1873, f. 1, 3, 5, 10.

[92] Vezi A. Ubicini, *Les origines de l'histoire roumaine*, Paris, 1886, ediţie realizată de G. Bengescu după manuscrisele sale.

[93] Vezi recenzia lui A.D. Xenopol la lucrarea postumă indicată mai sus, în „Voinţa naţională" din 8/20 februarie 1887, p. 1.

[94] Vezi şi necrologul din „Românul", din 17 octombrie 1884, p. 930, în care, între altele, citim: „De la 1848 el n-a încetat d-a iubi ţara ş-a lucra pentru dînsa. A vorbit necurmat despre dînsa; şi vocea lui era ascultată (...). Românii nu vor uita pe Ubicini şi nu vor putea uita pe mult iubita sa familie".

A. UBICINI ET LA CAUSE DE L'UNION DES PRINCIPAUTÉS

Résumé

L'auteur de la présente étude fait ressortir de la longue activité d'Ubicini, mise au service des idéaux d'unité et d'indépendance nationale du peuple roumain, l'intervalle 1855—1859, soulignant l'importance de l'apport du publiciste français à la lutte pour l'Union des Principautés.

On présente les écrits concernant les Roumains publiés par Ubicini durant cette période et le contexte où ils paraissent, la signification, les appréciations et les conclusions de celui-ci touchant les aspirations roumaines d'émancipation politique et sociale. On souligne, en outre, l'efficience de l'action d'Ubicini visant l'attraction de la presse occidentale à l'appui de la cause roumaine, de formation en France d'une opinion publique favorable aux aspirations roumains.

L'auteur insiste particulièrement sur les rapports d'Ubicini avec les révolutionnaires roumains de l'émigration, avec des représentants marquants de la génération de 1848, I. Ghica, V. Alecsandri, M. Kogălniceanu et autres, se rapportant en ce sens également à une série de documents iuconnus. On retrouve les sources d'inspiration d'Ubicini, de ses opinions sur les Roumains, affirme l'auteur, dans ces durables et amples rapports qui seront longtemps continués aussi après l'accomplissement de l'Union des Principautés.

L'activité déployée par Ubicini à l'appui de l'Union des Principautés, son adhésion sincère aux aspirations des Roumains à l'unité et à l'indépendance nationale, au progrès social-conclut l'auteur — situent le publiciste français parmi les amis les plus marquants du peuple roumains au milieu du siècle passé.

PARLAMENTUL ROMÂN ŞI PREGĂTIREA MARII UNIRI

CONSTANTIN PARASCHIV

La sfîrşitul secolului al XIX-lea, rezolvarea problemei unităţii politice a teritoriilor locuite de români devenise un deziderat al întregului popor. Punerea bazelor statului român modern, prin Unirea Principatelor în 1859, şi cucerirea independenţei de stat în 1877—1878, a marcat o nouă etapă în mişcarea politică şi naţională a românilor pentru unitatea lor statală. Ideea libertăţii şi unităţii întregului popor român a cuprins gîndurile şi voinţa naţiunii, devenind forţa motrice a istoriei poporului român în acea epocă.

De o parte şi de alta a Carpaţilor, oameni politici, scriitori şi oameni de ştiinţă, presa şi instituţii de învăţămînt şi cultură, asociaţii şi societăţi patriotice întreţineau strînse relaţii peste graniţele artificiale ce împărţeau naţiunea română, duceau o hotărîtă acţiune împotriva asupririi naţionale a fraţilor din teritoriile încă subjugate, pregăteau opinia publică românească pentru ca, în noile condiţii internaţionale ce se iveau la orizontul politicii vremii, să poată trece la înfăptuirea idealului naţional. În cadrul acestei acţiuni, o contribuţie de primă importanţă a adus-o parlamentul de la Bucureşti.

Instituţia parlamentului la români, ca de altfel şi la celelalte naţiuni care au cunoscut o viaţă parlamentară în evoluţia lor istorică, este legată de ascensiunea burgheziei către puterea politică, precum şi de modernizarea statului şi a vieţii politice româneşti[1]. Mai ales după cucerirea independenţei, statul român se angajase hotărît pe calea modernizării, a promovării idealurilor burghezo-democratice în această parte a continentului. Nu trebuie uitat faptul că România a fost primul stat constituţional din Europa de sud-est şi aceasta încă în perioada în care mai era sub suzeranitatea otomană.

Viaţa parlamentară românească nu a fost lipsită de mari personalităţi politice şi oratorice. Împărţite, de regulă, între cele două curente politice ale vremii — liberal şi conservator — avînd o formaţie, în marea majoritate a cazurilor, juridică, dar şi o largă cultură desăvîrşită în universităţile occidentului, aceste personalităţi au ridicat mult nivelul dezbaterilor în corpurile legiuitoare, regimul parlamentar român devenind comparabil, din numeroase puncte de vedere, cu sistemele parlamentare din ţări avansate ale Europei. Între oamenii politici care au ilustrat dezbaterile corpurilor legiuitoare la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi în primele două decenii ale secolului XX pot fi enumeraţi conservatorii P.P. Carp, Al. Lahovary, Al. Marghiloman, Nicolae Filipescu, Take Ionescu, Titu Maiorescu, Barbu Delavrancea, precum şi liberalii I.I.C. Brătianu, Mihai Ferechide, G.G. Mîrzescu, C. Stere, V. Morţun, George Diamandi, I.G.Duca. Dintre cei aparţinînd altor partide sau grupări politice trebuie amintit, în primul rînd, marele tribun care a fost Nicolae Iorga.

Cu toate limitele în ceea ce privește sistemul de reprezentare cît și ponderea sa în cadrul regimului politic al statului, parlamentul român a dezbătut și a participat direct, prin membrii săi, la toate marile momente și evenimente ale istoriei moderne a României, care au culminat cu aprobarea legilor unirii tuturor teritoriilor locuite de români, în sesiunea din anul 1919.

Deși România era legată de Puterile Centrale prin tratatul din 1883[2], opinia publică românească avea o atitudine net antiaustro-ungară, datorită asupririi naționale la care erau supuși românii transilvăneni și bucovineni. Această atitudine avea să cunoască forme tot mai accentuate ca urmare a creșterii mișcării de eliberare națională a românilor de peste Carpați, cît și a faptului că dubla monarhie, prin politica ei imperialistă în Balcani, contravenea intereselor politicii externe și siguranței naționale a statului român.

Parlamentul de la București a reflectat în permanență această atitudine antiaustro-ungară, mai ales prin membrii partidelor și grupărilor aflate în opoziție. Sînt cunoscute, de pildă, viile discuții stîrnite în parlamentul român de reprimarea memorandiștilor transilvăneni[3].

Prin cuvîntul lor, marea majoritate a membrilor corpurilor legiuitoare au adus o importantă contribuție la pregătirea condițiilor pentru reorientarea politicii externe a țării, în conformitate cu necesitatea împlinirii idealului național. În acest sens, Nicolae Iorga afirma în cadrul Adunării deputaților : „Cînd un stat este slab ca al nostru, cînd acest stat are dușmani în vecinii săi, cînd acești vecini dețin teritorii locuite de români, teritorii asupra cărora românii au drepturi istorice (. . .) ei bine, statul acesta nu mai poate să facă pe amorezul de inimă albastră zicînd : dragostea mea este fără sfîrșit" [4].

În cadrul dezbaterilor din cele două corpuri legiuitoare, luările de poziție împotriva alianței cu Austro-Ungaria se înmulțesc la începutul veacului nostru. Deputați și senatori din partea opoziției supun unei critici ascuțite orientarea politicii externe a țării, faptul că această orientare avea un ecou nefavorabil în rîndurile românilor de peste Carpați. Sînt tot atîtea prilejuri de a se rosti în parlamentul de la București discursuri în care se demască politica de asuprire națională pe care cercurile maghiare o duceau împotriva românilor transilvăneni, se reliefau drepturile istorice ale acestora din urmă în Transilvania, aspirațiile lor către o viață național-statală împreună cu românii din statul independent.

Vizitele întreprinse la București de unele personalități politice străine, ca de pildă Paul Deschanel, fost președinte al Camerei franceze, Felix Roussel, primarul Parisului[5], sau cea a Marelui duce Nicolae Mihailovici Romanov, unchiul țarului Rusiei, în cadrul încercărilor pe care Antanta le iniția pentru scoaterea României din orbita Puterilor Centrale, au prilejuit, de asemenea, numeroase intervenții și interpelări în parlament, în legătură cu necesitatea reorientării politicii externe a țării.

În împrejurările create în sud-estul Europei prin criza bosniacă (1908—1909), dar mai ales în timpul războaielor balcanice din 1912—1913 s-a putut observa cu claritate că Austro-Ungaria nu numai că nu a sprijinit interesele diplomației românești, dar a fost chiar împotriva lor. Ca urmare, susținătorii necesității unei noi orientări în politica externă trec fățiș la atac prin presă, manifestații publice sau de la tribuna corpurilor legiui-

toare, împotriva alianţei cu dubla monarhie. Aceasta cu atît mai mult cu cît guvernul ungar nu voia să acorde nici un fel de concesii românilor ardeleni, urmărind cu perseverenţă politica de maghiarizare. Astfel, deputatul I.C. Grădişteanu cerea ca guvernul român să ducă faţă de Austro-Ungaria o politică independentă, pusă numai în slujba intereselor româneşti : „A crede că se mai poate de acum încolo ca românii din regat, de dincoace de Predeal, să mai fie prieteni cu cei care ar urmări şi de aici înainte sugrumarea etnică a românilor de dincolo de Predeal, aceasta este o utopie! Este aproape de mintea omului că de azi înainte prietenia României cu Austro-Ungaria va fi în raport direct cu respectarea de către ea a intereselor de existenţă şi de dezvoltare a rasei româneşti din cuprinsul teritoriilor ei"[6].

La începutul anului 1914 guvernul conservator este înlocuit cu un guvern liberal, condus de I.I.C. Brătianu. Noul guvern pune în dezbaterea corpurilor legiuitoare principiile celor două reforme pe care partidul liberal le trecuse în programul său de guvernare[7], reforma agrară şi cea a sistemului electoral.

Dezbaterile care au urmat s-au defăşurat sub semnul implicaţiilor acestor reforme asupra mişcării naţionale pentru desăvîrşirea unităţii statale. Însăşi realizarea celor două reforme era văzută ca parte componentă a procesului de pregătire a condiţiilor în vederea desăvîrşirii unităţii. Deputatul liberal St. Meitani îşi încheia discursul său cu un apel către conservatori, cerîndu-le să conlucreze la realizarea reformelor :„Gîndiţi-vă, d-lor, la necesitatea cea mare care voieşte ca acest popor să fie voios, să fie pregătit, să fie tare, să fie puternic în vederea izbîndirii problemei naţionale a cărei deslegare fatalmente se va impune într-o zi"[8]. Tot în cadrul aceleiaşi discuţii senatorul Leonte Moldoveanu, subliniind importanţa statului român independent pentru românii din provinciile subjugate şi, legat de aceasta, semnificaţia reformelor ce urmau a se vota, arăta : „La Bucureşti, deci în ţara românească, răsare soarele pentru întreg neamul nostru şi, prin urmare, de aici trebuie să pornească razele speranţei şi de aici să vie nădejdea unui viitor mai bun pentru toţi fraţii noştri. Cum are să nască această nădăjde de un viitor mai bun cînd ţăranii noştri, cînd poporul de aici nu are o situaţiune care să fie cel puţin rîvnită, fie de cei din Bucovina, fie de cei din Basarabia, fie de cei din Ardeal?"[9]

Sînt cunoscute condiţiile în care a izbucnit primul război mondial, precum şi poziţia de neutralitate proclamată de guvernul român[10]. La Consiliul de coroană din 21 iulie/3 august 1914, în cadrul căruia s-a stabilit atitudinea României în marea conflagraţie care începuse, situaţia Transilvaniei, provincie românească subjugată de Austro-Ungaria, a fost menţionată ca argument hotărîtor împotriva aplicării tratatului pe care România îl avea cu Puterile Centrale. Astfel, Al. Marghiloman arăta în cuvîntul său că dacă s-ar merge cu Austro-Ungaria, „am jigni adînc sentimentul naţional"[11]. Un alt reprezentant al partidului conservator, I. Lahovari, arăta că nu putem contribui cu sîngele soldaţilor noştri la mărirea Ungariei, cînd fraţii români din Transilvania suferă crunta lor asuprire : „Gîndiţi-vă ce ar fi soarta noastră între o Ungarie atotputernică, persecutînd şi mai rău elementul românesc, la nord, o Serbie duşmănoasă fiindcă am ajutat la sfîşierea ei, o Bulgarie întărită de Austria la sud şi o Rusie cu o sută cinci zeci de milioane de slavi la răsărit"[12]. În acelaşi sens, I.I.C. Brătianu, şeful guvernului, în finalul discuţiei ţinea să menţioneze : „Chestiunea românilor din Ardeal domină întreaga situaţie, ea a fost pururea punctul negru al alianţei. În ultima vreme, Austro-Un-

garia a făcut totul ca să înăsprească pînă într-atîta lucrurile încît să rupă legătura sufletească a alianţei. Soarta românilor de peste munţi, idealul naţional al românismului sînt chestiuni pe care nici un guvern român nu le poate nesocoti" [13].

Deşi din punct de vedere politic şi militar, în situaţia dată, poziţia de neutralitate adoptată de România era nu numai justă dar şi singura indicată, totuşi la puţină vreme după stabilirea ei opinia publică, numeroşi oameni politici, membri ai corpurilor legiuitoare au început, mai ales după primele succese militare ale Antantei, să ceară guvernului ieşirea din neutralitate şi angajarea ţării de partea Triplei Înţelegeri, în scopul realizării idealului naţional.

În toată perioada neutralităţii, I.I.C. Brătianu a dus intense tratative cu reprezentanţii Antantei pentru pregătirea condiţiilor intrării României în război[14]. Dată fiind poziţia de neutralitate a statului român, precum şi existenţa alianţei cu Puterile Centrale, aceste tratative s-au dus în secret. Ele au fost extrem de anevoioase pentru că marile puteri antantiste, şi în primul rînd Rusia, nu voiau să-şi ia angajamente ferme faţă de o ţară mică, aşa cum era România. Pe de altă parte, şeful guvernului român urmărea să obţină un document, semnat de reprezentanţii Rusiei, Angliei şi Franţei, în care să se prevadă clar condiţiile participării României la război şi în primul rînd recunoaşterea dreptului statului român de a-şi uni teritoriile locuite de români din cadrul Imperiului austro-ungar. Dar ceilalţi oameni politici, membrii opoziţiei, cei care în fruntea opiniei publice organizau numeroase acţiuni pentru a determina intrarea României în război de partea Antantei, necunoscînd tratativele pe care şeful guvernului le angajase, aduceau aspre învinuiri lui I.I.C. Brătianu, acuzîndu-l de inactivitate şi chiar de lipsă de patriotism.

În aceste condiţii[15] se deschide sesiunea corpurilor legiuitoare 1914—1915. Membrii corpurilor legiuitoare s-au ridicat în apărarea românilor ardeleni, denunţînd opiniei publice româneşti, ca şi celei de peste hotare, accentuarea politicii de deznaţionalizare dusă de autorităţile maghiare în Transilvania după începerea războiului, situaţia critică a poporului român de peste Carpaţi unde tineretul român era trimis sistematic în prima linie a frontului, iar împotriva familiilor celor plecaţi se luau tot felul de măsuri vexatorii. De la tribuna parlamentului, deputatul N. Fleva adresa guvernului îndemnul de a veni în ajutorul românilor ardeleni : „... noi în România liberă nu trebuie un moment măcar să pierdem din minte care este astăzi soarta fraţilor, a celor care se găsesc în Transilvania, şi vreţi oare să aşteptăm impasibili pînă ce vom vedea că se distruge şi se sfărîmă în bucăţi neamul nostru de acolo dacă ar fi numai pentru furia ce provoacă la tiran pericolul de a-i vedea alături de noi ? " [16], iar senatorul G.C. Dobrescu întreba : „Vom rămîne oare încă mult timp nepăsători faţă de crimele şi atrocităţile ce se comit în Ardeal şi Bucovina faţă de elementul românesc ? " [17]

Campania pentru intrarea României în război cunoaşte un moment de vîrf, în primăvara anului 1915, prin organizarea unor mari întruniri patriotice în capitală şi în principalele oraşe ale ţării, la care iau parte numeroşi membri ai corpurilor legiuitoare. În septembrie, acelaşi an, forţele opoziţiei, care militau pentru intrarea imediată a României în război, s-au regrupat în cadrul unei noi formaţiuni — Federaţia Unionistă[18] — care avea scopul de a determina guvernul să intre în acţiune. În conducerea Federaţiei Unioniste au intrat numeroşi membri ai corpurilor legiuitoare, senatori şi deputaţi, precum : N. Filipescu, Take Ionescu, I.C. Grădişteanu,

C. Olănescu, C. Dissescu, C. Istrati, N. Xenopol, Thoma Ionescu. Președinte al Federației a fost ales N. Filipescu care, referindu-se la țelurile noii formațiuni politice, a spus : „ . . . să nu fim covîrșiți decît de un singur gînd : înfăptuirea idealului național ! . . . Să uităm toate și să nu voim decît una ; Unirea cu Ardealul ! ”[19]

Reprezentanții Federației Unioniste erau hotărîți să continue lupta în parlament, odată cu deschiderea sesiunii 1915—1916[20]. Astfel că această sesiune a înregistrat cîteva mari discursuri care au ridicat mult nivelul dezbaterilor, rămînînd, totodată, ca modele oratorice în analele parlamentului român.

Primul dintre aceste discursuri a fost cel rostit de Leonte Moldoveanu. El a înfățișat situația românilor ardeleni, supuși asupririi naționale, a reliefat dorința unanimă a poporului român pentru unire și a adresat guvernului îndemnul de a intra în război de partea Antantei : „O dată trece norocul pe la noi ; timp de o mie de ani nu ni s-a dat să-l avem. În ce constă norocul ? În această coincidență că gruparea de forțe în care se află Austro-Ungaria și de la care avem de revendicat, să fie cea mai slabă și, prin urmare, de la care să putem, zdrobind-o, să luăm ceea ce este al nostru, ceea ce este al neamului nostru românesc”[21]. De asemenea, deputatul Gr. Vericeanu solicita guvernului o declarație clară în politica externă : „ . . . viitorul neamului cere ca guvernul să arate hotărît că țara merge acolo unde de secole o mînă avîntul și idealul său, cere ca să se știe în toate părțile și să se știe în mod statornic cum că această țară vrea hotărît unirea cu Ardealul”[22].

Tot în cursul acestei sesiuni, în ședința Camerei din data de 16 decembrie, deputatul Take Ionescu a susținut unul dintre cele mai însemnate și mai frumoase discursuri din lunga sa carieră politică, cel în care a vorbit despre „instinctul național”. El sfătuia guvernul român să urmeze instinctul neamului, „Această politică instinctivă nu este o amețeală, nu este o greșală, nu d-lor, ea este bazată pe un fapt primordial, tot atît de primordial ca și dreptul la viață. Fiecare popor are dreptul să-și trăiască viața lui, să și-o trăiască întreagă, cu toți ai lui, fiindcă numai așa poate și el să creeze o civilizațiune a lui, care să intre în armonia tuturor celorlalte civilizațiuni”. Situația românilor transilvăneni, spunea deputatul, năzuința realizării unirii cu frații de peste Carpați a fost în gîndul și fapta tuturor românilor : „ . . . de la dascălul de sat cu harta Daciei Traiane, cu numărătoarea țărilor române stăpînite de alții, pînă la omul politic, toți — chiar în ziua în care iscăleam un tratat care ne lega de Austria —în sufletul lor sta scris cu litere de foc „Ardealul” și unitatea națională”. Față de acest „instinct național”, Take Ionescu atrăgea atenția guvernului asupra urmărilor dezastruoase pentru imaginea regatului în ochii românilor ardeleni, dacă nici în împrejurările favorabile de atunci, România nu intervenea pentru ei : „Înțeleg, d-lor deputați, înțeleg, dacă urgia vremurilor să nu fi deschis niciodată nici o împrejurare în care noi să putem trece cu tricolorul peste Carpați, dar ca noi în fața împrejurării unice, ultime — alta cum s-ar mai putea să vină ? — noi să stăm nemișcați ? Am fi pierduți pentru totdeauna în fața fraților noștri și am merita soarta noastră” [23].

Din partea majorității guvernamentale, G.G. Mîrzescu, vorbind în apărarea guvernului, insista asupra faptului că acesta, avînd întreaga răspundere, nu poate angaja țara fără recunoașterea prealabilă a tuturor drepturilor noastre istorice și fără pregătirea corespunzătoare a armatei, astfel încît acțiunea să aibă sorți de izbîndă : „Idealul nostru este de a ridica pînă la libertatea și neatîrnarea noastră pe cei robiți puterilor străine, dar nu să ne scoborîm noi pînă la robia lor”. Iar lui Leonte Moldoveanu îi răspunde :

„Am preţuit în cuvîntarea d-lui Leonte Moldoveanu sufletul curat al ardeleanului şi m-au mişcat adînc lacrimile vărsate, de la această tribună, pe mormintele fraţilor noştri, morţi pentru o cauză străină sufletelor lor ; dar în aceeaşi clipă m-am îngrozit la ideea că un pas greşit, o acţiune pripită ne-ar putea lipsi de acest singur loc liber al plîngerilor noastre" [24].

Trebuie menţionat faptul, semnificativ pentru starea de spirit a deputaţilor şi senatorilor, că luările de cuvînt ale puţinilor susţinători ai Puterilor Centrale au fost tot timpul şi vehement întrerupte de reprezentanţii Federaţiei Unioniste. Erau apostrofaţi în legătură cu situaţia critică a românilor ardeleni, cu renunţarea la realizarea idealului naţional, erau acuzaţi că se aliază cu forţele cele mai retrograde, cele care nesocotesc principiul naţionalităţilor, principiu în baza căruia poporul român nădăjduia să-şi vadă toate ramurile unite în cadrul aceluiaşi corp statal. Nu este mai puţin adevărat că şi aceşti puţin susţinători ai Puterilor Centrale vorbeau, mai ales, despre alianţa cu Germania, ocolind în cuvîntul lor Austro-Ungaria, avînd chiar accente critice la adresa guvernanţilor austro-ungari. De exemplu, deputatul C.C. Arion, cunoscut germanofil, afirma în şedinţa Camerei din 18 decembrie 1915 : „Ei bine, d-lor suferinţele românilor de dincolo trebuie să fie sfinte pentru noi, şi nu e nimeni, nu e român care să poată să subscrie la ingratitudinea de la Pesta faţă de durerile, de sacrificiile românilor de acolo" [25].

La Senat se înregistrează aceeaşi atmosferă. N. Filipescu, în cadrul discursului său, prezenta starea în care se aflau românii ardeleni şi bucovineni de la începutul războiului : „Satele sînt pustii. Bărbaţii sînt la război. Ei au fost recrutaţi peste regulă şi peste rînd, altfel ca ungurii. Bătrînii şi infirmii ce nu erau buni de combatanţi au fost luaţi ca cărăuşi. Femeile au fost duse la sapă de tranşee. Este depopulaţie sistematică (. . .) Băncile româneşti sînt sleite. S-au ridicat cu sila şi banii lor şi depozitele particulare pentru împrumuturile de război ale statului. Cu banii româneşti, cu sînge românesc se duce războiul contra cauzei româneşti. 600 000 de români, într-o proporţie pe care n-o găsim la celelalte naţionalităţi, au fost luaţi la război (. . .). Toţi aceştia au fost băgaţi în foc cu lozinca : „Să piară valahii". Recrutaţi în mod excepţional ei sînt întotdeauna puşi în prima linie de foc " [26]. Senatorul Thoma Ionescu arăta că şi guvernul şi opoziţia „toată suflarea românească" a înţeles neutralitatea adoptată la Consiliul de coroană ca o pregătire a acţiunii „îndreptată, bineînţeles, în singura direcţie compatibilă cu aspiraţiunile noastre, adică către Tripla Înţelegere" şi sublinia un aspect care reliefează, o dată în plus, ţelurile României în primul război mondial — desăvîrşirea unităţii statale : „Deciziunea neutralităţii, care conducea fatal la acţiune în sensul voinţei ţarii, a fost luată în momentul chiar cînd se credea în victoria posibila şi chiar probabilă pentru unii, sigură pentru alţii, a Austro-Germaniei. Atît de tare era deci voinţa ţării de a nu merge alături de aceasta coaliţiune încît a rezistat mirajului unei victorii rapide pe care contau atît Puterile Centrale" [27].

În perioada neutralităţii au fost trimise, semioficial, delegaţii de parlamentari români în ţări neutre sau membre ale Antantei, pentru a susţine, cu tăria argumentelor istorice şi etnodemografice, drepturile românilor în Transilvania şi Bucovina şi a informa opinia publica europeană, personalităţi politice, parlamentele şi presa din ţările respective despre situaţia critică a românilor ardeleni şi bucovineni, siliţi să lupte într-un război care nu era al lor şi în care, sistematic, erau trimişi în prima linie.

Este de remarcat, de asemenea, conştiinţa marii majorităţi a oamenilor politici români, mărturisită în cadrul dezbaterilor corpurilor legiuitoare că, în împrejurările create de războiul mondial, idealul naţional al românilor depăşise stadiul de proiect de viitor, intrînd în cel al realizării practice, imediate. Această credinţă se împletea cu cea a necesităţii inexorabile a marilor jertfe şi sacrificii pe care întreg poporul român urma a le face, pentru atingerea scopului propus.

Vara anului 1916 marchează o nouă recrudescenţă a acţiunilor organizate de Federaţia Unionistă, pentru părăsirea neutralităţii, precum şi insistente intervenţii ale puterilor Antantei pentru atragerea României în război. Sînt cunoscute împrejurările în care reprezentanţii acestor state la Bucureşti au adresat lui Brătianu un adevărat ultimatum „acum ori niciodată", declarîndu-i expres că dacă România nu înţelegea să părăsească neutralitatea ea nu va mai avea putinţa să-şi vadă reunificate teritoriile din Austro-Ungaria cu sprijinul aliaţilor. În urma unor îndelungate şi anevoioase tratative, guvernul român a încheiat, la 4 august 1916, un tratat cu puterile Antantei care recunoşteau şi garantau drepturile României asupra Ardealului, Banatului, Crişanei, Maramureşului şi Bucovinei. Astfel, arăta I.G. Duca, I.I.C. Brătianu „reuşise să consfinţească printr-un act internaţional, purtînd iscăliturile celor mai mari puteri din Europa, drepturile seculare ale neamului românesc asupra tuturor ţinuturilor locuite de români din monarhia habsburgică. Orice s-ar fi întîmplat, învingători sau învinşi, era prima dată în istoria neamului nostru cînd aceste revendicări ni se recunoşteau în chip formal" [28].

În aceste împrejurări are loc, la 14 august 1916, Consiliul de coroană de la Cotroceni în care, ca şi la cel de la Sinaia din 1914, s-a demonstrat că idealul unirii Transilvaniei şi a Bucovinei a fost problema centrală care a decis acţiunea României. Aceasta reiese, fără putinţă de tăgadă, şi din faptul că România declara război numai Austro-Ungariei şi nu tuturor inamicilor Antantei.

Sînt bine cunoscute împrejurările din toamna anului 1916 : ofensiva armatei române peste Carpaţi, neîndeplinirea de către aliaţi a angajamentelor asumate faţă de România, ocuparea de către trupele Puterilor Centrale a unei părţi a ţării şi retragerea guvernului şi a armatei române la Iaşi [29]. Aici se deschidea, la 9 decembrie 1916, în localul Teatrului Naţional, sesiunea 1916—1917 a corpurilor legiuitoare. Guvernul, de acord şi cu regele Ferdinand, a urmărit ca sesiunea parlamentului să se desfăşoare cu acelaşi ceremonial ca şi la Bucureşti. Se intenţiona a se da impresia, în interior, dar mai ales în afara ţării, că România, conservîndu-şi instituţiile de stat şi bazîndu-se pe armată, al cărei moral era ridicat, era hotărîtă să ducă lupta pînă la capăt, alături de aliaţi.

Trebuie subliniat de la început rolul cu totul remarcabil pe care dezbaterile parlamentare de la Iaşi, discursurile rostite de la tribuna corpurilor legiuitoare, le-au avut în acea vreme de restrişte, pentru îmbărbătarea opiniei publice, pentru menţinerea încrederii în victoria finală, în dreptatea cauzei poporului român. Din acest punct de vedere, trei au fost, în principal, discursurile care s-au impus atenţiei contemporanilor şi anume cele rostite de Nicolae Iorga, I.I. C. Brătianu şi Take Ionescu.

La 14 decembrie 1916, în condiţiile refugiului în Moldova, cu ţara pe jumătate invadată de armatele inamice, marele istoric Nicolae Iorga chema, de la tribuna parlamentului, poporul român la rezistenţa împotriva cotropitorilor, la luptă pen[illegible] care intrase în război :

unitatea statului național. Discursul său constituie, totodată, un aspru rechizitoriu împotriva celor ce au dezlănțuit războiul, împotriva asupritorilor românilor ardeleni : „S-au strecurat pe lume multe cuceriri, dar niciuna n-a îndrăznit să pornească fără să aibă conștiința că servește un drept și că urmărește ridicarea omenirii. Să pleci însă de acasă, tulburînd lumea întreagă, ca să ai o mai mare parte la prada materială a pămîntului, să nu te mulțumești cu aceasta cînd arunci zeci de milioane de tineri nevinovați, plini de bunătate, de iubire, de energie în sufletul lor, într-un mormînt pe care toată mizerabila presă de justificare, care ar urma după război, nu va fi în stare să-l închidă, să culegi tot ce omenirea are mai abject ca origine, mai degradant ca vicii, mai rapace și mai călcător de orice simțiri omenești, pentru a le arunca pe acest bun pămînt ospitalier, care a fost jumătate de mie de ani zid de apărare pentru creștinătate și cultură apărate cu trupuri românești pînă astăzi, este unul din acele acte de nebunie istorică de pe care cea mai rafinată filosofie politică nu poate curăța pecetea de sînge închegat a crimei neispășite". Deputatul își mărturisea încrederea în victoria finală, cea care avea să ducă la realizarea idealului național și, în scopul îmbărbătării opiniei publice, recurgea la învățămintele istoriei. Astfel, evoca situația deosebit de grea în care s-a aflat voievodul Petru Rareș care, atacat de turci, tătari și poloni, nu-și pierde speranța în victoria cauzei drepte pentru care lupta : „În colțul acesta unde ne-am strîns, să păstrăm cu scumpătate sămînța de credință și vom vedea și noi la rîndul nostru dispărînd negura stăpînirii și vom putea zice ca Petru Rareș, fiul lui Ștefan cel Mare că „vom fi iarăși ce am fost, și mai mult decît atît" [30].

Impresia produsă în Camera deputaților de cuvîntul lui Iorga a fost copleșitoare. Primul ministru, I.I.C. Brătianu, a propus, în entuziasmul general, publicarea și afișarea discursului lui N. Iorga în toate localitățile țării, precum și difuzarea lui printre soldații aflați pe front. La rîndul său, I.G. Duca nota : „. . . în acele clipe Iorga a reușit să întrupeze gîndul și simțirea unui întreg neam crunt lovit de soartă" [31].

Șeful guvernului, în discursul său, vorbind despre politica externă dusă de România pînă la izbucnirea războiului, sublinia faptul că, încheind tratatul cu Puterile Centrale „. . . credeam totodată că prin alianța noastră vor înceta persecuțiunile contra fraților noștri din Ungaria. Nădejdea noastră a fost zadarnică".

Dovedind o profundă cunoaștere a realităților epocii sale și o pronunțată viziune istorică, Brătianu arăta că nu trebuie admis ca, prin perpetuarea acelei înjghebări, care era Austro-Ungaria, un nou proces, ca cel al Turciei, să rămînă deschis pentru alte zeci de ani în mijlocul Europei : „A suferit lumea întreagă mai bine de un secol, a trăit Europa în incertitudinea zilei de mîine din pricina cestiunii orientale, pentru că un bolnav era la una din extremitățile ei, care contamina viața sănătoasă a întregii Europe. Astăzi, cînd procesul Turciei este aproape terminat, nu este posibil ca conștiința oamenilor, care înțeleg interesele propriilor lor state și al vieții civilizate întregi, să admită, după asemenea jertfe sîngeroase, să dăinuiască în mijlocul Europei de mîine un nou bolnav, care din nou și de rîndul acesta chiar în centrul Europei să contamineze pentru o nouă perioadă istorică viața și dezvoltarea acestei Europe". De aceea, șeful guvernului era convins că revendicările statului român, în conflagrația care se desfășura, coincideau nu numai cu aspirațiile seculare ale românilor de pretutindeni, dar și cu un major interes european. I.I.C. Brătianu ținea să sublinieze și cu acest prilej în parlamentul țării importanța recunoașterii, de către

marile puteri ale Antantei, a drepturilor românilor la deplină unitate statală : „Oricare ar fi bazele dureroase ale zilei de azi, cînd asemenea idealuri sînt consacrate de opinia lumii şi recunoscute, ele nu pot să ajungă la alt rezultat ultim, decît la triumful lor" [32].

Cel de al treilea mare discurs a fost rostit de Take Ionescu care, în pasaje de înaltă elocinţă şi vibrante sentimente umanitare, descria suferinţele popoarelor Belgiei, Serbiei, Franţei, Italiei. De asemenea, îşi manifesta ferma convingere că jertfele pe care întreg poporul român şi le-a impus în acest război nu vor fi zadarnice, conchizînd că România era datoare oricum să intre în acest război : „Trebuie să spunem ţării că nu e nici un preţ, dar nici unul, chiar dacă ar fi pribegia totală, chiar dacă ar fi ruina generală, o astfel de distrugere încît să nu ne rămînă doar pămîntul negru, care să nu fie un preţ prea mic pentru ceea ce are să ne dea România Mare. Va fi o minune care nu s-a întîmplat încă cu nici unul din popoarele care au luptat pentru unitatea lor naţională, ca s-o fi dobîndit dintr-o singură sforţare" [33].

În primăvara anului 1917 realizarea reformelor, agrară şi electorală, devenise o necesitate imediată. Pregătirea ofensivei din vara ce urma nu era de conceput fără ca soldaţii-ţărani să ştie că vor beneficia de împroprietărire. Şeful guvernului, I.I.C. Brătianu, nu uita să arate în cadrul corpurilor legiuitoare că atît sufragiul universal cît şi principiul exproprierii erau cerute nu numai de „spiritul vremii", dar şi de viitoarea întindere a statului român dincolo de Carpaţi[34]. Se avea în vedere, totodată, şi ecoul pe care aceste reforme urmau a-l determina în opinia publică externă. În acest sens, Barbu Delavrancea arăta : „Noi vrem să închidem gura duşmanilor din ţară şi din jurul ţării. Noi vrem să nu se mai şoptească românilor din ţările supuse «Priviţi la fraţii voştri, ţărani din România liberă : ei pămînt nu au, ei libertate nu au, ei drepturi nu au, ei vot nu au. Nu vedeţi că ei stau mai rău decît voi ? »" [35]

În dezbaterea reformelor în corpurile legiuitoare aproape că nu a fost orator care să nu se raporteze la situaţia şi interesele românilor din provinciile încă subjugate, şi în primul rînd ale celor din Transilvania. Sintetizînd spiritul în care s-a desfăşurat dezbaterea reformelor, Take Ionescu conchidea : „Noi legiferăm astăzi pentru România mică, dar legiferăm cu ochii la România de mîine" [36].

Manifestare directă a sentimentelor membrilor corpurilor legiuitoare, ca de altfel ale întregii opinii publice româneşti, primirea ce s-a făcut, în iunie 1917, celor dintîi unităţi de voluntari ardeleni, formate din prizonierii din Rusia, s-a transformat într-o adevărată sărbătoare a populaţiei Iaşului, simbolizînd şi anticipînd marea unire care avea să se împlinească la 1 decembrie, anul următor. Istoricul şi deputatul Nicolae Iorga arăta în şedinţa Camerei, de a doua zi după primirea voluntarilor ardeleni, că nu era întîmplator faptul ca ardelenii au venit la statuia lui Cuza, deşi în Iaşi erau patru statui — Miron Costin, Gh. Asachi, Ştefan cel Mare şi Cuza — ei au mers „după instinct" şi s-au prins în jurul statuii lui Cuza „şi prin mîinile care întindeau hora unirii celei noi în mijlocul acestui bătrîn Iaşi, fară îndoială că a trecut acelaşi fior de conştiinţă" [37].

Anul 1918 este anul Marii Uniri ; la 1 decembrie Transilvania unindu-se cu România se desăvîrşea unitatea statului român[38]. Momentul desăvîrşirii unităţii statale din 1918 este, pe drept cuvînt, considerat de istoriografia noastră ca unul dintre cele mai importante evenimente din întreaga

istorie a românilor. El a însemnat nu numai realizarea visului secular al poporului de la Dunăre și Carpați, dar a constituit, totodată, fundamentul evoluției ulterioare a națiunii române.

Deși încă din noiembrie 1918 s-a emis decretul-lege privind reforma electorală, datorită situației internaționale — tratatele de pace încă nu erau semnate — primul parlament, ales în baza votului universal, s-a putut deschide abia în toamna anului următor[39]. La 20 noiembrie 1919 în impunătorul edificiu al Ateneului român, într-o atmosferă de mare entuziasm, regele Ferdinand adresa tradiționalul „Bine ați venit !" deputaților și senatorilor din Vechiul Regat, Basarabia, Bucovina, Ardeal, Maramureș, Crișana și Banat, membri ai primului parlament al României întregite. În acele împrejurări, exprimîndu-și bucuria de a vedea unite cele 17 milioane de români, Teodor Mihali, unul dintre fruntașii românilor ardeleni, ales vice-președinte al Senatului, își manifesta marea satisfacție pentru că și transilvănenii aveau posibilitatea, pentru întîia oară, „să venim și noi cei subjugați de mii de ani să gustăm libertatea adevărată în mijlocul d-voastră și împreună cu d-voastră". Asigura, totodată, că în întreaga activitate legislativă care va urma se va ține seama de faptul că în România întregită trăiesc și locuitori „de altă rasă și religie" și declara că „principiile exprimate în Marea Adunare Națională de la Alba Iulia de libertate, frățietate și de egalitate vor fi păstrate și aplicate cu sfințenie pentru toți locuitorii țării acesteia de orice religiune ar fi ei" [40]. În același sens, mitropolitul primat Miron Cristea afirma : „Și cred că tălmăcesc sentimentele românilor de pretutindeni, și îndeosebi ale membrilor acestui înalt corp legiuitor, cînd declar că să fie siguri frații maghiari, care au să trăiască în granițele României Mari, că noi nu o să-i persecutăm nicicînd și nu o să le facem răul pe care l-am suferit de la ei. Noi vom respecta dragostea lor către rasa maghiară, vom sprijini năzuințele lor culturale, vom da respectul și toleranța cea mai largă față de credința lor, vom respecta datinile și obiceiurile lor și toate năzuințele lor juste de înaintare, cu o singură condiție : să se identifice cu interesele și aspirațiunile noastre" [41].

Momentul cel mai însemnat al activității primului parlament al României întregite l-a constituit votarea, prin aclamație, într-o atmosferă de un deosebit entuziasm, a legilor unirii, pecetluindu-se astfel, prin voința reprezentanților întregii națiuni române, ca și a celor ai naționalităților conlocuitoare prezenți în Cameră și Senat, istoricele acte săvîrșite de poporul român în anul 1918.

Se poate aprecia, în finalul acestor pagini, că parlamentul de la București, instituție centrală a sistemului politic al României, a adus o substanțială contribuție, la sfîrșitul secolului al XIX-lea și în primele două decenii ale secolului al XX-lea, la susținerea luptei de emancipare națională a românilor ce se aflau încă sub dominație străină, la pregătirea opiniei publice românești în vederea desăvîrșirii unității național-statale a tuturor românilor.

NOTE

[1] *Istoria parlamentului și a vieții parlamentare din România pînă la 1918*, București, 1983.

[2] Gh. N. Căzan, Șt. Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță*, București, 1979.

[3] A. Bunea, *Susținătorii problemei transilvane în parlamentul României, 1892—1914*, în „Studia Univ. Babeș-Bolyai. Historia", Fascicola 1, 1971.

[4] *Dezbaterile Adunării Deputaților* (în continuare *D.A.D.*), nr. 8 din 28 noiembrie 1909, p. 37.
[5] C. Bacalbașa, *Bucureștii de altădată*, ed. a II-a, București, 1935, vol. IV, p. 74—76 : V. Vesa, *România și Franța la începutul secolului al XX-lea, 1900—1916*, Cluj-Napoca, 1975.
[6] *D.A.D.*, nr. 12 din 1 ianuarie 1914, p. 138.
[7] C. Argetoianu, *Pentru cei de mîine. Amintiri din vremea celor de ieri* în Arh. C.C. al P.C.R., fond 104, dos. 8586, fila 17.
[8] *D.A.D.*, nr. 21 din 18 martie 1914, p. 204.
[9] *Dezbaterile Senatului* (în continuare *D.S.*), nr. 21 din 27 martie 1914, p. 233.
[10] *România în primul război mondial*, București, 1979.
[11] I. G. Duca, *Amintiri politice*, München, 1980, vol. I, p. 55.
[12] Ibid. ; vezi și R. Seișanu, *Take Ionescu*, București, 1930, p. 243—246.
[13] I. G. Duca, *op. cit.*, p. 58—59 ; vezi și *România în primul război mondial*, p. 39.
[14] A. Iordache, *Încheierea acordului româno-rus din 18 sept./1 oct. 1914* în „Revista de istorie" tom 29 (1976), nr. 1 ; *România în primul război mondial*, p. 114—129.
[15] Referitor la atmosfera generală, pentru întreaga perioadă a neutralității, vezi I. Bulei, *Arcul așteptării 1914—1915—1916*, București, 1981.
[16] *D.A.D.*, nr. 8 din 6 decembrie 1914, p. 37.
[17] *D.S.*, nr. 5 din 2 decembrie 1914, p. 15.
[18] O. Ghibu, *Amintiri despre oameni pe care i-am cunoscut*, Cluj, 1924, p. 174 : O. C. Tăslăoanu, *Sub flamurile naționale. Note și documente din războiul de întregire a neamului* vol. I, Sighișoara, 1935, p. 49—50.
[19] „Viitorul" din 19 septembrie 1915.
[20] Al. Marghiloman, *Note politice*, București, 1927, vol. I, p. 547—548 ; vezi și I. G. Duca, *op. cit.*, vol. I, p. 209.
[21] *D.A.D.*, nr. 12 din 13 decembrie 1915, p. 35.
[22] *Idem*, nr. 13 din 15 decembrie 1915, p. 48.
[23] *Idem*, nr. 17 din 19 decembrie 1915, p. 92—96.
[24] *Idem*, nr. 19 din 22 decembrie 1915, p. 119.
[25] *Idem*, p. 124.
[26] *D.S.*, nr. 7 din 8 decembrie 1915, p. 30.
[27] *Idem*, nr. 8 din 10 decembrie 1915, p. 39.
[28] I. G. Duca, *Op. cit.*, vol. I, p. 255.
[29] *România în primul război mondial*, p. 137—236.
[30] *D.A.D.*, nr. 6 din 11 februarie 1917, p. 37—39.
[31] I. G. Duca, *op. cit.*, vol. II, p. 102.
[32] *D.A.D.*, nr. 6 din 11 februarie 1917, p. 42.
[33] *Idem*, p. 44.
[34] Pascal Toncescu, *Un an de pribegie. Decembrie 1916. Decembrie 1917*, Odesa, 1917, p. 26—27.
[35] *D.A.D.*, nr. 54 din 3 aprilie 1918, p. 588.
[36] *Idem*, nr. 58 din 13 aprilie 1918, p. 622.
[37] *Idem*, nr. 55 din 5 aprilie 1918, p. 594 ; vezi și N. Iorga, *Memorii*, vol. I, p. 34.
[38] M. Mușat, I. Ardeleanu, *Viața politică în România 1918—1921*, București, 1976, p. 7—60.
[39] I. Scurtu, *Alegerea primului parlament al României întregite (nov. 1919)* în *60 de ani de la făurirea statului național unitar român*, București, 1978.
[40] *D.S.*, nr. 6 din 4 decembrie 1919, p. 46.
[41] *Idem*, nr. 36 din 6 martie 1920, p. 394.

LE PARLEMENT ROUMAIN ET LA PRÉPARATION DE LA GRANDE UNION

Résumé

A la fin du XIX-e siècle et pendant les deux premières décennies du XX-e, le Parlement roumain, institution centrale du système politique de Roumanie, était devenue une véritable tribune d'affirmation des droits des Roumains habitant les territorires soumis à la domination étrangère. Les membres des corps législatifs, ayant la conscience du fait qu'à l'Etat

roumain indépendant il revenait la responsabilité pour le sort du peuple roumain tout entier, ont contribué largement à préparer les conditions requises pour la réorientation de la politique extérieure de l'Etat roumain, relevant que l'idéal national — l'union aux frères d'au-delà des Carpates — ne pourra être réalisé tant que l'Etat roumain se trouvait du côté des Puissances Centrales.

Dans de nombreux discours ou interpellations prononcés du haut de la tribune du Paralment, les senateurs et les députés se levaient contre la politique d'opression nationale menée par les milieux politiques hongrois contre les Roumains de Transylvanie, soulignaient les aspirations de ces derniers à une vie nationale — étatique aux côtés des Roumains de l'Etat indépendant.

Tant par la publication dans le cadre du moniteur Officiel que par le large écho dans la presse de l'époque, les débats parlementaires sont devenus durant la période mentionnée, un important moyen d'education et de développement et la conscience nationale, de préparation de l'opinion publique roumaine en vue de la lutte pour le parachèvement de l'unité nationale-étatique de tous les Roumains, objectif réalisé le 1er décembre 1918.

DIN LUPTA PENTRU UNITATEA ROMÂNILOR

ALEXANDRU F. DINU

Curentul favorabil desăvîrşirii procesului de unificare a tuturor provinciilor româneşti, cu puternice tradiţii în trecutul de luptă al Olteniei, s-a dezvoltat neîncetat, căpătînd noi valenţe, îndeosebi la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea.

În contextul luptei pentru unire, societăţile cultural-patriotice au apărat cu consecvenţă şi tărie cauza românilor de peste munţi, remarcîndu-se „Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor", înfiinţată în 1890 la Bucureşti[1] ca o reacţie la politica de oprimare a luptei fraţilor de peste munţi de către autorităţile austro-ungare.

Scopul societăţii de la început declarat „a fost şi este a deveni una din cetăţuele de apărare a naţionalităţii noastre" [2], de „conservare şi apărare a culturii naţionalităţii noastre în punctele ei ameninţate cu deznaţionalizarea"[3], apreciindu-se că „pentru a pune stavilă suferinţelor ce îndură românii din Transilvania este nevoie să arătăm Europei pericolul ce se creează afirmînd solidaritatea ce uneşte pe toţi românii" [4].

Idealurile promovate de Ligă au cuprins foarte rapid pături largi de oameni ai muncii din toate colţurile ţării, Oltenia oferind terenul fertil dezvoltării sentimentelor patriotice, idealurilor de unitate şi independenţă naţională, mărturiile vremii fiind elocvente în acest sens. „În românul liber s-a manifestat sentimentul datoriei către fraţii săi de acelaşi sînge, în cel împilat s-a născut speranţa uşurării, în toţi a crescut conştiinţa vitalităţii poporului nostru şi a solidarităţii naţionale — menţionează opiniile vremii — Acest avînt patriotic a cuprins toate spiritele şi un număr însemnat de oraşe din ţară, precum Tr. Severin, Piteşti, Craiova, Tîrgovişte, Slatina, Ploieşti. . . s-au grăbit a înfiinţa secţiuni ale Ligii şi actualmente caută a se pune în legătură cu secţiunea centrală din Bucureşti" [5].

Crearea de noi secţii ale „Ligii Culturale" a fost „alimentată de noi volnicii ale adversarilor noştri, sprijinită — aşa cum reţin mărturiile contemporanilor — de presă „care a provocat în întreaga ţară „manifestaţiuni frumoase pentru ideea Ligei" [6].

În judeţul Dolj, ca urmare a faptului că „idealul măreţ al Ligei şi scopul pentru care ea luptă străbat tot mai adînc în straturile societăţii craiovene", se crează, în 1891, secţie a Ligii culturale sub preşedenţia profesorului Petre Chiţu[7], în acelaşi an, la 1 martie, institutorii, profesorii şi învăţătorii vîlceni, alături de meseriaşi şi funcţionari, hotărăsc înfiinţarea secţiei locale a Ligii sub preşedenţia profesorului de muzică M. Răuţu.[8]

La Turnu Severin „această secţiune datează din ianuarie 1891, avînd 95 de membri înscrişi" [9], „cauza românismului şi a fraţilor subjugaţi", cum atestă documentele vremii „cîştigă tot mai multe simpatii", fapt concretizat în crearea la 30 decembrie 1892 a unei secţii a Ligii la Drăgăşani,

avînd ca președinte pe inginerul Petre Lazăr[10], cauza pentru care lupta Liga determinînd crearea în 1892 de noi secții la Tg. Jiu, în frunte cu profesorul Iuliu Moisil, precum și la Caracal[11].

În perioada următoare, „Opera începută... numai de o mînă de români — Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor — dar îmbrățișată în urmă de toată țara... a făcut ca nu numai orașele, care ca centruri mai mari de populațiune trebuiau neapărat să aibă cîte o secțiune a ligei, dar chiar orașele mici pînă și comunele rurale au început a înființa cîte o secțiune a ligei" [12], expresie a unanimității de voință a tuturor românilor de a reuni toate teritoriile românești în același corp statal.

Ca urmare a chemărilor lansate de asociațiile corpului didactic, foarte mulți învățători și profesori se înscriu în ligă, exemplul lor fiind urmat de ceilalți intelectuali, de meseriași, comercianți, țărani[13], în același timp fiind create o serie de secții ale Ligii la Calafat, Băilești, Plenița, Cetate, Poiana Mare, Filiași, Grindeni, Zăval, Catane, Mîrșani (Dolj)[14], Strehaia (Mehedinți), Ocnele Mari, Lăpușata (Vîlcea)[15], iar în 3 iulie 1893 de la Corabia (Romanați) se cer „Diplome de admitere, după care vom proceda la formarea Comitetului secțiunei conform statutelor[16] ", secții ce au funcționat „regulat și continuu" pentru „a da concursul ideii pentru care au fost înființate" [17].

Ca o recunoaștere a atașamentului oltenilor față de cauza promovată de Ligă, la cel de-al treilea Congres ținut la București în zilele de 16, 17 și 18 mai 1892, se hotărește „în interesul unor acțiuni energice prin împărțirea muncii, care totodată va crește în mod vădit mijloacele financiare ale Ligii", crearea „în afară de sectiunea centrală a Bucureștiului care este și va rămîne capul Ligii și reședința Comitetului Executiv, pentru românii de dincolo de Milcov și Olt", a încă „două subcentruri la Iași și Craiova"[18]. Se propunea, de asemenea, ca din Comitetul Central Executiv să facă parte și cîte un membru din Iași și Craiova pentru „a fi mai bine reprezentate interesele acestor secțiuni" [19].

Atașamentul oltenilor față de ideile promovate de Ligă este ilustrat și de numărul membrilor înscriși în chiar primul an al înființării secțiilor pe aceste meleaguri : la Craiova 223[20], pentru ca ıntr-un an deși „secțiunea noastră a progresat încet, dar a progresat", numărul membrilor ajunge la 353[21], iar la Turnu Severin și-au dat adeziunea la statutele Ligii, încă din 1891, un număr de 98 de cetățeni proveniți din cele mai diverse categoıii sociale[22].

Din documentele vremii rezultă că secțiunile Ligii culturale din Oltenia s-au manifestat activ în lupta pentru desăvîrșirea unității naționale „cauza românismului și a fraților noștri subjugați" cıştigînd „tot mai multe sımpatii" [23], nec sitatea reorganizării Europei Orientale „pe basele celei mai complete autonomii a popoarelor din această parte a continentului" [4] fiind formulată tot mai insistent odată cu îndemnul de a se intensifica „legăturile firești dintre diferitele provincii locuite de romani, împartite în mod nefiresc de ımprejurările vitrege ale veacurilor trecute, pentru realizarea unității naționale" [25].

Pe această linie, de menționat sprijinul m terial acordat de locuitorii Olteniei luptei duse de forțele de peste munți și atitudinea hotărîta împotıiva tuturor măsurilor represive luate de autoritățile austro-ungare.

În acest scop „pentru triumful românismului, pentru autonomie și libertatea românilor de dincolo de munți" [26], au fost strînse fonduri pentru sprijinirea materială a ziarelor, revistelor și a școlilor romane din Transilvania. Secția Craiova a Ligii a acordat subvenții bănești organelor de

presă „Gazeta Transilvaniei" (Brașov), „Tribuna" și „Românul" (Arad), „Țara noastră" și „Luceafărul" (Sibiu), „Drapelul" (Lugoj), „Libertatea" și „Cosînzeana" (Orăștie)[27] etc. În același scop, în perioada septembrie 1892— aprilie 1893, a fost expediată de la Craiova suma de 3041,45 lei, ajutor pentru bănățeni [28], iar de la Turnu Severin 7158,70 lei, bani proveniți din ofrande și 4630,70 lei colectați cu ocazia serbărilor date[29].

Grija pentru cultivarea sentimentelor de solidaritate și unitate națională, de conservare a limbii și culturii românești a reprezentat o constantă a luptei duse de locuitorii Olteniei, fapt concretizat în sprijinul material acordat în construirea de școli românești în Transilvania la Ioța și Lapoșu unguresc, Velișoara, precum și la Coșova și Heredești, ambele din Banat[30].

Numeroși refugiați din Transilvania au fost primiți cu multă căldură în Oltenia, în fiecare reședință de județ și localitate mai însemnată, stabilindu-se numeroși profesori, învățători, juriști, ziariști, oameni ai literelor etc. În județul Vîlcea s-au stabilit români transilvani în comuna Călinești 9, în Malaia 8, în Voineasa 23, Brezoiu 219, iar în întreg județul, în 1910, existau 875 de refugiați ardeleni[31], remarcîndu-se prin activitatea desfășurată Radu Tempea și Corneliu P. Păcurariu, în plasa Oltul de Jos (Romanați) se găseau în 1915, 19 transilvăneni, iar în județul Dolj, în plasa Balta-Verde și comunele Bîrca, Giubega, Gîngiova, Segarcea, Secuiu, Vela, Brabova, Filiași și Craiova desfășurau o susținută activitate învățătorul Traian Criveanu, studenții Traian Hălmăgeanu și Alexandru Iacobescu[32], profesorii Gh. Fontanin, Mihail Străjanu, I. Faur, I. Bombocilă, Sabin Pamfiliu, Nicu Dascălu, Valerian, Mircea Aurelian, Ștefan Velovan[33].

La Turnu Severin, Axente Aurel, Bodin Ștefan, Bogdan Iordan, și Gheorghe Condrea, la Tîrgu Jiu Ștefan Bombacu și Iuliu Moisil[34]. Ei au fost sprijiniți moral și material, organizîndu-se acțiuni comune pentru mobilizarea tuturor forțelor în vederea realizării unității politice a tuturor provinciilor românești.

În aceeași perioadă de timp, realizarea unei depline unități de acțiune a fost posibilă și prin trecerea a numeroși olteni în Transilvania. „Trecînd Carpații — evidențiază documentele vremii — fie la Sibiu, fie la Cluj, luptînd cu jandarmii unguri ca să aducem înfășurat la piept, pe la Turnu Roșu, scumpul nostru tricolor spre a-l dărui ca simbol .. sau stînd de vorbă cu poetul Ardealului, tînărul cu ochi albaștri și păr bălai, Octavian Goga. . . noi cei de la Craiova străbăteam astfel Carpații, ducînd odată cu poezia romantică a sufletelor noastre, dorul de libertate și o nespusă dragoste de frate ce nu se poate uita niciodată" [35], în timp ce profesorul transilvănean Mihail Strajanu mărturisea, într-o scrisoare adresată lui Gheorghe Barițiu, că la Craiova au loc ample acțiuni în rîndul cetățenilor „atît transilvăneni cît și indigeni" pentru „a se interesa mai mult de soarta fraților de peste Carpați căci numai o strînsă legătură între noi ne poate garanta un viitor luminat" [36].

Militînd pentru desăvîrșirea unității naționale, locuitorii Olteniei au luat atitudine hotărîtă împotriva persecuțiilor la care erau supuși frații de peste munți. În 14 iunie 1892, Comitetul secțiunii Craiova „a convocat o adunare pentru a protesta contra sălbăticiilor unguresti de la Turda, Șimleul Silvaniei și din alte locuri, față de membrii deputațiunei românești care fuseseră la împăratul Austriei cu un memoriu" [37].

Aceeași atitudine hotărîtă a luat Liga culturală secția Craiova față de procesul intentat de către autoritățile maghiare la Satu Mare împotriva a 35 săteni români din comuna Moftinul Mic pe motivul „că și-au apărat cu

vrednicie limba strămoşească", afirmîndu-se hotărîrea de luptă „pentru un viitor mai bun" [38].

În 26 octombrie 1908, la Craiova a avut loc un mare miting de protest față de măsurile represive luate de autoritățile maghiare în Transilvania, subliniindu-se cu tărie că „Idealul nostru național este unirea politică a tuturor românilor", cerîndu-se autorităților să ia măsuri hotărîte şi „să țină seama de dorințele poporului şi să schimbe politica externă cu un minut mai înainte pentru ca să nu fie silit să-şi schimbe politica externă după cum în 1907 a fost silit de popor să-şi schimbe politica internă" [39].

Ziarul „Ecoul Presei", demascînd cenzurarea presei române din Transilvania, menționa că „acolo amenzile curg ca şi lunile de închisoare, ziarele române răsuflă greu sub povara zecilor de mii de coroane de amenzi, acolo pentu a lupta trebuie fonduri, căci oameni de jertfă sunt. Țăranii români care cu o putere de sacrificiu fără pereche s-au pus înainte în luptă pentru cauza neamului sunt copleşiți de procese de contravenție şi amenzi" [40], iar „Democrația", manifestînd aceeaşi îngrijorare față de politica de deznaționalizare practicată de autoritățile maghiare, consemna că „frații noştri de dincolo sunt prigoniți din ce în ce mai tare. . . , tunete şi trăsnete au fost aruncate asupra românilor" [41].

Acțiuni hotărîte de protest au fost organizate în toate oraşele Olteniei. Astfel, la aflarea ştirii că ziarul „Românul" din Arad a fost suspendat, acțiunile craiovenilor „pentru a dezrobi pe toți românii de sub dominațiunea mai mult ca tiranică a Austro-Ungariei sînt tot mai hotărîte" [42], afirmîndu-se încrederea că ziarul „Românul" care piere astăzi sugrumat de cenzură. . . va reînvia mai frumos şi mai mîndru în România Mare" [43].

Presa din Oltenia, apreciind „dificultățile enorme cu care au să lupte aceste ziare sub jugul despotismului maghiar, „şi avînd în vedere „că aceste ziare luptă pentru drepturile la viață ale limbii şi naționalității noastre", subliniază, în repetate rînduri, „că este o datorie patriotică pentru fiecare român a sprijini în marginile puterii sale aceste ziare" [44].

În acelaşi timp, presa din Oltenia lua atitudine împotriva scrierilor tendențioase care denaturau adevărul istoric. În acest sens, ziarul „Calafatul" ia atitudine față de scrierile istoricilor maghiari, subliniind câ „Poporul românesc din Ardeal şi de pretutindeni face astăzi istorie... ce nu mai poate fi răstălmăcită pentru scopuri nemărturisite" [45].

Aniversarea unor momente semnificative din lupta poporului român oferea, de asemenea, cele mai prielnice ocazii pentru afirmarea solidarității şi conştiinței unității naționale. Asemenea sărbători, afirma un profesor craiovean, „nu semnificau numai o aniversare", ele erau „simbolul unității desăvîrşite, căci împlinirea idealului politic al generației de la 1848 şi 1859 evocă un altul mai măreț" [46] iar secția Mehedinți a „Ligii culturale" „a decis să organizeze serbări populare", solicitînd cetățenilor „a onora şi încuraja cu prezența aceste serbări de un caracter pur național" [47].

În cadrul mitingului național de la Bucureşti din 21 septembrie 1897, în numele vîlcenilor, preşedintele secției Drăgăşani a Ligii a declarat adeziunea „la toate ideile şi propunerile Ligii", afirmînd, în continuare, că „nici morți nu vom părăsi aceste idei moştenite de la strămoşii noştri, căci Români suntem în putere şi Românul în veci nu piere, căci Românul are 7 vieți", 48 reprezentantul secției Craiova subliniind, cu acelaşi prilej, că doljenii sînt „din suflet şi în plină conştiință alături de acei Români, care vor protesta în fața lumii civilizate [...] sistemului de maghiarizare şi de prigonire menținut şi înăsprit de guvernul unguresc, în contra

fraţilor noştri" [49], exprimîndu-se credinţa „că Românii vor trebui să biruiască, mai cu seamă dacă toţi vor da mîna şi vor proceda în comun acord" [50].

În chemarea Ligii culturale adresată craiovenilor de a participa la a 50-a aniversare a zilei de 3/15 mai 1848, zi în care „pe Cîmpul Libertăţii de la Blajiu s-a proclamat independenţa neamului romănesc de peste munţi"[51]. Se cerea a nu se uita „că asupra noastră români liberi în ţară liberă, sînt îndreptate privirile tuturor fraţilor care gem sub jugul străin. Numai luînd parte la durerile şi bucuriile lor, simţind cu ei, vom proba lumii că suntem conştienţi de înalta noastră misiune" [52]. Cu acest prilej, preşedintele secţiei locale a Ligii, profesorul Petre Chiţu arăta că „unitatea culturii, unitatea limbii, comunitatea aspiraţiilor va duce vrînd ne vrînd la comunitatea existenţei noastre ca naţie, ca neam, distinct în idealul raselor care ne înconjoară" [53]. Cortegiul format din elevii şcolilor şi numeroşi cetăţeni craioveni a parcurs principalele străzi ale oraşului, cîntînd „Tricolorul", „Deşteaptă-te romăne", „Fraţi români", iar, în final, s-a mai înmînat participanţilor o broşură despre însemnătatea zilei de 3/15 mai 1848 scrisă de profesorul M. Strajan" [54].

Aniversarea Unirii Principatelor Române a prilejuit, de asemenea, momente de intensificare a luptei pentru desăvîrşirea unităţii naţionale. La împlinirea, în 1898, a 40 de ani de la unirea Moldovei cu Ţara Românească, secţia Craiova a Ligii a organizat „o grandioasă reprezentaţiune dată în Teatrul Naţional din localitate" [55], iar semicentenarul aceluiaşi eveniment a fost marcat cu un fast deosebit în toată Oltenia. În adunări entuziaste, profesorii, prin cuvîntul lor, au evocat măreţul eveniment[56], îndemnînd cetăţenii „să strîngă rîndurile. . . la luptă aprigă, căci e vorba de propria lor existenţă" [57]. În cadrul acestor manifestări erau evocate marile personalităţi din istoria poporului nostru, pornindu-se de la ideea că „tăria neamurilor stă în recunoştinţa pe care o au şi o arată pentru cei ce au trăit luptînd şi muncind pentru apărarea şi conservarea lor", permanenţa poporului nostru în vatra sa de formare fiind determinată şi de faptul „că la vremuri grele a avut totdeauna oameni de seamă, voevozi străluciţi care au ştiut să o apere, şi din fericire e mare numărul acelora care au rămas şi vor rămîne strălucind ca stelele pe orizontul trecutului nostru istoric" [58].

Ca o recunoaştere a aportului pe care l-a adus secţia Craiova a Ligii în promovarea ideii de unitate naţională i s-a încredinţat organizarea, în 21—22 mai 1911, a Congresului pe ţară al Ligii[59]. Cu acest prilej a fost lansat un „Apel către Cetăţenii Craiovei ! " în care subliniindu-se importanţa evenimentului, se cerea craiovenilor „să daţi din inimă concursul vostru Comitetului Ligii Culturale pentru reuşita deplină a acestui Congres cultural" [60]. Comitetul de organizare, alcătuit din 133 de membri, bucurîndu-se de adeziunea largă şi sprijinul total al locuitorilor Craiovei, a stabilit în cele mai mici amănunte, întregul program de desfăşurare, ceea ce „a atras mulţumirile şi aprecierile conducerii centrale a Ligii", a tuturor participanţilor[61].

La primirea delegaţilor au participat membrii din conducerea Ligii, în frunte cu noul său preşedinte Nicolae Romanescu şi „un cortegiu impunător". S-au rostit cuvinte de bun venit, iar „în avîntul mulţimii" s-a cîntat „Deşteaptă-te române" [62].

Problema centrală a Congresului a constituit-o dezbaterea temei : „Situaţia politică a românilor de peste munţi" şi „Raportul anual al Ligii", prezentat de marele istoric Nicolae Iorga. Lucrările Congresului s-au bucu-

rat de un deplin succes, prin măsurile organizatorice, luările de poziţii şi propunerile făcute, craiovenii aducîndu-şi o contribuţie hotărîtoare la reuşita lucrărilor, fapt remarcat astfel de Nicolae Iorga: „Trebuie să se mulţumească în chipul cel mai călduros craiovenilor care nu numai că au ştiut să primească demn pe reprezentanţii celor treizeci şi patru de secţiuni adunaţi cu atîtea osteneli din tot cuprinsul ţării în oraşul lor asupra căruia plutesc mari şi curate tradiţii, dar că înţeleg pe deplin adevărata misiune a Ligii" [63]. În continuare, Liga Culturală desfăşoară o susţinută activitate, propaganda prin conferinţe, şezătorile culturale, serbările cîmpeneşti au reprezentat tot atîtea prilejuri de „întărire a legăturilor între fraţii răsleţiţi", urmînd ca la momentul potrivit „să proclame necesitatea unităţii politice" [64].

Ţelul făuririi unităţii naţionale devine tot mai pregnant în activitatea „Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor", transformată prin hotărîrea Congresului extraordinar din 14 decembrie 1914 în „Liga pentru unitatea politică a tuturor românilor"[65], hotărîre în care se menţiona că „unitatea culturală fără unitatea politică nu are nici o chezăşie. Pentru păstrarea unităţii culturale ni se impune şi unitatea politică", concluzionîndu-se că „nu din coincidenţă, nici din bunătatea altora va ieşi România cea Mare", ci din „nevoia unei acţiuni imediate pentru dezrobirea ţinuturilor româneşti din Austro-Ungaria" [66].

Toate acţiunile iniţiate de secţiile Ligii din Oltenia erau subordonate ideii că „unirea politică a Românilor de un neam şi o lege cu noi. . .trebuie să fie un fapt împlinit, peste puţin timp", exprimîndu-se necesitatea că „ceea nu s-a putut înfăptui pe deplin la 1599 de către Mihai Viteazul, să înfăptuim noi, cei de azi" [67].

Aceleaşi sentimente au călăuzit şi adunarea organizată în 1915 de către secţia Mehedinţi a Ligii, cu participarea unor delegaţi din întreaga Oltenie. Cu această ocazie, Barbu Ştefănescu Delavrancea, delegat al Comitetului Executiv Central al Ligii, a declarat: „Pe noi ne-a aşezat fatalitatea istorică la gurile fluviului celui mai mare din Europa, lăsînd la o parte pe cel din Rusia. Ţară bogată şi minunat de frumoasă, pusă la răspîntea tuturor invaziilor barbare. La noi şi de noi s-au spart năvălirile goţilor, ostrogoţilor, slavilor, turcilor şi tătarilor şi, cînd am fost pridídiţi ne-am tras spre poalele munţilor. Cei de dincolo au făcut la fel. Această constatare nu e o figură retorică, ci un adevăr istoric, învăluind un adevăr etnic. Pe linia munţilor găsiţi inima cea mai românească, limba cea mai curată, tradiţiile cele mai vechi, cel mai puternic instinct de neam. Şi nu e de mirare ca d-voastră, cei de la munte şi de la periferie. . ., să suferiţi mai mult de suferinţa tuturor. De aceea se cuvine să punem capăt durerilor noastre, să fim stăpîni de o parte şi de alta a Carpaţilor, să ne întregim, ai noştri să fie Carpaţii cu toate ramificaţiile lor, să ne simţim un popor, ca să putem lucra în tihnă, cu demnitatea care se cuvine unui neam stăpîn pe destinele sale" [68]. Exprimînd năzuinţele poporului român, ţelul luptei desfăşurate, în cadrul altei adunări populare organizate la Turnu Severin, Vasile Lucaciu, veşnic luptător pentru libertate şi unitate naţională, arăta: „Noi nu voim subjugare, ci voim libertate; nu voim asuprirea altor ţări şi altor popoare, voim dezrobirea neamului românesc. Noi nu voim încălcarea altor teritorii ce nu ne aparţin, voim numai asigurarea drepturilor noastre naţionale, de veacuri răpite cu nedreptul" [69].

Încrederea şi hotărîrea oltenilor pentru desăvîrşirea unităţii naţionale a fost puternic ilustrată de presă. Ziarul „Libertatea", evidenţiind

apropierea momentului Unirii, scria: „În sfîrşit, a sosit ora răsplatei din urmă, ca popoarele ce compun statul vecin austro-ungar şi pentru a căror desnaţionalizare de secole ei se luptă, să se scuture odată pentru totdeauna de jugul asupritor al habsburgilor, acest ancronism şi monstruozitate politică a secolului al XX-lea, ca astfel să se alipească de naţionalităţile din care fac parte. Iar România .. are de revendicat pe fraţii din Transilvania al căror glas plîngător din fundul temniţelor deşi în număr aproape de 5 milioane, începuse a nu mai fi auzit"[70].

Exprimînd aceleaşi sentimente, un alt ziar susţinea în paginile sale „asigurarea progresului general al patriei şi realizarea tuturor aspiraţiilor ei" şi cerea mehedinţenilor ca uniţi „într-un singur gînd şi voinţă să susţinem că: tot pămîntul românesc trebuie să fie al românilor"[71]. În acelaşi timp, gîndul romanaţenilor „se înălţa... către patria noastră, pe care o dorim din tot sufletul mereu fericită şi mare", fiind exprimată, totodată, hotărîrea de a se trece „piscul Carpaţilor ca să ne împlinim visul de unire.. căci a te jertfi pentru binele şi fericirea Patriei este mai mult decît frumos, este sublim"[72].

La rîndul ei, presa vîlceană, subliniind legitimitatea desăvîrşirii unităţii naţionale, arăta că „realizarea visului nostru secular de reîntregire a neamului" este „singura garanţie reală a putinţei noastre de dezvoltare naţională în viitor"[73].

Înfăptuită la 1 decembrie 1918, ca rezultat al voinţei şi luptei întregului nostru popor, Unirea Transilvaniei cu România a fost primită cu entuziasm de către toţi locuitorii Olteniei. Ziarul craiovean „Viaţa Nouă" declara cu acest prilej: „Trăim momentele cele mai mari şi mai înălţătoare din istorie... iar Neamul Românesc... are nevoie în aceste clipe decisive de toată tăria, de toată credinţa şi înţelepciunea geniului său pentru a-şi reîntregi mădularele risipite într-un tot sănătos şi armonic şi a reclama apoi locul de cinste ce i se cuveni în sînul lumei celei noi"[74]. Vizînd şi prefaceri social-economice, ziarul menţionat arăta că „în graniţele României celei Mari, noi vrem mai presus de toate o Românie nouă, o viaţă nouă"[75].

Ziarul „Ecoul" din Caracal, informîndu-şi cititorii despre realizarea Unirii arăta: „Comitetul Naţional din Transilvania... a hotărît cu unanimitate de voturi realipirea Transilvaniei la Patria mamă... şi astfel ne-a învrednicit să vedem idealul nostru îndeplinit şi să sărbătorim cel mai mare fapt înscris în istoria acestei ţări, întregirea neamului"[76].

„Gazeta poporului" din Gorj îşi informa cititorii despre marele act înfăptuit la 1 decembrie în cuvintele: „Astăzi crainicul vremii, crainicul dreptăţei, sună cîntînd voios, din pisc în pisc, pe crestele însorite ale Carpaţilor, amintind popoarelor mari şi mici ale lumei că s-a înfăptuit România Mare, aşa cum au cîntat-o mamele copiilor din leagăn, aşa cum au sădit-o dascălii noştri în sufletul şi ştiinţa noastră, aşa cum ni-au şoptit-o cu glasul tremurînd, de atîtea ori, bătrînii ce-şi văd azi împlinit visul, o clipă înainte de a muri"[77], iar „Alarma Mehedinţului" aprecia ziua de 1 decembrie „de o măreţie covîrşitoare pentru toată suflarea românească", zi în care „jugul milenar de robie şi umilinţă sălbatică s-a rupt... Lanţurile ferecate ale sclaviei s-au desfăcut şi pe locul lor tricolorul falnic va cicatriza rănile ce au supurat atîtea veacuri"[78].

Sentimentele de satisfacţie supremă şi de îndatorire care le reveneau oltenilor sînt redate şi de ziarul „România Mare". „Astăzi — scria ziarul — cînd după atîta sînge glorios curs, cînd reînvierea gloriei şi vitejiei strămoşeşti urmăreşte de aproape distribuirea tricolorului, fîlfîind liber la lu-

:mina zilei pe toate locurile româneşti, datori sîntem ca pe monumentele eroilor noştri să depunem jurămîntul nostru de credinţă românească, de cinstire patriotică"[79].

Unirea Transilvaniei cu România a însemnat o victorie strălucită a mişcării de eliberare naţională a naţiunii române, izbîndă ţinută de întregul nostru popor, în cadrul căreia, aşa cum evidenţiază documentele, locuitorii Olteniei au jucat un rol activ.

NOTE

1 A se vedea în detaliu : Vasile Netea, C. Gh. Marinescu, *Liga culturală şi Unirea Transilvaniei cu România*, Edit. Junimea, Iaşi, 1978.

2 „Liga română", an IV, nr. 24, 13 iunie 1899, p. 371.

3 Ion Lupulescu. *Raportul general despre activitatea Comitetului Central al Ligei pentru unitatea culturală a Românilor*, Bucureşti, Lito-Tipografia „Carol Göbl", 1892, p. 3.

4 C. Gh. Marinescu, *Pagini din activitatea Ligii culturale pentru desăvîrşirea unităţii de stat a României*, în „Studii şi materiale", Istorie, Suceava, 2, 1971, p. 52.

5 Ion Lupulescu, *op. cit.*, p. 29.

6 *Ibidem.*

7 Biblioteca Academiei R.S.R., fond Manuscrise româneşti, manuscris nr. 2185/1893, Liga Culturală, f. 377.

8 Vezi pentru detaliu : Veronica Tomaş, *Contribuţia Ligii culturale din Rîmnicu Vîlcea la desăvîrşirea unităţii poporului român*, în „Studii Vîlcene", Rîmnicu Vîlcea, 1971, p. 35—38.

9 Biblioteca Academiei R.S.R., fond Manuscrise româneşti, manuscris nr. 2185/1893, Liga culturală, f. 393.

10 Ibidem.

11 Ibidem.

12 Ibidem, f. 357.

13 „Buletinul Ligii Culturale", Secţia Craiova, an I, nr. 4, 15 iunie 1911, p. 7—10.

14 Arh. Şcolii generale Zăval, jud. Dolj, dosar Societatea culturală „Ion Creangă"/1906, f. 1, „Buletinul Ligii Culturale", Secţia Craiova, an III, nr. 8, 1913, p. 7.

15 Biblioteca Academiei R.S.R., fond Manuscrise româneşti, manuscris nr. 2186/1893, Liga Culturală, f. 378 ; „Liga română", an II, nr. 15, 13 aprilie 1897, p. 236.

16 Ibidem.

17 Ibidem.

18 Biblioteca Academiei R.S.R., fond Manuscrise româneşti. manuscris nr. 2185/1893, Liga Culturală, f. 142—143.

19 Ibidem.

20 Ibidem, f. f. 303—308.

21 Ibidem.

22 Ibidem, manuscris nr. 2186, f. 417.

23 Ibidem, manuscris nr. 2185/, f. 377.

24 „Oltenia", Craiova, 12 septembrie 1874.

25 Ibidem, 22 noiembrie 1874.

26 „Carpaţi", Craiova, 26 mai 1884.

27 Arh. st. filiala Craiova, fond „Liga Culturală", Registrul de încasări şi plăţi pe anii 1904—1916, f.f. 4—26.

28 Biblioteca Academiei R.S.R., fond Manuscrise româneşti, manuscris nr. 2185/1893, Liga culturală, f. 142—143.

29 Ibidem.

30 Arh. st. filiala Craiova, fond „Liga culturală", Registru de încasări şi plăţi pe anii 1904—1916, ff. 23—50.

31 Arh. st. filiala Rîmnicu Vîlcea, fond Pref. Vîlcea, dosar 61/1916, nenumerotat.

32 Ibidem : Vezi şi Iuliu Moisil, *Românii ardeleni din vechiul regat şi activitatea lor pînă la războiul întregirii neamului*, Bucureşti, 1929.

33 Ibidem ; „Curierul Olteniei", Craiova, an XXXIX, nr. 1638, 27 septembrie 1931.

34 Ibidem.

35 „Curierul Olteniei", Craiova, nr. 1638 din 27 septembrie 1931.

36 I. M. Nedea, *Din legăturile craiovenilor cu Gheorghe Bariţiu*, în „Arhivele Olteniei", nr. 107—112, 1940, p. 290.

37 Biblioteca Academiei R.S.R., fond „Manuscrise româneşti", dos 2185/1893, Liga culturală, f. 142—143.
38 „Buletinul Ligii culturale", secţia Craiova, an IV, nr. 11, 1914.
39 „Democraţia", Craiova, an I, 5 noiembrie 1908.
40 „Ecoul Presei", Craiova, an II, nr. 6, 15 decembrie 1908.
41 „Democraţia", Craiova, an I, 17 mai 1908.
42 „Timpul", Craiova, an V, nr. 1, 12 martie 1916.
43 „Protestarea", Craiova, an II, nr. 33, 6 martie 1916; „Ramuri", an I, nr. 4, 1916.
44 „Liga Română", an IV, nr. 3, 17 ianuarie 1899, p. 49.
45 „Revista culturală", Craiova, an III, nr. 1—2, 1 noiembrie 1909.
46 „Patria", Craiova, 6 februarie 1906.
47 Biblioteca Academiei R.S.R., fond Manuscrise Româneşti, manuscris nr. 2186/1893
48 „Liga Română", an II, nr. 40, 12 octombrie 1897, p. 606.
49 Ibidem, an. II, nr. 38, 28 septembrie 1897, p. 503.
50 Ibidem, an II, nr. 2, 12 ianuarie 1897, p. 34.
51 „Voinţa poporului", Craiova, an IV, nr. 126, 4 mai 1898.
52 Arh. st. filiala Craiova, fond Madona-Dudu, dosar 11/1898, f. 10.
53 „Liga Română", an III, nr. 5, 1 februarie 1898, p. 630.
54 Arh. st. filiala Craiova, fond Madona-Dudu, dosar 11/1898, f. 10.
55 „Liga Română", an IV, nr. 5, 31 ianuarie 1899, p. 77.
56 „Democraţia", Craiova, 20 februarie 1909.
57 „Revista Culturală", Craiova, an III, nr. 1—2, 1 noiembrie 1909.
58 Arh. st. filiala Craiova, fond Madona-Dudu, dosar 11/1898, p. 11.
59 „Buletinul Ligii culturale", secţia Craiova, an I, nr. 3, 20 mai 1911.
60 Ibidem.
61 Ibidem.
62 „Doljul" din 11—12 mai 1912.
63 „Buletinul Ligii culturale", secţia Craiova, an I, nr. 3, 20 mai 1911.
64 „Statutele Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor" Noua Tipografie Populară, Bucureşti, 1893, p. 26.
65 „Universul", an XXXII, nr. 346, 16 decembrie 1914.
66 „Adevărul", an XXVII, nr. 9984, 26 decembrie 1914.
67 „Buletinul Ligii Culturale", Secţia Craiova, an IV, nr. 11, 1 decembrie 1914.
68 „Informaţii pentru membrii Ligii", an III, nr. 8, mai 1915.
69 Ibidem.
70 „Libertatea", Craiova, an II, nr. 40, 6 decembrie 1914.
71 „Voinţa", Turnu Severin, an I, nr. 1, 10 martie 1916.
72 „Conservatorul", Caracal, an II, nr. 13, 10 mai 1914.
73 „Democraţia Vîlcei", an I, nr. 1, 22 noiembrie 1918.
74 „Viaţa Nouă", Craiova, an I, nr. 5, 18 decembrie 1918.
75 Ibidem.
76 „Ecoul", Caracal, an I, nr. 5, 13(26) noiembrie 1918.
77 „Gazeta Poporului din Gorj", Tîrgu Jiu, an I, nr. 2, 2 decembrie 1918.
78 „Alarma Mehedinţiului", Turnu Severin, an II, nr. 3, 19 noiembrie (2 decembrie) 1918.
79 „Democraţia Olteană", Craiova, an I, nr. 2, Craiova, 15 aprilie 1919.

ASPECTS DE LA LUTTE POUR L'UNITÉ DES ROUMAINS

Résumé

L'étude présente l'apport des habitants des contrées d'Olténie à la lutte pour l'accomplissement de l'unité pleine et entière des Roumains à la fin du XIXe siècle et au début du XXème. En s'appuyant sur les informations d'archives, l'auteur analyse l'activité des sections d'Olténie de la „Ligue Culturelle" qui, depuis leur constitution, se sont manifestées activement pour la cause du „roumanisme", pour l'unité nationale.

Les habitants des ces contrées — relève l'auteur de l'étude — ont appuyé sur les plans moral et matériel la lutte de leurs frères d'au-dela des montagnes, leur ont accordé asile lorsque, persécutés par les autorités hongroises, certains d'entre aux se sont réfugiés dans la patrie-mère.

La presse et les réunions publiques ont joué un rôle important dans la dénonciation des abus et actions arbitraires auxquelles étaient soumis les Roumains de Transylvanie, de même que dans le maintien en éveil de la conscience nationale par la célébration de moments importante de la lutte nationale roumaine.

En conclusion, on présente des échos qui se sont fait jours dans la presse d'Olténie à propos du grandiose acte du 1er décembre 1918.

CONFLICTUL PENTRU SUCCESIUNEA LA TRONUL AUSTRIEI (1741 – 1748). IMPLICAȚII DIPLOMATICE ȘI MILITARE

MIHAI MANEA

Epocă de profunde transformări în plan economic, social-politic și cultural, Secolul Luminilor a fost martorul unor sîngeroase conflicte internaționale, expresie a luptei pentru dominație economică și supremație politică. „Rivalitatea colonială între Franța și Anglia , între Anglia și Spania, eforturile pentru a domina drumurile comerciale din Mediterana și Baltica, iată ce era esențial atunci"[1]. Totodată, interesele dinastice au marcat la fel de pregnant, ca și în secolele precedente, cursul vieții internaționale. „Principiul dinastic este cel mai important și decisiv . . ., deoarece el stă la baza a numeroase alianțe" [2]. Tratatele de la Utrecht (1713) și Radstadt (1714) [3] au pus capăt pentru scurt timp, luptei duse împotriva tendințelor de hegemonie promovate de către Franța. În 1714, principala beneficiară a contextului politico-diplomatic instaurat în Europa a fost Anglia. Dar ca urmare a activității diplomatice, abil conduse de către cardinalul Fleury, influența franceză în Europa s-a refăcut în deceniul al treilea al secolului al XVIII-lea. Regele Prusiei, Frederic al II-lea declara : „După pacea de la Viena[4], Franța era arbitrul Europei" [5].

Puternice contradicții au continuat însă să se afirme în Europa[6]. Anglia condusă de dinastia de Hanovra era îngrijorată de eventualitatea pierderii influenței sale în Europa în favoarea Franței [7]. Spania viza refacerea stăpînirii sale în Italia, alungarea Habsburgilor austrieci din aceste zone și cerea recunoașterea domniei Burbonilor spanioli la Neapole [8]. Sardinia, recunoscută ca regat prin tratatul de la Utrecht, se preocupa de întărirea poziției sale în nordul Italiei, prin anexarea ducatului de Milano [9]. Situația din statele germane era complicată, deoarece ele „au devenit brusc, începînd din 1740, locul unei astfel de înfruntări a puterilor, așa cum Europa nu mai cunoscuse de la tratatul de la Utrecht[10]. Franța, dușmana tradițională a casei de Habsburg a întreținut anarhia politică în Germania, încurajînd orice putere europeană care s-ar fi opus planurilor austriece[11]. Ministerul de externe francez cerea ambasadorului său la Viena „să prevină unirea principilor germani într-unul și același corp, care ar putea deveni de fapt formidabil în fața celorlalte puteri ale Europei"[12]. Politica franceză a fost apreciată de către Bavaria și Saxonia, tot mai nemulțumite de preponderența casei de Habsburg în Imperiul German. „Franța a continuat să joace în politica germană un rol foarte important, pornind de la puterea sa militară, resursele financiare și prestigiul său cultural . . . Ea a reușit treptat, . . . de o manieră aproape imperceptibilă să opereze o rectificare a frontierei sale răsăritene și pentru prima dată în istoria sa, a reușit să stabilească o frontieră geografică așa de clară între teritoriile germane și cele franceze" [13]. În această conjunctură internațională,

în perioada 1735—1740, conform părerii istoricului francez Pierre Muret, s-au manifestat trei tendințe principale: 1) evoluția hotărîtă a Angliei către un conflict cu Spania; 2) afirmarea Prusiei, după suirea pe tron a lui Frederic al II-lea; 3) orientarea diplomației franceze către alianțe și soluții diplomatice contrare rolului de mediator, ce îi era recunoscut de întreaga Europă [14].

Tendințele trebuie analizate, deoarece ele explică situația în care se afla Europa în 1740. Criza din relațiile anglo-spaniole din 1738 și-a avut originea în vasta contrabandă engleză, ce s-a desfășurat în coloniile spaniole din America de Sud, profitînd de dreptul vasului de permisiune, clauză prevăzută în tratatul de la Utrecht. Ea a fost inițiată de compania britanică *South Sea Company*, cu concursul negustorilor din Londra și Bristol. De fapt, Anglia avînd o economie de tip capitalist, cea mai dezvoltată din Europa secolului al XVIII-lea, s-a orientat către preluarea piețelor de desfacere și a surselor de materii prime, de pe continentul sud-american, aflate în posesia unei puteri în plină decădere, Spania[15]. Devenise cunoscut cazul corsarului Jenkins, care făcîndu-se purtătorul de cuvînt al unor grupări ale burgheziei engleze, profund nemulțumite de politica nehotărîtă a cabinetului Walpole, spunea: „Îmi recomand sufletul meu lui Dumnezeu, iar răzbunarea mea țării mele" [16]. La 14 ianuarie 1739, Anglia și Spania au semnat convenția de la Pardo [17], prin care cea din urmă s-a angajat să recompenseze Anglia pentru pierderile suferite de negustorii săi, cu suma de 95 000 livre [18]. Deși tratatul a fost considerat de către cabinetul Walpole o victorie diplomatică [19], opoziția parlmentară și-a intensificat atacurile contra politicii guvernamentale. William Pitt declara: „Interesele negustorilor noștri, vocea Angliei îi condamnă" [20]. Politica lui Jose Patino de întărire a controlului pe coastele sud-americane a determinat creșterea numărului de incidente, încît la 17 octombrie 1739, Anglia a declarat război Spaniei, iar flota britanică condusă de amiraul Vernon a blocat și atacat în America de Sud, Porto-Bello, Chagres, La Guayra și Cartagena [21]. După declararea ostilităților, cabinetul britanic a promovat o politică circumspectă, căci Walpole credea că „datorită pactului de familie între Burbonii francezi și cei spanioli un război cu Spania va însemna, mai devreme sau mai tîrziu, un război cu Franța" [22]. Franța nu a putut rămîne indiferentă în fața conflictului anglo-spaniol, ca urmare a relațiilor de rudenie ce uneau curțile de la Versailles și Madrid. La Versaillles, a început să se discute intens despre proiecte de alianță cu Spania. La 2 mai 1740, marchizul d'Argenson scria: „Vom vedea dacă englezii ne sînt dușmani așa de mari după cum se pretinde. Dar, este de crezut că dacă vom întreprinde vreun act contra Angliei, ea nu va fi slabă și fără putere" [23].

La 15 octombrie 1740, Versaillesul a ordonat flotei franceze să protejeze coloniile spaniole contra Angliei. Încă din august, același an, Franța a trimis două escadre navale, conduse de D'Antin și respectiv, La Roche-Allard, care urmau să acționeze în Marea Caraibilor și Indiile de Vest [24]. Drept răspuns, cabinetul britanic a recurs la politica sa tradițională, de a „închiria" alianța unor state pe continentul european, care să rețină atenția francezilor. Walpole a căutat să refacă vechea alianță general-europeană îndreptată contra Franței și Spaniei. Demersurile diplomației britanice la Haga, Viena, Stockholm și Petersburg au eșuat însă, ca urmare a lipsei de influență a lui Walpole în Europa și a indiferenței Olandei și Habsburgilor [25]. Domnia lui Frederic al II-lea a consacrat Prusia în rîndul statelor cu o influență deosebită în Europa, și în special în Germania. După expresia

lui Goethe, Frederic al II-lea a fost „steaua polară în jurul căreia gravitau Germania, Europa şi lumea întreagă" [26]. Avînd o armată numeroasă şi bine echipată, teritoriul dezvoltat economic şi întărit militar, o diplomaţie agresivă, statul prusian a devenit la începutul secolului al XVIII-lea cel mai redutabil adversar al Habsburgilor, în lupta pentru o poziţie dominantă în cadrul Imperiului german. La curtea de la Versailles s-a afirmat, în ciuda unei politici externe prudente promovate de cardinalul Fleury [27], o grupare politică de orientare antiaustriacă, condusă de mareşalul Belle—Isle, şi sprijinită de Blondel, reprezentantul francez la curtea electorului de Palatin, Fenelon, ministru la Haga şi Mirepoix, ambasador la Viena. Sub influenţa sa, s-au elaborat după 1738, în cercurile oficiale franceze numeroase proiecte privind organizarea Germaniei sub egida Franţei [28]. Ezitările lui Fleury au uşurat ascensiunea acestei grupări, mai ales după ce Parisul a admis că problema demnităţii imperiale în Germania era deosebită de cea a recunoaşterii *Sancţiunii Pragmatice*.

La 20 octombrie 1740 a survenit moartea împăratului Austriei, Carol al VI-lea. Reliefînd situaţia Europei la sfîrşitul anului 1740, Frederic al II-lea îi scria lui Voltaire: „Acest deces deranjează proiectele mele . . . şi cred că prin luna iunie vom avea nevoie de mai mult praf de puşcă, de soldaţi, decît de balet şi de teatru" [29]. La rîndul său, Voltaire remarca: „Dacă moartea regelui Poloniei a cauzat o mare modificare, cea a lui Carol al VI-lea a antrenat veritabile revoluţii" [30]. Regele Spaniei Filip al V-lea îi declara ambasadorului francez la Madrid: „Trebuie profitat de un astfel de mare eveniment pentru ca spaniolii să intre fără întîrziere în Italia, iar francezii să cuprindă Ţările de Jos" [31]. În faţa Europei s-a pus problema recunoaşterii succesiunii Mariei Tereza [32], fiica lui Carol al VI-lea, la tronul Austriei, prevedere întărită prin *Sancţiunea Pragmatică* [33]. În 1703, Leopold I a emis *Pactum Mutae Cessionis et Succesionis*, prin care s-a întărit dreptul de succesiune la tronul Austriei pe linie masculină. S-a preconizat că doar în lipsa unui moştenitor pe linie masculină, tronul să treacă fiicelor fiului său, Iosif. De asemenea, s-a accentuat pe necesitatea menţinerii unitare (*Indivisibiliter et Inseparabiliter*), a provinciilor monarhiei habsburgice [34]. În 1710, Iosif a declarat că coroana imperială urma să revină fratelui său Carol, în detrimentul propriilor săi fii, ce nu-şi puteau recăpăta drepturile decît dacă Carol nu lăsa un moştenitor de sex masculin [35]. Ori Carol nu a avut decît o fiică, Maria Tereza, născută în 1717, căreia dorea să-i lase tronul. De aceea, a emis *Sancţiunea Pragmatică*, care prevedea: „După moartea Maiestăţii sale Imperiale fără un moştenitor masculin, statele sale vor trece în întregime fratelui său şi vor rămîne nedespărţite în proprietatea Imperiului, pentru a trece în descendenţa sa masculină, şi înlăturînd ceea ce Dumnezeu vrea să evite, la ficele sale din căsătoria legitimă în conformitate cu ordinea şi dreptul de primogenitură. În cazul stingerii descendenţei masculine şi feminine a Maiestăţii sale Imperiale, toate statele şi teritoriile ereditare vor trece la Doamnele fiice lăsate de împăratul Iosif I, de fericită amintire ... şi în sfîrşit, în caz de stingere a liniei Caroline şi liniei Josefine, surorilor Majestăţii sale Imperiale şi tuturor ramurilor casei Arhiducale" [36].

Carol al VI-lea şi-a dedicat întrega domnie efortului de a face recunoscut actul în Europa, de a limita tendinţele centrifugale, care animau diferite părţi ale Imperiului şi pentru a menţine pacea şi unitatea sa [37]. S-a dorit, de asemenea, menţinerea coroanei imperiale germane în cadrul casei de Habsburg şi neutralizarea unor agresori potenţiali. În instrucţiunile

trimise de la Viena ambasadelor austriece în străinătate se sublinia : „Maiestatea sa cere aprobarea Pragmaticei nu pentru o oarecare mărire a Casei Arhiducale, ci pentru menţinerea integrală a teritoriilor Arhiducale, ereditare şi a statelor, pe care Providenţa le-a încredinţat" [38]. Între 1732—1735 aproape întregul Imperiu German, Franţa, Danemarca, Anglia şi Olanda au recunoscut actul, ce consfinţea voinţa lui Carol al VI-lea. În 1740, spre surprinderea Europei, Carol Albert de Wittelsbach, electorul Bavariei, a refuzat şi a ridicat pretenţii la coroana imperială. El a declarat nulă şi neavenită, renunţarea formală de către soţia sa, Maria Amelia de Habsburg, fiica lui Iosif I, cu privire la drepturile asupra coroanei imperiale [39]. El a fost încurajat în atitudinea sa de politica Franţei, care deşi garantase *Sancţiunea* în 1738, putea oricînd să pună în aplicare prevederile convenţiei secrete din 1714 cu Bavaria, prin care se angaja să-i susţină candidatura, în cazul vacanţei tronului imperial. Alături de electorul Bavariei au candidat la tronul imperial german Filip al V-lea, regele Spaniei, Carol Emanuel al III-lea, regele Sardiniei, August al III-lea, electorul Saxoniei şi rege al Poloniei şi Frederic al II-lea, regele Prusiei [40]. La 20 octombrie 1740, Sardinia a cerut Franţei să-i apere drepturile în faţa celorlalţi pretendenţi [41]. S-a pregătit astfel un nou conflict internaţional de mari proporţii, denumit un nou război de treizeci de ani [42]. În Germania, Italia, Ţările de Jos şi zona Balticii, „toate problemele ce opuseseră statele europene între 1688 şi 1740, erau din nou dezbătute şi alianţele ce alcătuiau statutul european din 1714, bazat pe preponderenţă engleză erau distruse. [43] Indiferent de denumirea pe care a purtat-o : Războiul *Sancţiunii Pragmatice*, Războaiele sileziene, Războiul urechii lui Jenkins, Războiul regelui George [44], acest conflict început în Germania urma să rezolve două probleme, şi anume : rivalitatea anglo-franceză în lupta pentru preponderenţă în Europa, posesiuni coloniale şi putere maritimă şi duelul austro-prusian pentru dominaţie în Germania [45]". În Silezia şi Boemia a fost prima ciocnire între Habsburgi şi Hohenzollerni pentru conducerea Germaniei ; pe Rin a fost o repetiţie a succesiunii spaniole ; în Italia, o repetiţie a succesiunii poloneze ; în colonii, o nouă fază a luptei anglo-franceze pentru supremaţie colonială" [46]. Primul pas în acest conflict l-a făcut Prusia [47]. În decembrie 1740 mareşalul Gotter a solicitat o audienţă la Hofburg, unde i-a declarat soţului Mariei Tereza, Francisc de Lorena : „Văzînd situaţia statelor sale, suveranul meu fiind expus la mari primejdii, speră că drept preţ al alianţei sale, Regina îi va oferi ducatul de Silezia. Nimeni nu este mai hotărît decît regele meu. Va trebui să intre în Silezia şi o va face... Şi dacă nu este imediat asigurat de cedarea acestei provincii, ... trupele şi aurul său vor fi puse în serviciul electorului Bavariei" [48]. Acţiunea prusiană a fost pregătită minuţios şi a început cînd cercurile oficiale de la Berlin s-au convins că Austria era izolată. Rusia, trecea prntr-o criză internă, Anglia era preocupată de războiul cu Spania şi problemele extraeuropene, iar Franţa susţinea cauza Burbonilor spanioli. Cucerirea Sileziei a asigurat Prusiei un teritoriu bogat în resurse de minereu de fier în centrul Europei şi a deschis o mare ameninţare pentru electorul de Saxonia, care a fost despărţit de teritoriile sale poloneze [49].

În Europa, acţiunea prusiană a produs o mare surpriză. „Curtea de la Viena s-a văzut atacată de un prinţ, de la care nu se putea aştepta că dispune de atîta forţă, pentru a întreprinde o acţiune aşa de dificilă" [50]. Frederic al II-lea scria : „Motive serioase mă îndeamnă să dau la începutul domniei mele semne de hotărîre şi vigoare, să dau posibilitatea conducă-

torilor militari să se acopere de glorie şi să fac ca naţiunea noastră să fie respectată în Europa"[51]. La Londra, campania din Silezia a fost considerată o veritabilă lovitură de teatru. Încă la 6 decembrie 1740, ambasadorul britanic la Berlin, Dickens comunica Londrei: „Acest prinţ nu doar declară că se va amesteca în succesiunea austriacă, dar îşi pregăteşte planurile de invazie ale unei părţi din aceasta"[52]. În schimb, cabinetul francez a socotit-o o simplă acţiune izolată a regelui Prusiei, în înţelegere cu Austria, pentru ca Berlinul să fie recompensat în ceea ce priveşte demnitatea imperială printr-o cedare teritorială. Franţa a fost pusă în faţa unei grele dileme: ori să accepte războiul cu Anglia, dar avînd pe continent pacea asigurată cu Austria, ori să continue în Germania, politica tratatelor westfalice îndreptate contra Habsburgilor[53]. Invazia prusiană l-a determinat pe cardinalul Fleury, să declare la 25 ianuarie 1741 la Issy: „Garanţia pe care Ludovic al XV-lea a dat-o zisului împărat cu privire la Pragmatică . . . nu-l angaja cu nimic . . . ; mai mult, zisul împărat nu a înţeles prevederea principală a acestui tratat, prin care . . . . . . se oferea Franţei garanţia Imperiului prin tratatul de al Viena"[54]. La 22 august 1741, ambasadorul francez pe lîngă dieta imperială de la Frankfurt transmitea alarmat la Paris: „Ataşamentul este general pentru casa de Austria . . . Este imposibil să prevedem măsurile care s-au luat, în această ţară contra Franţei . . . Marea majoritate cred că vom părăsi Philisburgul . . . , dar cei mai îndărătnici sînt convinşi, că dacă regele nu întreprinde nimic faţă de imperiu . . . nu va putea profita de slăbiciunea sa"[55]. În aceiaşi lună, marchizul d'Argenson scria, că scopurile politicii cardinalului Fleury în Germania erau „de a alunga noua casă de Austria din Germania şi a o îndrepta spre Ungaria; noi devenim astfel distribuitorii statelor printr-o nouă împărţire . . . Vom obţine cedarea Lorenei în favoarea noastră şi a celor Două Sicilii pentru ramura spaniolă"[56].

La 18 mai 1741, ca urmare a eforturilor diplomaţiei franceze, s-a încheiat tratatul de la Nymphenburg între Franţa, Bavaria, Saxonia, Spania şi Prusia[57]. Aliaţii s-au obligat să susţină candidatura electorului Bavariei la tronul imperial, să nu recunoască *Sancţiunea Pragmatică* şi să-şi împartă posesiunile austriece. Franţa a pregătit o serie de diversiuni pentru a desăvîrşi izolarea politico-militară a Austriei. Rusia era reţinută de posibilitatea unui atac suedez, Ţările de Jos ameninţate de o invazie franceză, iar Hanovra, ameninţată de vecinii săi, electorii de Palatin şi Colonia, amîndoi în serviciul Franţei. Maria Tereza nu a putut conta decît pe sprijinul Angliei şi pe slăbiciunea coaliţiei ce se formase împotriva ei. Deşi la un pas de dezastru, curtea de la Viena nu a acceptat pierderea Sileziei. Primul însărcinat austriac cu afaceri externe, Le Dran, declara corpului diplomatic: „Niciodată ... regina nu va consimţi să cedeze vreo parte din teritoriile sale ereditare ... Mai bine turcii înaintea Vienei, mai bine Ţările de Jos Franţei, nu importă ce cesiune făcută Bavariei ..., decît abandonarea Sileziei ... Simpla abandonare a unei părţi din teritoriu ar putea aduce un astfel de prejudiciu Pragmaticei, încît puterile garante s-ar găsi în mod automat eliberate de dorinţa lor"[58]. La fel se exprima şi însuşi Maria Tereza: „Moştenirile pe care Părinţii mi le-au lăsat, nu le voi împărţi. Mai bine moartea, dacă va fi nevoie, dar nu dezonoarea"[59].

În aprilie 1741, Frederic al II-lea a înfrînt trupele austriece conduse de Neipperg la Mollwitz[60]. O armată franco-bavareză condusă de Belle-Isle a coborît pe valea Dunării şi la 10 noiembrie 1741, la Linz, electorul

Bavariei a devenit și arhiduce de Austria. Acțiunea lui Belle-Isle a vizat însă Praga, de unde se putea realiza o mai bună cooperare cu prusienii din Silezia. La 25 noiembrie 1741, electorul de Bavaria a fost încoronat rege al Boemiei, ceea ce i-a permis să dețină și coroana imperială. Dieta de la Frankfurt l-a proclamat împărat sub numele de Carol al VII-lea[61], declarînd detronați pe succesorii lui Rudolf de Habsburg. Alegerea sa a demonstrat creșterea influenței franceze în Germania, [62] ceea ce a determinat numeroase nemulțumiri. Încercînd să salveze Imperiul Maria Tereza a negociat, din mai 1741 cu dieta Ungariei un ajutor militar şi financiar.

La 11 septembrie 1741 ea declara în faţa dietei : „Situaţia noastră este așa de gravă, încît nu o putem ascunde statelor noastre. Existența regatului Ungariei, a Coroanei sfinte, a persoanei noastre ... este în joc. Abandonată de toţi, nu mai avem alt sprijin decît în loialitatea tradiţională a ungurilor. Venim să ne încredinţăm noi şi copii noştri fidelităţii voastre. Pericolul de astăzi nu admite întîrzierea în luarea de măsuri. Avem ferma convingere că statele pe care le ajutăm cu acte şi sfaturi vor da dovadă de loialitatea pe care o doresc mereu" [63]. Autorul unei broşuri apărută la Londra în 1741 afirma : „Dacă vreodată vreo invazie a fost nedreaptă, aşa este şi aceasta ... ; şi este în interesul Germaniei, ca şi al întregii Europe să folosească toate forţele lor, pentru a opri o astfel de invazie nemaiauzită ... De aceea, Regina Ungariei şi Boemiei speră ... într-un sprijin puternic al acelor prinţi şi state care au garantat Pragmatica". [64] În mai 1741, Maria Tereza a fost încoronată ca regină a Ungariei la Pressburg, iar ulterior Janos Palfy a comunicat curţii de la Viena, că dieta maghiară era gata să-i acorde un ajutor de 60000 de soldaţi. Aceştia, comandați de mareșalul Khevenhuller urmau să cucerească Austria superioară, să debușeze în Bavaria, în timp ce mareşalul Lobkowitz, trebuia ca pornind de la Pilisen să taie liniile de comunicaţie între francezii din Bavaria și cei din Boemia. La Londra înspăimîntat de victoriile franceze, cabinetul Walpole, a cerut amiralului Vernon să trimită o parte din escadra sa în apele metropolei. În 1742, Walpole a fost înfrînt în alegerile parlamentare și a demisionat. S-a format un nou guvern condus de lordul Carteret,[65] fost ambasador la Stockholm şi cunoscut prin politica sa profund antifranceză. El a denunțat convenţia de neutralitate franco-hanovriană din septembrie 1741, a reînnoit alianța cu Austria şi a acordat numeroase subvenţii Hanovrei. S-a format o armată condusă de ducele de Cumberland[66], fiul regelui George al II-lea al Angliei, care trebuia să lupte pe continent pentru a face respectată *Sancțiunea Pragmatică*.

În 1742 situaţia s-a îmbunătăţit în favoarea Austriei. Preocupat de campania din Boemia, eletorul Bavariei a lăsat puţine forţe pentru a-şi apăra propriile teritorii, ceea ce a permis lui Khevenhuller să elibereze Linzul, să invadeze Bavaria şi să ocupe Münchenul.Carol-Albert s-a refugiat la Frankfurt şi abia la 17 mai, la Czazau [67], prusienii l-au oprit pe prinţul de Lorena din drumul său spre Praga. Prelungirea ostilităţilor l-a convins pe Frederic al II-lea, că de la Versailles nu se putea aştepta decît la asigurări formale, cu privire la menţinerea Sileziei, încît la 9 octombrie 1741, el a semnat cu Austria un armistiţiu secret la Klein-Schellendorf [68], prin care austriecii au evacuat Silezia, iar Frederic s-a declarat neutru. Trupele austriece rămase disponibile în urma acestui acord, s-au întors împotriva francezilor din Boemia. La 27 iunie 1742, după mari eforturi depuse de diplomaţia britanică, Austria şi Prusia au semnat pacea de la Berlin [69]. A luat sfîrşit primul război silezian[70], iar diplomaţia britanică a

obţinut primul mare succes în Europa după 1714. La 18 noiembrie 1742, Carteret a reuşit să determine Prusia, să semneze tratatul de alianţă defensivă de la Westminster, prin care a sperat să-l atragă pe Frederic al II-lea de partea sa [71]. Pe mare, desfăşurarea operaţiilor militare nu a mulţumit cabinetul britanic. Amiralul Norris nu a reuşit să oprească un lung convoi spaniol, ce se întorcea din America de Sud, iar Haddock nu a putut să se opună vaselor spaniole, care protejate de escadrele franceze transportau întăriri în Italia. În Europa centrală, ofensiva austriacă l-a silit pe Belle-Isle să înceapă la 16 decembrie 1742 retragerea din Praga, sfătuindu-l pe noul împărat german să poarte tratative cu curtea de la Viena [72].

La începutul lui 1743, Maria Tereza controla solid Boemia, Austria, Ungaria şi ameninţa Bavaria. Înfrîngerile suferite au determinat curtea de la Versailles să adreseze încă în iunie 1742, o scrisoare mareşalului Koegniseck, în care se scuza că susţinuse Bavaria. Singurul răspuns al Vienei a fost însă publicarea scrisorii în ziarele din Olanda, gest cu grave consecinţe pentru poziţiile franceze în Germania de nord. Mai mult, la Londra s-a sperat în posibilitatea formării unei ligi protestante în Germania ca un prim pas către reconstituirea marii alianţe continentale din 1701, îndreptată contra Franţei. La conferinţa de la Hanau din 1743, prinţul de Hessa a primit instrucţiuni precise să încerce o mediaţie între Carol al VII-lea şi Maria Tereza, pe baza unor concesii reciproce [73].

În mai 1743, Olanda s-a declarat de acord să furnizeze trupe inamicilor Franţei, iar la Londra, lordul Stairs a propus dezmembrarea Franţei. Sardinia, tot mai neliniştită cu proiectele spaniole susţinute la Versailles, a trecut şi ea de partea Austriei. La 13 septembrie 1743, s-au pus bazele unei largi coaliţii antifranceze prin tratatul de la Worms [74]. S-a prevăzut ca Austria să renunţe la pretenţiile sale în nordul Italiei, iar Sardinia s-a obligat să recunoască şi să garanteze *Sancţiunea Pragmatică*. Emile Bourgeois este de părere, că prin aceasta, de fapt, a reînceput sub alt nume, războiul de moştenire la tronul Spaniei.[75] În consecinţă, luptele s-au extins în Flandra, Renania şi nordul Italiei. La 27 iulie 1743 la Dettingen-am-Main, în Franconia inferioară, prinţul de Cumberland a provocat francezilor o groaznică înfrîngere, silindu-i să evacueze Bavaria şi să se stabilească în Alsacia şi pe Rin. Drept rezultat, majoritatea principilor germani s-au coalizat contra Franţei. Rusia a anunţat că era gata să trimită un corp expediţionar în ajutorul Austriei [76]. După pacea de la Abo cu Suedia din 1743, Rusia a înlăturat pe pretendentul francez la tronul Suediei, prinţul de Danemarca şi odată cu el, proiectul scandinav al Franţei de a uni Danemarca şi Suedia într-un bloc puternic în nordul Europei îndreptat împotriva Rusiei.

Noul raport de forţe a impus cu necesitate întărirea relaţiilor franco-spaniole, încît în octombrie 1743, Franţa şi Spania au semnat tratatul de la Fontainbleau sau al doilea Pact de Familie [77]. Franţa s-a obligat să declare război Sardiniei şi să trimită trupe în nordul Italiei, unde împreună cu cele spaniole au format corpurile de *galispani*. Don Carlos urma să-şi păstreze tronul la Neapole, iar Spaniei i s-a promis ajutor în recucerirea insulei Minorca şi a Gibraltarului. Franţa a pregătit o expediţie de diversiune în Anglia, sprijinind ambiţiile ultimului reprezentant al dinastiei Stuart, Carol Eduard, de a ajunge rege. [78] Mareşalul de Noailles s-a opus acestui proiect, deoarece el ar fi determinat o reacţie violentă a Olandei şi a principilor protestanţi germani. În planurile franceze hotărîtoare a fost considerată expediţia din Ţări[illegible] atenţia Europei ambi-

țiile Franței și a îndîrjit și mai mult Anglia. În primăvara lui 1744, Mauriciu de Saxa conducînd corpul principal expediționar francez a atacat pe direcția Bruxelles, cucerind rapid Menin, Furnes și Ypres. Pe Mediterana, însă o flotă franco-spaniolă nu a putut acosta la Genova, ca urmare a rezistenței englezilor, iar în zona Milanului, forțele napolitane au fost silite să se retragă. O escadră britanică controla apele Mării Ligurice, silind întăririle spaniole să treacă prin sudul Franței și apoi peste Alpi în Italia [79]. Don Felipe, infantele Spaniei a cucerit Chambery, capitala Savoiei pe care a deținut-o pînă la sfîrșitul războiului.

Profitînd de prezența austriecilor la Rin, unde amenințau Strasbourgul, Frederic al II-lea a reintrat în luptă în vara lui 1744 [80], după ce cu un an înainte, Voltaire încercase în zadar să-l determine să treacă la acțiune. La 5 iulie 1744 contele de Rottenburg a semnat din partea Prusiei alianța cu Franța, cunoscută și sub numele de Uniunea de la Frankfurt [81], la care au aderat apoi, electorul de Palatin și landgraful de Hessa. Intrînd în luptă, prusienii au înaintat în Boemia prin Dresda, ceea ce a nemulțumit pe electorul de Saxonia. Praga a capitulat, iar drumul spre Viena a fost deschis, ceea ce a silit-o pe Maria Tereza să-i ceară prințului Carol de Lorena să se întoarcă din Alsacia în ajutorul Vienei. Venirea iernii și faptul că austriecii evitau o bătălie decisivă, l-au făcut pe Frederic de odată ajuns sub zidurile Vienei să oprească ostilitățile. Situația politico-militară a determinat importante reorientări în politica cabinetelor europene. La Londra, cabinetul Carteret, acuzat că duce o politică de inspirație hanovariană a fost înlocuit cu cel condus de lordul Harrington. La conducerea ministerului de externe francez a fost numit marchizul d'Argenson [82]. El a fost adeptul sistemului de echilibru al puterilor în Europa, organizat sub egida Franței, ce urma să aibă rolul de mediator în problemele continentale. Sistemul se putea realiza doar în anumite condiții : a) crearea unei Germanii sub egida Prusiei și îndreptată, evident, contra Austriei; b) formarea unei federații de state libere în Italia cu concursul Sardiniei și a unei ligi baltice sub egida Suediei, opusă Angliei [83]. În 1744, d'Argenson scria despre politica externă franceză și scopurile sale : „Noi am dorit ruinarea casei de Austria. . . Pacea devine acum principalul nostru obectiv. Să ne întărim forțele noastre. . ., să facem în așa fel, încît inamicii noștri să ne recunoască redutabili în apărarea" [84]. În Italia ocuparea Savoiei de către francezi [85], l-a silit pe regele Sardiniei să ceară suspendarea ostilităților și doar o masivă intervenție austriacă în cîmpia Padului a împiedicat defecțiunile Sardiniei [86].

La 20 ianuarie 1745, a murit Carol al VII-lea, iar succesorul său la tronul electoral al Bavariei, Maximilian Iosif, mult prea tînăr pentru a purta coroana imperială, a capitulat la 22 aprilie 1745 prin tratatul de la Fussen [87]. Bavaria a recunoscut *Sancțiunea Pragmatică* și supremația Austriei în Germania meridională și s-a obligat să rupă alianța cu Franța și Prusia. În 1745, după ce a suferit înfrîngerile de la rîul Lohr Hohenfriedberg și Kesseldorf [88], amenințată și de Anglia că nu va primi subsidii, Austria a acceptat conferința de pace de la Hanovra [89]. În Țările de Jos, trupele franceze au repurtat o mare victorie la Fontenoy [90], ultima victorie militară de prestigiu a Vechiului Regim din Franța. Voltaire remarca: „Această acțiune a decis soarta războiului, a pregătit cucerirea Țărilor de Jos" [91]. Deși victorios, marchizul d'Argenson a făcut propuneri de pace, trimițînd la Haga pe abatele de la Ville. Marele pensionar * al Olandei, van der Heim, a propus, o conferință a puterilor maritime europene. După

discuții anevoioase, la 25 decembrie 1745, Austria și Prusia au semnat, prin mediația ambasadorului britanic, Thomas Robinson, pacea de la Dresda [92], care a recunoscut celei din urmă Silezia și comitetul Glatz. În același an, la Culloden, a eșuat lamentabil ultima încercare a lui Carol Eduard de a ocupa tronul Angliei cu ajutorul francez. În tot acest răstimp în colonii, pe mări și pe oceane, escadrele engleze, franceze și spaniole s-au înfruntat permanent [93]. În America de Nord, insula Royal a fost singurul teatru de război. Încercările guvernatorului francez, De Beauharnais de a apăra Louisbourgul și capul Breton, poziții strategice, au eșuat în iulie 1745, cînd portul a capitulat asediat de o escadră britanică [94]. În India, marchizul Dupleix și La Bourbonnais au asediat Madrasul. În 1746, amiralul englez Boscawen a început asediul Pondicheryului, care s-a prelungit pînă la încheierea păcii în 1748 [95].

La 9 mai 1746, marchizul d'Argenson a adresat părților beligerante o notă în 23 de puncte, în care a propus încheiera păcii. Nota diplomatică a cerut recunoașterea *Sancțiunii Pragmatice*, a Mariei Tereza ca împărăteasă a Austriei, crearea în Italia, între Sardinia și Neapole, a unui echilibru de forțe și stabilirea neutralității Olandei. De fapt, tratative secrete în vederea încheierii păcii au început încă în 1746, la Breda, unde Anglia a fost reprezentată de lordul Sandwich și la Lisabona, unde lordul Kenne a negociat [96] cu contele de Sotomayor, ambasadorul spaniol la curtea lusitană. Spania nu a dorit însă să sacrifice interesele infanților sau să capituleze în fața Angliei în problema coloniilor. Ea a fost încurajată în atitudinea sa de noul șef al diplomației portugheze, Jose de Carvayal, [97] partizanul convins al unei neutralități absolute în Peninsula Iberică. Mutate la Londra, tratativele s-au izbit permanent de problema Gibraltarului [98] și a coloniilor, cabinetul britanic înțelegînd, că subapreciase politica Madridului. Înfrîngerea prințului de Lorena la Racoux la 11 octombrie 1746, a transformat Franța în stăpînul absolut al Țărilor de Jos austriece. În aprilie 1747, Franța a declarat război Olandei, iar Mauriciu de Saxa a invadat-o amenințînd cu dictarea păcii la Haga și Amsterdam, după ce la 2 iulie 1747, prințul de Cumberland a suferit înfrîngerea la Lawfeld, sub zidurile Maestrichtului, iar fortăreața Berg-op-Zoom a capitulat. Perspectiva dominației franceze asupra Olandei a înspăimîntat Anglia încît la 5 decembrie 1747, Pitt scria lui Newcastle : „Această țară și Europa vor fi neliniștite fără o pace sigură, și de durată" [99]. Lordul Bedford îi declara șefului delegației engleze la tratativele de la Aachen : „Nu mai trebuie pierdut nici un moment pentru a termina războiul" [100]. Deși a dorit continuarea războiului, pentru a obține garanții suficiente cu privire la menținerea Sileziei, Prusia a fost nevoită să recunoască că „epuizarea finanțelor a cerut cu insistență încheierea păcii, ce era opera umanității și nu a necesității" [101].

La lucrările Congresului de pace de la Aix-la-Chapelle (Aachen), [102] au luat parte Franța, Anglia, Olanda, Spania, Austria, Prusia, Sardinia, Franța a fost reprezentată de contele Saint Severin și de La Porte du Theil, Spania de contele de Sotomayor, iar Austria de contele Kaunitz-Rittberg [103]. Austria a tratat singură cu Franța, căreia i-a oferit pacea sub garanția menținerii Parmei și a Piacenzei de către infantele Spaniei, Don Felipe. În schimb, Franței i s-a cerut să renunțe, la garanțiile date Prusiei pentru menținerea Sileziei. Austria s-a obligat, de asemenea să ofere Franței, Furnes, dacă Londra ar fi cerut insistent distrugerea fortificațiilor de la Dunkerque. Concesiile au intervenit, după ce în cercurile oficiale de la Viena s-a afirmat tot mai mult părerea, că viitorul aliat al Austriei urma să fie

Franţa, în condiţiile în care Anglia se orienta vizibil spre îmbunătăţirea relaţiilor cu Prusia. Poziţia Franţei la tratative a fost cît se poate de şubredă. Voltaire scria : „I s-a părut . . . mai util Curţii Franţei să se gîndească la bunăstarea aliaţilor săi, decît să obţină două, trei oraşe din Flandra, care fuseseră un obiect continuu de dispută" [104]. Şi tot el continua : „Franţa era epuizată pentru o cauză care îi era străină şi pentru un război. . . întreprins prin ambiţia personală a mareşalului de Belle-Isle, în care nu avea nimic de cîştigat, ci mai mult de pierdut" [105]. Problemele legate de prezenţa forţelor franceze în Flandra au fost de asemenea mult discutate. În 1748, Mauriciu de Saxa într-o scrisoare trimisă lui Maurepas îi atrăgea atenţia, că : „nu facem un lucru rău. . . preluînd o provincie ca aceasta, care ne oferă porturi bune, milioane de locuitori şi o barieră impenetrabilă şi de siguranţă. . . Văd că regele Prusiei a cuprins Silezia şi o păstrează şi ... doresc ca noi să facem acelaşi lucru"[106]. Spania a cerut insistent insula Minorca, Gibraltarul şi recunoaşterea stăpînirii sale în Italia.

La 28 octombrie 1748 s-a semnat tratatul de pace [107]. Articolul XXI a prevăzut garanţia puterilor semnatare faţă de *Sancţiunea Pragmatică* şi implicit, a recunoscut-o pe Maria Tereza ca împărăteasă a Austriei. Prusia a preluat Silezia şi comitatul Glatz. Austria a acceptat pierderea Parmei şi Piacenzei în favoarea lui Don Felipe şi a cîtova teritorii din nordul Italiei în favoarea Sardiniei, care primea Novara, Nisa şi Savoia. Astfel, pacea de la Aachen a realizat reîmpărţirea sferelor de influenţă în Italia, între Habsburgii austrieci şi Bourbonii spanioli. Anglia şi-a întărit dominaţia asupra insulei Minorca şi i s-a garantat dreptul de a face comerţ timp de patru ani cu coloniile spaniole din America de Sud. Clauzele tratatului de la Viena din 1738, care asigurau Franţei moştenirea Lorenei, au fost reînnoite. Franţa a fost silită să distrugă fortificaţiile de la Dunkerque, a recunoscut dinastia de Hanovra drept unica dinastie domnitoare în Anglia şi a renunţat la toate cuceririle sale în Ţările de Jos.

Pacea încheiată a întărit şi mai mult puterea Prusiei în Imperiul German, dar a nemulţumit profund Austria. Frederic al II-lea scria în 1752 : "*Austria nu a uitat Silezia*" (subl. ns.) şi adăuga, că : „Maria Tereza va fi gata să atace, îndată ce problemele sale interne se vor rezolva". [108] La Aachen, diplomaţii nu au reuşit să rezolve nici conflictul maritim şi colonial dintre Anglia şi Franţa. Perioada care a urmat după 1748, a acentuat şi mai mult contradicţiile între statele europene, care şi-au pregătit forţele pentru un nou conflict. „Începînd de acum rivalitatea între Prusia şi Austria a părut să devină problema esenţială ..., dacă pînă atunci în Europa occidentală, domina antagonismul esenţial franco-britanic" [109].

Conflictul din 1741 — 1748 a generat importante transformări în sistemul relaţiilor internaţionale. El a pus bazele apropierii între Austria şi Franţa, Anglia şi Prusia şi a determinat slăbirea legăturilor între Franţa şi Spania [110]. „Răsturnarea" alianţelor după 1748 [111], a pregătit condiţiile izbucnirii unor noi conflicte politico-militare de anvergură, cu toate consecinţele inerente lor.

NOTE

1 Victor-L. Tapié, *Le dix-huitième siècle 1714 — 1789*, Hatier, Paris, 1945, p. 239.

2 René Remond, *Introduction à l'histoire de notre temps*, vol. I, *L'Ancien Régime et la Révolution 1750—1815*, Seuil, Paris, [illegible]

[3] *Vezi Actes, mémoires et autres pieces authenthiques concernant la paix d'Utrecht, depuis l'année 1706 jusqu'a present*, 6 vol., A Utrecht, 1715 ; Christophe Guillaume Koch, *Abrégé de l'histoire des traités de paix entre les puissances de l'Europe depuis la paix de Westphalie*, t. I, Basle, Chez J. Decker, 1796, p. 250—368 ; Ch. Giraud, *Le Traité d'Utrecht ou de la renonciation des Bourbons de France au trône d'Espagne*, Paris, 1847.

[4] Pacea de la Viena din 1735 a pus capăt războiului de succesiune la tronul Poloniei (1733—1736) ; vezi pe larg P. Massuet, *Istoria della guerra presente che contiene quanto é accorso di piu importante in Italia, neu Reno, in Polonia e nella maggior parte delle corte di Europa*, in Luca, 1736 ; P. Boye, *Un roi de Pologne, Stanislas Leszczyncki et le troisième traité de Vienne*, Nancy, 1898 ; Richard Lodge, *English Neutrality in the War of Polish Succesion*, în ,,Transactions of Royal Historical Society", nr. 4, 14(1931), p. 141—173 ; L. Sutton, *The King's Honor and the King's Cardinal, The War of the Polish Succesion*, Lexington, 1981 ; Textul tratatului de pace în Wenck, *Codex juris gentium recentissimi 1735—1772*, vol. I, Leipzig, 1781, p. 2—216.

[5] Frederic II, *Mémoires de . . . écrits en français par lui-même*, publiés par E. Boutaric et E. Champardon, vol. I, Plon, Paris, 1866, p. 24.

[6] Michel Denis, Noël Blayau, *Le XVIII-e siècle*, Armand Colin, Paris, 1970, p. 138—165 ; vezi şi Jean Rousset, *Les interets presens des puissances de l'Europe fondez sur les traités conclus depuis la paix d'Utrecht inclusivement et sur les preuves de leurs pretentions particulieres*, 2 vol,. A. la Haye, 1733—1735 ; Duc de Broglie, *Politique de tous le cabinets de l'Europe pendant les regnes de Louis XV et Louis XVI*, 2 vol., Paris, 1793 ; G. Livet, *L'Equilibre européean de la fin du XV-e siècle à la fin du XVIII—ème siecle*, Paris, 1976.

[7] Vezi şi D. B. Horn, *Great Britain and Europe in the 18-th Century*, Oxford, 1967 ; Richard Lodge, *The Continental Policy of Great Britain, 1740—1760*, în ,,History", 16, 1931/1932 p. 298—304 ; P. Langford, *Modern British Foreign Policy*, The *18-th Century 1688—1815*, London, 1976 ; Gottfried Niedhart, *Händel und Krieg in der britischen Weltpolitik 1738—1765*, München, 1979.

[8] R. de Courcy, *L'Espagne après les traités d'Utrecht*, Paris, 1891.

[9] Vezi Franco Valsecchi, *Il problema italiano nella politica europea del secolo XVIII, da Utrecht ad Aquisgrana 1713—1748*, Milano, 1951 ; Idem, *Das Haus Savoyen in der europäischen Politik des 18. Jahrhundert*, Wien, 1963.

[10] *Histoire des relations internationales*, publiée sous la direction de P. Renouvin, t. III, *Les temps modernes*, par Gaston Zeller, Paris 1955, p. 198.

[11] Vezi şi Gaston Zeller, *La France et l'Allemagne depuis dix siècles*, Paris 1932 ; A. Aurbach, *La France et le Saint Empire romain germanique depuis la paix de Westfalie jusqu'a la Revolution française*, Paris, 1912.

[12] R. R. Palmer, J. Coulton, *A History of Modern World*, New York, 1978, p. 259 ; vezi şi *Recueil des Instructions données aux ambassadeurs de France en Autriche*, publiée par A. Sorel, Paris, 1884.

[13] M. Anderson, *L'Europe au XVIII-ème siècle*, Sirey, Paris, 1968, p. 204—205.

[14] Cf. Pierre Muret, *La preponderence anglaise (1713—1763)*, Paris, 1937, p. 205 ; vezi şi Max Braubach, *Versailles und Wien von Ludwig XIV bis Kaunitz , Die Vorstadien der diplomatischen Revolution in 18. Jahrhundert*, Bonn, 1954.

[15] A. Aiton, *The Asiento Treaty*, în „The Hispanic-American Historical Review", t. VIII, 1928, p. 167 şi urm ; vezi Jeronimo Becker y Gonzales, *Espana y Inglaterra, sus relaciones politicas desde las paces de Utrecht*, Madrid, 1907 ; R. Pares, *War and Trade in the West Indies 1739—1763*, Oxford, 1936.

[16] Emile Bourgeois, *Manuel historique de politique étrangère*, t. I, Paris, 1911, p. 310 ; vezi şi H. W. V. Temperley, *The causes of the War of Jenkins Ear*, în „The Transactions of Royal Historical Society", 3-rd series, 3,1909 ; C. M. Andrews, *Anglo-french commercial rivalry 1700—1715*, în „American Historical Review", t. XX, 1915, p. 539—556 ; 761—789.

[17] Textul în Wenck, *Codex iuris gentium ...*, vol. I, p. 293 ; Del Cantillo, *Tratados de paz y de commercio que han hecho con las potemias estrangeras los monarcos espaniolas desde el ano 1700 hasta el dia*, Madrid, 1843, p. 338.

[18] Jacques Droz, *Histoire diplomatique de l'Europe de 1648 à 1919*, Dalloz, Paris,1972, p. 100.

[19] Vezi şi *Memoirs on the life and administration of Sir Robert Walpole*, 2 vol., London, 1798 ; Basil Williams, *The Whig Supremacy 1714—1760*, Oxford, 1949 ; J. H. Plumb, *Sir Robert Walpole*, 2 vol., London, 1956—1960.

[20] Emile Burgeois, *op. cit.*, p. 211.

[21] M. Sautai, *Les préliminaires de guerre de la Succesion d'Autriche*, vol. 1, Paris, 1907, p. 360 ; Paul Vaucher, *Robert Walpole et la polittique de Fleury (1731—1742)*, Paris, 1925, p. 228—288.

[22] Maurice Ashley, *A history of Europe 1648—1815*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs 1973, p. 141.

[23] *Mémoires et journal inédit du marquis d'Argenson, ministre des Affaires étrangères sous Louis XV*, t. II, Chez P. Janet, [illegible]

[24] Walter Dorn, *Competition for Empire 1740—1763*, Harper and Row, New York, 1965, p. 130.

[25] Basil Williams, *The foreign of England under Walpole*, în „English Historical Review", t. XV (1900), p. 251—276; 479—494; t. XVI (1901), p. 67—83; vezi şi Paul Vaucher, *op. cit.*

[26] *Leo Gershoy, L'Europe des princes éclaires (1763—1789)*, Fayard, Paris, 1966, p. 17; vezi pe larg Ch. E. Broicher, *Der Aufsteig der preussischen macht von 1713 in seiner Auswirkung auf des europeische Staatensystem*, Köln, 1955.

[27] Vezi Le Duc de Broglie, *Histoire de la politique exterieure de Louis XV, 1714—1756*, Paris, 1899; A. Baudrillat, *Philippe V, Louis XV et le Cardinal Fleury*, Paris, 1901; A. McCandess Wilson, *French policy during the administration of Cardinal Fleury*, Cambridge 1936; Stefan Skalweit, *Frankreich und Friedrich der Grosse*, Bonn, 1952.

[28] Walter Dorn. *op. cit.*, p. 141—147.

[29] C. Stryenski, *Le dix-huitième siècle*, Hachette, Paris, 1920 , p. 125.

[30] Voltaire, *Precis du siècle de Louis XV et Histoire du Parlement de Paris*, Paris, 1808, p. 49; idem, *Oeuvres complets*, t. XXXIII, *Annales de l'Empire*, p. II, Paris, 1825, p. 362.

[31] Pierre Rain, *La diplomatie francaise d'Henri IV à Vergennes*, vol.I., Paris, 1945, p. 187.

[32] Vezi pe larg Alfred von Arneth, *Geschichte Maria Theresia's*, 3 vol., Wien, 1863—1879; *Maria Theresia, Konigin von Ungarn und Boehmen, Kaiserin von Österreich, Briefe und Aktenstücke in Auswahl*, Darmstadt, 1968; Karl A. Roider Jr., *Maria Theresa*, Prentice Hall, New Jersey, 1973.

[33] Textul integral în Jean Rousset, *op. cit.*, vol. II, p. 431—442; vezi şi A. Fournier, *Zur Entstheungsgeschichte der Pragmatischen Sanktion Kaiser Karls VI*, în „Historische Zeitschrift" t. XXXVIII, 1877, p. 16—47; Adam Wolf, Hans von Zwiedineck-Südenhorst, *Österreich unter Maria Theresia, Joseph II und Leopold II (1740—1792)*, Berlin, 1884, p. 20—21; A. F. Pribram, *Östereichische Staatsvertrage, England*, vol. I, Wien, 1907, p. 499; Edmund Bernatzik, *Die österreichischen Verfassungsgesetse mit Erläuterungen*, Wien, 1911; E. Csekey, *A. Pragmatica Sanctio Erdelyben*, Kvar, 1915; W. Schüssler, *Der Verfasungsproblem im Habsburgerreich*, Wien, 1918; J. Redlich, *Das österreichische Staats—und Reichsproblem*, Leipzig, 1920; Karl A. Roider Jr., *The Pragmatic Sanction*, în „Austrian History Yearbook", vol. VI, 1972, p. 153—158.

[34] Erich Zöllner, *Histoire de l'Autriche des origines à nos jours*, Horvath, Paris, 1965, p. 255.

[35] Vezi şi Charles Ingrao, *In Ouest and Crisis, Emperor Joseph I and the Hapsburg Monarchy*, Purdue University, 1979.

[36] Victor-L. Tapié, *L'Europe de Marie Therese. Du baroque aux lumières*, Fayard, Paris, 1973, p. 31—32.

[37] Vezi pe larg C. de Coeckelberghe, *Histoire de l'Empire d'Autriche depuis le temps le plus reculés jusqu'à nos jours*, t. VI, Wien, 1847—1851; A. Beer, *Zur Geschichte der Politik Karl VI*, în „Historiche Zeitschrift", t. LV (1886), p. 1—70; O. Redlich, *Das Werden einer Grossmacht, Österreich 1700—1740*, Wien, 1942; H. Hantsch, *Reichsvizerkanzler Friedrich Karl Graf von Schornborn 1674—1746, Einige Kapitel zur politischen Geschichte Kaiser Iosef I and Karls VI*, Augsburg, 1929.

[38] Emile Bourgeois, *op. cit.*, p. 310; vezi şi Robert A. Kann, Friedrich A. Prinz, *Deutschland und Österreich. Ein Bilaterales Geschichtsbuch*, Wien, 1968.

[39] Erich Zölner, *op. cit.*, p. 283.

[40] Vezi şi P. Koser, *Der Zerfall der Koalition von 1741 gegen Maria Theresia*, Berlin, 1914.

[41] Vezi D. Carutti, *Storia del regno di Carlo Emanuelle III*, Torino, 1859.

[42] Cf. Emile Bourgeois, *op. cit.*, p. 310.

[43] Pierre Muret, *op. cit.*, p. 397.

[44] Vezi pe larg J. F. de Spor, *Mémoire pour servir à l'histoire de l'Europe depuis 1740 jusqu'a la paix generale signée à Aix-la-Chapelle*, t. I, Amsterdam, *1742*; *Die Kriege Friedrichs des Grossen*, 6 vol., Berlin, 1890—1896; *Die Kriege unter der Regierung der Kaiserin Königin Maria Theresia*, 9 vol., Wien, 1896—1914; *Österreichische Erbfolgekrieg*, 9 vol., Wien, 1896—1914; Olaf Groehler, *Die Kriege Friedrichs II*, Militärverlag, Berlin, 1966, p. 23—69.

[45] Victor L. Tapié, *Le XVIII-ème sècle*, p. 239.

[46] Victor S. Mamatey, *Rise of the Habsbourg Empire, 1526—1815*, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1971, p. 105.

[47] Vezi şi M. Sautai, *Les débuts de la guerre de Succesion d'Autriche*, Paris, 1910; Richard Lodge, *Studies in the 18-th Century Diplomacy 1740—1748*, London, 1930.

[48] A. Mahan, *Marie Therese d'Autriche (1717—1780)*, Payot, Paris, 1930, p. 97; vezi şi C. Grünhagen, *Geschichte des ersten schlesischen Krieges*, 2 vol., Gotha, 1881; E. Satow, *The Silesian Loan and Frederick the Great*, Oxford, 1915; H. W. Buchsel, *Oberschlesian in Brennpunkt der Grossen Politik, 1740—1742*, în „Forschungen zur brandernburgisch--preusischen Geschichte", 51, 1939, p. 83—102.

[49] Adam Wolf, Hans von Zwiedeneck-Südenhorst, *op. cit.*, p. 30; Olaf Groehler, *op. cit.*, p. 26—28; Vezi şi V. von Eckstadt, *Die geheimnisse des sachsischen Cabinets 1745—1756*, Stutgart, 1866.

[50] Frederic II, *Histoire de mon temps*, vol. I, Mercure de France, Paris, 1935, p. 31.

[51] *Ibidem*, ed. 1879, p. 212 ; vezi şi Oncken, *Das Zeitalter Friedrichs des Grossen*, vol. I, Berlin, 1895, p. 304.

[52] Manfred Schlenke, *England und das friedrizianische Preussen 1740 1763. Ein Beitrag zum verhaltnis von Politik und öffentlicher Meinung im England des 18. Jahrhundert*, Verlag Karl Albert, München, 1963, p. 106.

[53] A. de Broglie, *Le cardinal Fleury et la Pragmatique Senction*, în „Revue historique", 1, 1928, p. 257—281 ; idem, *Frederic II et Louis XV d'apres des documents nouveaux 1712—1744*, 2 vol., Paris, 1884.

[54] Frederic II, *Mémoires de ...*, vol. I, p. 90.

[55] A. de Broglie, *Frederic II et Marie Therese d'après des documents nouveaux 1740—1742*, t. II, Paris, 1884, p. 350.

[56] *Mémoires ... du marquis d'Argenson*, t. II, p. 382.

[57] Textul în Del Cantillo, *op. cit.*, p. 346 ; vezi şi T. Karg-Bebenburg, *Nochmals der Nymphenburger Vertrag*, în „Historische Zeitschrift, 128, 1923.

[58] Victor- L. Tapié, *L'Europe du Marie Therese*, p. 48—49.

[59] William G. McGill, *Maria Theresa*, Twayne Publishers, New York, 1972, p. 31 ; Thomas Carlyle, *History of Friedrich the Second, called Frederick the Great*, vol. IV. New York, f. a, p. 175.

[60] Planul bătăliei şi situaţia raportului de forţe în Olaf Groehler, *op. cit.*, p. 30 — 31.

Nr. crt.	Ţara	Efective infanterie	Efective cavalerie	Număr tunuri	Total efective combatanţi
1.	Prusia	18800	4600	53	23400
2.	Austria	9800	6800	19	16600

[61] Vezi pe larg K. T. von Heigel, *Der österreichische Erbfolgestreit und die Kaiserwahl Karls VII*, Nordlingen, 1877 ; Fritz Wagner, *Kaiser Karl VII und die gossen Machte 1740—1745*, Stoccarda, 1938.

[62] R. B. Mouat, *A history of European Diplomacy 1451—1789*, Archon Books, New York 1971, p. 231 ; vezi şi raportul prinţului Emmanuel de Croy, în Grouchy, *L'Ambassade du Marechal de Belle-Isle à Francort en 1742*, în „Revue d'histoire diplomatique", t. VIII, 1894, p. 595.

[63] Comte de Villerment, *Marie Therese d'Autriche (1717—1780)*, vol I, Desclée de Brauwer, Paris, 1895, p. 72 ; William McGill, *op. cit.*, p. 38 ; William Coxe, *History of the House of Austria*, vol. III, London, 1880, p. 269—270 ; Henry Marczali, *Vitam et Sanquinem* în „Historische Zeitschrift", 117, 1917, p. 412 şi urm.

[64] *A defence of the Right of the House of Austria Against the Unjust claims of the King of Prussia*, London, 1741, p. 72, apud Manfred Schlenke, *op. cit.*, p. 127.

[65] Vezi pe larg A. Ballantyne, *Lord Carteret, A political biography 1690—1763*, London, 1887 ; Basil Williams, *Carteret and Newcastle, A contrast in contemporaries*, Cambridge, 1943.

[66] Vezi şi Even Charteris, *William Augustus, Duke of Cumberland*, London, 1913.

[67] Raportul de forţe în Olaf Groehler, *op. cit.*, p. 41.

Nr. crt.	Ţara	Efective infanterie	Efective cavalerie	Număr tunuri	Total efectiv combatanţi
1	Prusia	18400	9600	82	28000
2	Austria	16500	11500	40	28000

[68] Textul în A. de Broglie, *Frederic II et Marie Therese ...*, Anexă, p. 356—359.

[69] Textul în Le comte de Garden, *Histoire generale des traités de paix et autres transactions principales entre toutes les puissances de l'Europe depuis la paix de Westphalie*, t. III, Amyot Paris, f. a., p. 268—280 ; Jacques Droz, *op, cit.*, p. 104.

[70] Jacques Droz, *op. cit.*, p. 104.

[71] Jacques Droz, *op. cit.*, p. 105.

[72] Memoriul lui Belle-Isle către Ludovic al XV-lea, cu privire la operaţiile militare în Germania între 1741—1742 în A. de Broglie, *Frederic II et Marie Therese ...*, p. 395—411.

[73] Richard Lodge, *The Hanau controversy and the fall of Carteret*, în „English Historical Review", t. XXXVIII, 1923, p. 509—531.

[74] Textul în Wenck, *op. cit.*, p. 677 ; Le comte de Garden, *op. cit.*, p. 293—297.

[75] Cf. Emile Bourgeois, *op. cit.*, p. 316.

[76] Corpul expediţionar rus a fost format abia în 1746, şi a fost rechemat înainte de a ajunge la frontiera cu Polonia ; vezi pe larg P. Karge, *Die russisch-österreichische Allianz von 1746*, Göttingen, 1887.

[77] Textul în Le comte de Garden, *op. cit.*, p. 297—300 ; vezi şi Soulange-Bodin, *La diplomatie de Louis XV et le Pacte de famille*, Paris, 1894 ; Jacques Droz, *op. cit.*, p. 33—34.

[78] William Egerton, *Projets d'invasion francaise en Angleterre*, în „Revue contemporaine" janvier-février 1867, p. 11 şi urm. ; vezi şi J. L. A. Colin, *Louis XV et les jacobites, le projet de*

debarquement en Angleterre de 1743 1744, Paris, 1901 ; L. Dumont-Wilden, *Charles Edouard, le dernier des Stuarts*, Paris, 1931 ; B. Lenman, *The Jacobite Risingain Britain 1689 1746*, London, 1980.

[79] Vezi şi C.B. de Vesme, *La politica mediterranea inglese nelle relazione degli inviati a Londra 1741—1748*, Torino, 1952.

[80] Planul operaţiilor militare în Olaf Groehler, *op. cit.*, p. 48 ; vezi pe larg G. Sapper, *Beitrage zur Geschichte der preussischen Politik und Strategie im Jahre 1744*, Marburg, 1891.

[81] Textul în Le comte de Garden, *op. cit.*, p. 508—511.

[82] Vezi pe larg Ed. Prévost, *Le marquis d'Argenson et le Ministere des Affaires Etrangères (1774—1747)*, Paris, 1880, A. de Broglie, *Maurice de Saxe et le marquis d'Argenson (1746—1747)*, 2 vol., Paris, 1891 ; P. Zabala y Lera, *El marquis de Argenson y el Pacto de familia de 1743*, Madrid, 1928.

[83] *Cf. Memoires ... du marquis d'Argenson*, t. III, p. 26 ; 77.

[84] *Ibidem*, p. 14—15.

[85] Vezi şi S. W. Wilkinson, *The defence of Piedmont*, Oxford, 1927.

[86] Vezi pe larg William McGill, *The Roots of Policy, Kaunitz, Italy and the Netherlands 1742—1746*, în „Central European History", nr. 1, p. II, June 1968, p. 131—149.

[87] Textul în Wenck, *op. cit.*, vol. II, Leipzig, 1788, p. 183 ; vezi şi G. Preuss, *Der Friede von Fussen*, Wien, 1894.

[88] Vezi Olaf Groehler, *op. cit.*, p. 59—68.

[89] E. Borkovsky, *Die englische Friedensvermittlung im Jahre 1745*, Berlin, 1884.

[90] O descriere a bătăliei în Du Ranquet et Teilhard de Chardin, *Aux armes du roi*, Paris, 1929, p. 115—119 ; vezi şi H. Pichat, *La Campagne du marechal de Saxe dans les Flandres, De Fontenoy à la prise de Bruxelles*, Paris, 1909 ; H. F. Skrine, *Fontenoy and Great Britain's share in war of Austria Succesion*, Cambridge, 1906.

[91] Voltaire, *Précis de siècle de Louis XV ...*, p. 108.

* Şeful puterii executive în Olanda.

[92] Vezi şi R. Becker, *Der Dresdener Friede und die Politiks Brühls*, Leipzig, 1902.

[93] Walter Dorn, *op. cit.*, p. 164—173 ; vezi pe larg Parkman, *A half century of conflict 1700—1748*, London, 1892 ; G. Lacour-Gayet, *La marine militaire de la France sous le regne de Louis XV*, Paris, 1902 ; H. W. Richmond, *The navy in the war of 1739—1748*, 3 vol., Cambridge, 1930.

[94] Vezi şi Windsor, *The struggle in America between England and France 1679—1763*, London, 1895 ; McLennan, *Louisbourg from its foundation to its fall*, London, 1918.

[95] Vezi şi Julian Konson, *Les Francaises dans l'Inde, Dupleix et La Bourdonnais*, Paris, 1894.

[96] *Ibidem*.

[97] Vezi şi Didier Ozanam, *La diplomacia de Fernando VI, Correspondencia entre Carvayal y Huescar 1746—1749*, Madrid, 1975.

[98] Vezi şi Stetsons Conn, *Gibraltar în British diplomacy in the 18-th century*, New Haven, 1942.

[99] R. B. Mowat, *op. cit.* p. 233.

[100] Pierre Muret, *op. cit.*, p. 436.

[101] Frederic II, *Mémoires de ...*, vol. I, p. 373.

[102] Vezi şi A. Beer, *Zur Geschichte des Friedens von Aachen im Jahre 1748*, în „Archiv für Österreichische Geschichte", 47, 1871 ; A. de Broglie, *La paix d'Aix-la-Chapelle, 1748*, Paris, 1891.

[103] Vezi pe larg Georg Kuntzel, *Fürst Kaunitz-Rittberg als Staatsmann*, Frankfurt, 1923 ; Alexander Novotny, *Staatskanzler Kaunitz als geistige Personlichkeit*, Wien, 1947 ; William McGill, *Wenzel Anton von Kaunitz and the Congress of Aix-la-Chapelle, 1748* în „Duquesne Review", Fall, 1969, p. 154—167.

[104] Voltaire, *Precis de siècle de Loius XV ...*, p. 199.

[105] Pierre Rain, *op. cit.*, vol. I, p. 194 ; vezi şi discuţia din Jacques Droz, *op. cit.*, p. 111—112.

[106] A de Broglie, *La Paix d'Aix-la-Chapelle ...*, p. 170—171.

[107] Textul în Wenck, *op. cit.*, vol. II, p. 333—404 ; Cantillo, *op. cit.*, p. 385 ; Le comte Garden, *op. cit.*, p. 372—379 ; *British and Foreign State Papers*, vol. IV. London, 1816—1817, p. 82.

[108] *Das Politische Testament Friedrichs des Grossen von 1752*, ed. Kintzel und Maas, Berlin, 1920, p.55 ; *The Habsburg und Hohenzollern dynasties in the 17-th and 18-th centuries*, ed. by C.A. Macartney, Harper and Row, New York, 1970, p. 335.

[109] Erich Zöllner, *op. cit.*, p. 280.

[110] Jacques Droz, *op. cit.*, p. 112.

[111] Vezi pe larg R. Waddington, *Louis XV et le renversement des alliances, Preliminaires de la guerre de sept ans (1754—1756)*, Paris, 1896 ; Jakob Strieder, *Kritische Forschungen zur österreichischen Politik vom Aachen Frieden bis zum Beginn des Siebenjahrigen Kriegen*, Leipzig, 1906, O. K. Ebbecke, *Frankreichs Politik gegenüber dem deutschen Reiche in den Jahren 1748—1756*, Freiburg, 1931 ; H. Butterfield, *The Reconstruction of an Historical Episode, The History of the Enquiry into the Origins of Seven Years War*, Glasgow, 1951.

LE CONFLIT POUR LA SUCCESSION AU TRÔNE DE L'AUTRICHE (1741 1748). IMPLICATIONS DIPLOMATIQUES ET MILITAIRES

Résumé

La guerre a continué de représenter au XVIIIe siècle, dénoummé le Siècle de la Raison ou des Lumières le principal moyen de solution des conflits dynastiques, économiques ou politiques entre les grandes puissances européennes. La fin de la lutte pour la succession au trône de l'Espagne a déterminé la manifestation latente de puissantes contradictions entre la France, l'Angleterre, l'Espagne et l'Autriche. L'affirmation de la Prusse en Europe, pendant la période du règne de Frédéric II de Hohenzollern (1740—1786) et la politique des Habsbourg visant à détenir à tout prix la couroune impériale, ont souligné une lutte soutenue pour l'influence dans l'Empire allemand. La première étape de la lutte a revêtu la forme du conflit pour la succesion au trône de l'Autriche.

S'appuyant sur un riche matériel documentaire, l'auteur insiste sur les implications diplomatiques et militaires de ce conflit. L'énergie et la persévérance de Marie Thérèse, son activite diplomatique particulièrement habile ont sauvé la monarchie des Habsbourg d'une grande coalition européenne. Les hostilités ont eu un large champ de déroulement : la Flandre, la zone du Rhin, le sud des Pays-Bas, de nord de l'Italie, le sud de l'Allemagne, l'Amérique du nord, l'Inde, la Méditerranée, l'Océan Atlantique. Ainsi, d'un conflit interallemand comme suite des systèmes d'alliances, l'on a abouti à une guerre européenne, à graves conséquences, qui a fait rebondir de nombreuses disputes territoriales et politiques. La fermeté avec laquelle a lutté la Prusse pour conquérir et maintenir la Silésie a ouvert un foyer de conflits en Europe centrale. La paix d'Aachen a représenté un court „armistice" visant à renforcer les forces militaires, à reconstituer les alliances politiques pour déclenchement évident de nouveaux conflits.

DOCUMENTAR

UN PROIECT ENGLEZ DE ORGANIZARE A PRINCIPATELOR DIN TIMPUL CONFERINȚEI DE LA PARIS (1858)

VALERIU STAN

Unirea Principatelor, lupta pentru crearea statului modern a implicat nu numai eforturile poporului român de a-și realiza unitatea națională, dar a antrenat de o parte sau alta și marile puteri europene, devenite garante ale autonomiei celor două țări române prin hotărîrea Congresului de la Paris din 1856. Înscriindu-se în procesul mai amplu de formare a statelor naționale moderne din Europa, constituirea statului român a căpătat dimensiunile unei probleme europene care a preocupat în mare măsură cercurile politice și diplomatice ale continentului. Unul din aspectele interesului stîrnit de chestiunea Principatelor, care demonstrează importanța rolului politic al celor două țări române în această parte a Europei, îl constituie apariția a numeroase memorii, conținînd planuri de reforme, și proiecte de reorganizare elaborate atît de personalități politice românești cît și de străini, aceștia din urmă mai mult sau mai puțin în curent cu nevoile reale ale celor două țări.

O primă constatare care se impune în legătură cu aceste proiecte de înnoire constituțională, ce se întind în timp pe întreaga perioadă cuprinsă între revoluția de la 1848 și Unirea Principatelor, este aceea că numărul lor crește simțitor în preajma și în timpul dezbaterilor Congresului de la Paris din 1856, cînd s-a luat în discuție problema Principatelor române, hotărîndu-se convocarea unor adunări speciale sau divanuri ad-hoc pentru a exprima dorințele românilor în ceea ce privește forma de organizare politică, și în 1858, în momentul convorbirilor diplomatice care au dus la Convenția de la Paris, noua lege fundamentală acordată românilor. În ceea ce privește proiectele semnate de străini, trebuie spus că, dintre toate cele șapte mari puteri, acelea care au acordat cel mai mare interes chestiunii reorganizării celor două țări române au fost Franța și Anglia, numărul scrierilor de acest gen elaborate de diplomația franceză sau britanică depășind simțitor pe acela aparținînd celorlalte puteri. Unele din aceste proiecte sînt de mult cunoscute, fiind publicate în diverse culegeri de documente sau lucrări speciale, îndeosebi în importanta colecție de *Acte și documente privitoare la istoria renașterii României*, vol. I–X (București, 1889–1909), patronată de D. A. Sturdza, Ghenadie Petrescu și D. C. Sturdza-Șcheanu. Altele sînt încă inedite sau nu le cunoaștem decît indirect prin sumarele mențiuni făcute asupra lor în unele lucrări istorice. Printre acestea se înscrie și puțin cunoscutul „Memorandum privitor la viitoarea organizare a Principatelor", alcătuit de lordul Cowley, delegatul Marii Britanii la Conferința de la Paris din 1858, care face obiectul prezentării de față [1].

Trebuie precizat mai întîi că memorandumul respectiv este al doilea proiect de organizare a Principatelor române elaborat de diplomatul britanic [2]. La 31 decembrie 1855, Cowley, ambasadorul Angliei la Paris, prezentase confidenţial guvernului francez un proiect de organizare a Principatelor al cărui prim punct prevedea separarea lor. Proiectul, conceput în spiritul politicii orientale a Marii Britanii, sintetizată în formula menţinerii integrităţii Imperiului otoman, mai propunea ca domnitorii să fie autohtoni, ca Regulamentele organice să fie înlocuite prin o nouă constituţie acordată de sultan, dar cu concursul aliaţilor şi care să fie întemeiată pe vechile capitulaţii existente între Poartă şi Principate. El se încheia cu propunerea unei garanţii europene, menită să asigure securitatea Imperiului otoman şi a provinciilor române [3]. Spre deosebire de acest proiect, aparţinînd unei prime faze în care chestiunea Unirii Principatelor fusese abia menţionată în cursul conferinţei de la Viena din martie-iunie 1855, fără să se încerce o mai amplă discuţie asupra realizării ei, memorandumul din 1858 era elaborat într-un context istoric cu mult deosebit de acela existent la sfîrşitul anului 1855. Nu numai că garanţia colectivă fusese instituită asupra celor două ţări române prin tratatul de la Paris din 1856, dar, între timp, Adunările ad-hoc din Principate exprimaseră în mod cvasiunanim şi hotărît dorinţa românilor de unire, de care diplomaţia marilor puteri, inclusiv cea britanică, nu putea să nu ţină seama.

Este cunoscut totodată faptul că prin acordul de la Osborne din 9 august 1857, încheiat între Franţa şi Anglia, se convenise ca cele două puteri să se înţeleagă între ele în privinţa organizării definitive a Principatelor române înainte de conferinţa de la Paris, luînd ca bază principiul unei largi uniuni administrative [4]. Dar, în timp ce guvernul francez concepea această unire administrativă numai ca „preludiul unei uniri complete"[5], după cum rezultă dintr-o scrisoare a lui Walewski, ministrul de externe al Franţei, către Bourqueney, ambasadorul francez la Viena, din aceeaşi zi, Franţa nerenunţînd din programul său unionist decît la chestiunea prinţului străin, guvernul britanic vedea în organizarea identică a instituţiilor celor două ţări soluţia menită să înlocuiască unirea politică deplină. Într-adevăr, diplomaţia engleză văzînd în unirea Principatelor un prim pas spre dezmembrarea Imperiului otoman şi o posibilă întărire a influenţei franceze în sud-estul Europei, încetase începînd cu a doua jumătate a anului 1856 să mai sprijine această idee, aşa cum o făcuse în timpul Congresului de pace de la Paris, trecînd de partea puterilor antiunioniste, Turcia şi Austria. Ea găsise un „expedient dibaci" la chestiunea Unirii, conform căruia urma să se constituie din cele două principate o federaţie pentru toate chestiunile de interes comun, menţinîndu-se însă domnitori şi guverne separate [6]. În ciuda obiecţiilor pe care le-a întîmpinat iniţial această soluţie [7], ea va sta în perioada următoare, îndeosebi după înţelegerea de la Osborne din august 1857, la baza politicii Angliei faţă de Principate, reprezentînd modul în care această putere concepea reorganizarea celor două ţări române [8].

Memorandumul prezentat de lordul Cowley Conferinţei de la Paris din vara anului 1858 este edificator în această privinţă. Documentul aflat în original şi în copie în arhivele britanice, [9] a fost întocmit — după cum rezultă din însemnarea aflată pe original şi din depeşa prin care a fost comunicat ministrului de externe lordul Malmesbury — la 14 iunie, la cererea lui Walewski, în urma unei întrevederi avute de ambasadorul britanic cu

acesta. Precizarea nu este lipsită de importanţă, la 14 iunie lucrările conferinţei aflîndu-se în plină desfăşurare.

După cum se ştie, Conferinţa de la Paris menită să stabilească viitoarea organizare a Principatelor, şi-a inaugurat dezbaterile la 22 mai 1858 (st.n.), prin prezentarea de către reprezentanţii marilor puteri a punctului de vedere al guvernului lor asupra unirii. În intervenţia sa Cowley, reprezentantul britanic, a admis că populaţia din Principate dorea unirea, dar a pretins că aceasta nu corespundea scopului urmărit de congres. El a propus ca conferinţa să găsească un compromis, care să satisfacă aspiraţiile Principatelor şi, în acelaşi timp, să „salvgardeze drepturile legitime ale puterii suzerane". Soluţia pe care el o avansa era menţinerea separaţiei celor două ţări şi înfăptuirea unei „asimilări a instituţiilor administrative", soluţia prin care — credea el — un acord putea fi realizat, dacă toate părţile ar fi dat dovadă de spirit de conciliere.[10] Apelul delegatului britanic la conciliere, la tranzacţii care să impace dorinţele românilor cu cele ale puterii suzerane nu a rămas fără ecou. Reprezentantul Franţei Walewski, deşi în şedinţa din 22 mai a pledat pentru unire sub un prinţ străin, a depus la 5 iunie în conferinţă un proiect de organizare a Principatelor, acceptat ca bază de discuţii, care prevedea menţinerea garanţiei colective a marilor puteri, denumirea de „Provinciile sau Principatele Unite", alegerea pe viaţă a domnitorului în fiecare principat, instituirea unei Comisii Centrale a celor două ţări şi a unei curţi de justiţie comune, organizarea identică sub acelaşi steag a oştirilor celor două ţări, care la nevoie se puteau uni spre a forma o singură armată [11]. Evident, proiectul lui Walewski releva o regresiune în politica Franţei faţă de Principate. Pornită pe calea compromisului pentru a ajunge la un acord cu puterile antiunioniste, ea încerca totuşi o formulă de organizare cît mai apropiată posibil de unire, de unde includerea în proiect a cîtorva instituţii comune pentru cele două Principate.

Dezbaterile în jurul proiectului francez au fost foarte aprige, recurgîndu-se adesea la ameninţări cu ruperea negocierilor şi retragerea din conferinţă.[12] Proiectul lui Walewski nefiind pe placul Austriei şi Turciei, delegaţii celor două puteri s-au opus la orice măsuri în favoarea Principatelor. În ceea ce-l priveşte pe Cowley, deşi guvernul englez îşi modificase între timp atitudinea faţă de unire, acesta era convins că o poziţie rigidă a Angliei cu privire la chestiunea Principatelor ar fi putut duce la o înrăutăţire a relaţiilor cu Franţa, iar ruperea negocierilor de la Paris ar fi nemulţumit opinia publică britanică. De aceea, guvernul britanic, reprezentat de Cowley, a decis să adopte o atitudine mai conciliantă faţă de Franţa, spre a evita astfel „blamul" poporului englez [13].

Proiectul delegatului britanic, elaborat la 14 iunie, la cererea lui Walewski, reflectă şi el această tendinţă. El trebuia să servească la punerea de acord a punctelor de vedere ale celor două puteri în problema Principatelor, aşa cum se stabilise prin înţelegerea de la Osborne, de care guvernul francez, în pofida apropierii sale tot mai evidente de Rusia, se simţea legat. La această concluzie duce şi constatarea că o variantă iniţială a proiectului lui Walewski fusese comunicată guvernului britanic încă din ianuarie 1858 [14], desigur în acelaşi scop al stabilirii unei înţelegeri comune în problema Principatelor înainte de începerea conferinţei

Pe de altă parte, faţă de opoziţia Austriei la proiectul francez, proiectul lordului Cowley trebuia, prin prevederile sale, să fie destul de moderat pentru a obţine consimţămîntul acestei puteri [15] delegatul britanic

asumîndu-şi în acest fel rolul de mediator între puterile favorabile unirii şi cele antiunioniste.

Ca şi proiectul lui Walewski, memorandumul lui Cowley se baza pe principiul separaţiei politice a ţărilor române, prevăzînd însă şi instituţii identice şi unele comune pentru Moldova şi Ţara Românească. Conform acestuia trebuia să existe o singură lege fundamentală pentru ambele Principate, fiecare păstrîndu-şi însă administraţia proprie. Puterea executivă era încredinţată în fiecare principat cîte unui domnitor ales pe viaţă sau cu drept de succesiune ereditară, care guverna cu ajutorul miniştrilor responsabili numiţi de el. În ceea ce priveşte puterea legislativă, aceasta aparţinea Adunării, care vota bugetul şi legile locale, prevăzîndu-se însă crearea unui Consiliu de Stat, ca un al doilea corp legislativ, în fiecare din cele două principate. Compus dintr-un număr variabil de membri, aparţinînd păturilor suprapuse, acesta urma să joace un rol de mediator între Adunare şi domnitor, la alegerea căruia participa dealtfel, şi să constituie totodată tribunalul înaintea căruia urmau să fie judecaţi miniştrii sau alţi funcţionari înalţi acuzaţi de corupţie.

În afara legii organice comune, proiectul prevedea ca Principatele să aibă în comun sistemul fiscal şi vamal, drumurile, căile ferate, telegraful, poştele etc. De asemenea, se prevedea înfiinţarea unui Comitet central, cu sediul la Focşani, format dintr-un număr egal de moldoveni şi munteni. Misiunea Comitetului central — care a primit mai tîrziu numele de Comisia centrală — era mărginită la un simplu rol de supraveghere, iar funcţionarea sa era greoaie.

Spre deosebire de planul lui Walewski, proiectul delegatului britanic nu abordează chestiunea denumirii oficiale a noului stat şi nici aceea a raporturilor sale cu Poarta otomană. Omisiunea se explică, probabil, prin faptul că la 14 iunie, cînd era alcătuit, aceste probleme fuseseră deja reglementate de conferinţă.

Prezentat delegaţiilor celorlalte puteri, proiectul de organizare a Principatelor alcătuit de lordul Cowley era respins în şedinţa din 19 iunie ca fiind prea complicat, deşi se afirma că fusese acceptat de Napoleon III [16]. Din cele relatate de autorul său, el căpătase asentimentul reprezentantului Porţii otomane, Fuad-paşa, şi mai mulţi delegaţi fuseseră consultaţi la pregătirea lui, dar în cele din urmă „foarte mari obiecţii fură ridicate împotriva adoptării lui" [17].

Într-adevăr, sistemul de organizare constituţional instituit prin acest proiect era nu numai inadecvat, dar prezenta şi o serie de lacune. Astfel, de exemplu, proiectul nu specifica modalitatea de alegere a domnului şi nici din cine să fie compusă Adunarea legislativă a fiecărui principat. De asemenea nu se precizau atribuţiile puterii executive şi nici nu se amintea nimic despre puterea judecătorească, organizarea militară, drepturile şi libertăţile cetăţeneşti etc. Proiectul avea însă şi unele prevederi pozitive, cum era aceea a posibilităţii alegerii domnitorului cu drept de succesiune ereditară [18], ceea ce ar fi asigurat o stabilitate politică mai mare, punînd capăt luptelor interne pentru domnie.

În ceea ce priveşte problema unirii, este de observat că, deşi se urmărea menţinerea separaţiei celor două ţări, instituirea unui sistem comun într-o serie de domenii, dar mai ales crearea Comisiei centrale, constituiau premise favorabile care ar fi putut duce cu timpul la pregătirea unificării politice a Principatelor române. Deşi departe de a corespunde aspiraţiilor de unitate ale poporului român, proiectul lordului Cowley este important pentru că reflectă atitudinea Angliei faţă de Unire, atitudine caracterizată printr-un

accentuat spirit de compromis, menit să ducă la destinderea relațiilor cu Franța și, în același timp, să salvgardeze interesele sale politice și economice în sud-estul Europei[19]. El ne arată pînă unde era dispus guvernul englez să meargă cu concesiile în scopul nu al realizării unității politice a celor două țări, ci al îndepărtării ei. De aceea, prin prevederile sale, proiectul britanic este mai aproape de separație decît de unire.

Deși neacceptat de conferință ca bază de discuții, proiectul lordului Cowley nu a fost lipsit de urmări, îndeosebi în ceea ce privește impactul său asupra atitudinii delegatului Franței Walewski. În ședința din 3 iulie acesta a prezentat proiectul său amendat, astfel încît să corespundă vederilor colegului său englez și, eventual, să determine diplomația austriacă să capituleze[20]. Așa se explică asemănarea dintre stipulațiile înscrise în actul final al conferinței referitoare la Comisia centrală și acelea existente în proiectul britanic, ca și golirea de conținut a acestei instituții menite să joace un rol important în unificarea celor două țări. Memorandumul lordului Cowley este totodată ultimul proiect de organizare constituțională a Principatelor din perioada care se încheie cu elaborarea Convenției de la Paris din 7/19 august 1858, act marcat la rîndul său de un puternic spirit de compromis prin care se urmărea împăcarea dorințelor populației din Principate cu interesele marilor puteri și care nu dădea Unirea, ci numai unele șanse a căror izbîndă avea să depindă de români.

NOTE

[1] Proiectul a fost identificat de noi în cursul unui stagiu de documentare în arhivele britanice, pornind de la indicațiile oferite de lucrarea istoricului T. W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România, Studiul unei probleme internaționale, 1856—1866*, [București, 1944].

[2] Henry Richard Charles Wellesley, primul conte (earl) Cowley (1804—1884), a fost ambasador al Marii Britanii la Paris, între anii 1852—1867, în care calitate, împreună cu lordul Clarendon, a reprezentat Anglia la Congresul de pace din 1856, iar în 1858 a fost delegatul acestei puteri la conferința care a elaborat noua constituție a Principatelor, Convenția din 7/19 august. A reprezentat de asemenea Marea Britanie la conferința puterilor garante, ținută tot în capitala Franței în martie-iunie 1866, care a discutat situația Principatelor Unite după înlăturarea domnitorului A. I. Cuza.

[3] Proiectul a fost publicat de N. Corivan de pe o copie în limba franceză aflată în arhiva Ministerului de Externe al Franței (cf. N. Corivan, *Un projet anglais sur l'organisation des Principautés en 1855*, în „Revue historique de sud-est européen", VII, 1930 nr. 4—6 (avril-juin), p. 83 — 85. În revistă, proiectul a apărut din eroare sub semnătura lui O. Boitoș; N. Corivan îl citează însă ca aparținîndu-i (cf. N. Corivan, *La question de l'Union dans les projets européens d'organisation des Principautés Roumaines (1855—1857)*, în „Revue Roumaine d'Histoire", IX, 1970, nr. 6, p. 968. nota 23). Credem, într-adevăr, că cel care a semnalat acest proiect este N. Corivan, care a mai publicat documente din fondul respectiv și cu alte prilejuri, îndeosebi în lucrarea *Din activitatea emigranților români în Apus. Scrisori și memorii (1853 — 1857)*, București, 1931.

[4] Vezi A. Oțetea, *L'accord d'Osborne (9 août 1857)*, în „Revue Roumaine d'Histoire", III, 1964, nr. 4, p. 677—696 ca și bibliografia citată de autor la p. 677, nota 1.

[5] H. Temperley, *More Light on the Pact of Osborne*, in „The Cambridge Historical Journal", V, 1937, nr. 3, p. 320—321.

[6] Idem, *The Union of Roumania in the private letters of Palmerston, Clarendon and Cowley, 1855—1857*, în „Revue historique du sud-est européen", XIV, 1937, nr. 7—9, p. 225. Vezi și T. W. Riker, *op. cit.*, p. 87—88; Beatrice Marinescu, *Romanian — British Political Relations 1848—1877*, Edit. Academiei R.S. România, București, 1983, p. 67—68.

[7] Harold Temperley, *op. cit.*, p. 241—242.

[8] Valentina Costake, Beatrice Marinescu, Valeriu Stan, *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. VII. *Corespondență diplomatică engleză (1856—1859)*, București, 1984, p. 473, 479, 522.

[9] Public Record Office, Londra, Foreign Office, Private Collections, F. O. 519 Cowley Papers/vol. 271, nepaginat (original); ibidem, General Correspondence, F.O. 27 France/vol. 1252, nepaginat (copie anexată la raportul nr. 670 al lui Cowley către Malmesbury din 15 iunie. Poartă mențiunea „confidențial").

[10] *Acte și documente*, vol. VII, București, 1892, p. 269.

[11] *Ibidem*, p. 273—275.

[12] Vezi N. Corivan, *Les Grandes Puissances et les Principautés Roumanines à l'époque de la Conférence de Paris (1858)*, in „Nouvelles études d'histoire", vol. II, București, 1960, p. 379—390.

[13] Beatrice Marinescu, *op. cit.*, p. 103.

[14] Acest anteproiect intitulat „Bazele generale ale Statutului constitutiv al noii organizări a Principatelor" se găsește de asemenea în arhiva personală a lordului Cowley (vezi nota 9), prin intermediul căruia fusese înaintat lui Clarendon la 29 ianuarie 1858. Se deosebește de proiectul final, prezentat Conferinței de la Paris, prin aceea că prevede înființarea unui Senat comun celor două provincii, format din membri aleși prin vot și avînd sediul alternativ la Iași și București, instituție înlocuită în cele din urmă cu Comisia centrală.

[15] T. W. Riker, *op. cit.*, p. 215.

[16] *Ibidem*.

[17] *Ibidem*. p. 215—216, nota 163.

[18] Cowley a susținut această idee și în dezbaterile conferinței (cf. *Acte și documente*, vol. VII, p. 281), dar a trebuit să renunțe la propunerea sa datorită opoziției Porții.

[19] Beatrice Marinescu, *op. cit.*, p. 102.

[20] T. W. Riker, *op. cit.*, p. 216.

MEMORANDUM RESPECTING THE FUTURE ORGANISATION OF THE PRINCIPALITIES

The two Principalities to have one organic and fundamental Law, but each Principality to have a separate administration.

The Gouvernment of each Principality to consist of a Hospodar with responsable Ministers, of a Grand Council (or Council of State) and of a Legislative Assembly.

The Hospodar to be elected for life, or with hereditary succession. He is to choose his own Ministers.

The Grand Council, the number of whose members is to be limited to ... * to be composed as follows :

1st Of six Boyards, three of whom, at least, to be Grand Boyards to be chosen by the body of Boyards.

2d Of the Bishops.

3d Of three Judges, one of whom to be Judge of the Supreme Court of the Principality.

4th Of the Head of the University, if one exists, or one should be created.

5th Of six Deputies from the Legislative Assembly, to be chosen among those who have filled some of the chief offices of the state, or who possess a revenue of ... *

6th Of all Princes who have governed the Principality.

* Loc liber în text.

The functions of this Council to be

1st It is to have an important part to play in the election of the Hospodar.

2nd It is to be the Tribunal before which Ministers or other high functionaries, accused of corruption or of treason, are to be tried.

3rd On occasion when the Hospodar and Legislative Assembly differ the Council may be consulted by one or the other. The Hospodar to be prevented from placing a Veto on any measure passed by the Legislative Body, until he has consulted the Grand Council, though he is not to be bound by its advice.

The Legislative Aseembly to vote the budget, local Laws etc.

Besides a Common Organic Law, the Principalities to have a common system in matters of common interest, such as a Tariff, Customs Union, Roads, Railroads, Telegraphic Wires, Posts etc.

In order that no changes affecting the Organic Law may be made separately by the Government of either Principality, a Central Committee formed of an equal number of Moldavians and Wallachians to be established, to be as it were receptacle and Guardian of the Organic Law. It is also to exercise a general supervision over the matters which the two Countries have in common and to make from time to time to either Government, or to both, as the case may be, Reports, suggestions of ameliorations or observations for the better administration of the different services, the correction of abuses etc.

This Committee to be composed of nine Moldavians and nine Wallachians, three of whom to be named by the Hospodar, three by the Grand Council, and three by the Legislative Body.

Its place of meeting to be Fokshani.

No project of Law of local interest to be presented to either Legislative Assembly before it has been examined by the Central Committee, who will return it to the framer with a declaration stating whether it contains enactments contrary to the organic Law. Should such be the case the project not to be discussed until amended to the satisfaction of the Committee.

The same course to be followed after the Law shall have been voted and before it is sent for the acceptance of the Hospodar, in order that no amendment contrary to the Organic Law, adopted during the discussion of it, may pass unnoticed.

The Hospodar not to give his assent to a Law until this formality has been fulfilled.

All projects of Law of common interest to the two Principalities to be assented to by Central Committee before they are discussed in the two Legislative Assemblies and in cases where one Assembly shall have accepted any such Project and the other shall have rejected it, the Central Committee to use its influence to achieve an understanding between the two Assemblies, but not to have the power of dictating either to one or the other.

All communications from the Central Committe to be made direct to the Hospodars, from whom alone on the other hand the Committee can receive communications.

Public Racord Office, Londra, Foreign, Office General Correspondance, F. O. 27 France/ vol· 1252, nepaginat.

MEMORANDUM PRIVIND VIITOAREA ORGANIZARE A PRINCIPATELOR

Cele două principate să aibă o singură lege organică și fundamentală, dar fiecare principat să aibă administrație separată.

Conducerea fiecărui Principat să se compună dintr-un Hospodar cu miniștri responsabili, dintr-un Mare Consiliu (sau Consiliu de stat) și o Adunare Legislativă.

Hospodarul să fie ales pe viață sau cu succesiune ereditară. El urmează să-și aleagă proprii săi miniștri.

Marele Consiliu, ai cărui număr de membri urmează să fie limitați la ... să fie compus după cum urmează :

1. Din șase boieri, dintre care, cel puțin, trei să fie mari boieri; aceștia să fie aleși de clasa boierilor.

2. Din episcopi.

3. Din trei judecători, dintre care unul să fie conducătorul Curții Supreme a Principatului.

4. Din rectorul Universității, dacă există vreuna sau urmează să fie creată.

5. Din șase deputați [proveniți] din Adunarea legislativă, ce urmează să fie aleși dintre aceia care au ocupat funcții importante în stat sau care posedă un venit de ...

6. Din toți domnitorii care au guvernat Principatele.

Atribuțiile acestui Consiliu sînt :

1. Să aibă un rol important de jucat în alegerea Hospodarului.

2. Să constituie Tribunalul înaintea căruia să fie judecați miniștrii sau alți funcționari acuzați de corupție.

3. La ocazii, atunci cînd Hospodarul și Adunarea legislativă diferă [în opinii], Consiliul poate fi consultat de către o parte sau celaltă. Hospodarul să fie impiedicat să opună veto-ul său vreunei măsuri adoptate de Corpul legislativ, pînă ce nu a fost consultat Marele Consiliu, deși el nu este obligat să țină seama de sfatul acestuia.

Adunarea legislativă să voteze bugetul, legile locale etc.

În afara unei Legi organice comune, Principatele să aibă un sistem comun în probleme de interes comun, cum ar fi taxele, unirea vămilor, drumurile, căile ferate, telegraful, poștele etc.

Pentru ca nici o schimbare care ar afecta Legea organică să nu poată fi făcută separat de guvernul vreunuia din Principate, să se înființeze un Comitet Central format dintr-un număr egal de moldoveni și munteni, care să se constituie în păstrător și păzitor al Legii organice. El urmează de asemenea să exercite o supraveghere generală asupra chestiunilor pe care cele două țări le au în comun și, din cînd în cînd, să prezinte guvernului vreunui principat sau amîndorura, după cum este cazul, rapoarte, sugestii de îmbunătățiri sau observații pentru mai buna administrare a diferitelor servicii, corectarea abuzurilor etc.

Comitetul să fie compus din nouă moldoveni și nouă munteni, dintre care trei să fie numiți de Hospodar, trei de Marele Consiliu și trei de Corpul legislativ.

Reședința sa să fie la Focșani.

Nici un proiect de lege de interes local să nu fie prezentat vreuneia din Adunările legislative înainte de a fi examinat de Comitetul Central, care îl va înapoia alcătuitorului cu o declarație specificînd dacă el conține

prevederi contrare Legii organice. Dacă astfel va fi cazul, proiectul să nu fie discutat pînă cînd nu va fi amendat corespunzător de Comitet.

Aceeaşi procedură să fie urmată şi după ce legea va fi fost votată şi înainte ca ea să fie trimisă spre sancţionare Hospodarului, pentru ca nici un amendament contrar Legii organice, adoptat în cursul discutării ei, să nu poată trece neobservat.

Hospodarul să nu dea aprobarea sa vreunei legi înainte ca această formalitate să fi fost îndeplinită.

Toate proiectele de lege de interes comun celor două Principate să fie aprobate de Comitetul Central înainte ca ele să fie discutate în Adunările egislative, iar în cazul în care o Adunare va fi adoptat un astfel de proiect ar cealaltă îl va fi respins, Comitetul Central să uzeze de influenţa sa pentru a realiza o înţelegere între cele două Adunări, dar să nu aibă puterea de a dicta uneia sau alteia.

Toate comunicările Comitetului Central să fie adresate direct Hospodarilor, de la care singuri, pe de altă parte, Comitetul poate primi comunicări.

ASPECTE ALE LUPTEI JURIDICO-POLITICE PENTRU UNIRE. (II) JURĂMINTELE DE ÎNSCĂUNARE ALE DOMNITORULUI ALEXANDRU IOAN CUZA

BARBU B. BERCEANU

1. Din punct de vedere juridic, jurămîntul domnesc reprezintă asumarea expresă şi solemnă, printr-o formulare orală, de obicei consacrată, a obligaţiilor domneşti ; el mai semnifică şi acceptarea însăşi a funcţiei domneşti în măsura în care are loc la urcarea pe tron şi în care această acceptare nu a avut loc, oficial, înainte de jurămînt.

2. Pînă la intrarea în vigoare a Convenţiei de la Paris, jurămîntul domnesc era reglementat de Regulamentele organice ; el se făcea într-un anume lăcaş bisericesc — biserica Maicii Preciste din Curtea Veche pentru Ţara Românească şi vechea catedră a sfîntului Nicolae din Iaşi pentru Moldova — şi era pronunţat de domn cu mîna pe Evanghelie, după care domnul era uns cu mir de mitropolitul ţării. Domnul jura, în numele Treimii [1], să păzească şi să facă să se păzească legislaţia ţării în conformitate cu Regulamentul organic. Comune ca fond, formulările erau totuşi diferite (Ţ.R., art. 44, al. 4 ; Mold., art. 47, al. 3)[2].

Reglementarea celorlalte detalii ale ceremoniei instalării domnului erau lăsate în seama Vremelnicii Ocîrmuiri, reglementare care trebuia însă făcută „conglăsuind cu vechiul obicei din condicile Divanului" (Ţ.R., art. 44, al. 2), respectiv „în urmarea vechiului obicei păstrat în arhivele şi istoria Ţărei" (Mold., art., 47, al. 1).

Mai e de adăugat că domnul intra în funcţie după investirea sa de către sultan, investire care preceda toată această ceremonie (Ţ.R., art. 44, al. 1 ; Mold. art. 46).

3. Convenţia de la Paris, nereferindu-se la jurămîntul domnesc, lăsa în principiu formula Regulamentelor, din care, desigur, urma să fie înlocuit termenul „Regulament" cu acela de „Convenţia de la Paris".

În ajunul alegerii domnului , la 4 (16) ianuarie 1859, Adunarea Electivă de la Iaşi votează — la propunerea unei comisii formată din P. Mavrogheni, M. Kogălniceanu, L. Rosetti şi M. Costaki, propunere citită de M. Kogălniceanu, probabil iniţiatorul şi autorul principal a textului — o anexă a Regulamentului Adunării privind alegerea domnului,

[1] Denumire care sublinia o dată mai mult distincţia dintre Principate şi împărăţia islamică.

[2] Anume, al domnului Ţării Româneşti : „Jur în numele Sfintei Troiţe să păzesc întocmai şi nestrămutat pravilile şi legiuirile Prinţipatului Valahiei după Regulamentul cel întocmit şi să fac a se păzi şi a se ţinea întru toată virtutea lor" ; al domnului Moldovei : „Jur în numele Prea sfintei şi nedespărţitei Treimi, de a păzi cu sfinţenie atît legile, cît şi aşezămînturile Prinţipatului Moldaviei după Reglementul statoruicit şi de a stărui a lor pază şi urmare întru toată ţăria" (*Regulamentul organik*, Bucureşti, 1832, p. 12 ; Analele parlamentare ale României, t. I, partea II, Bucuresci, Impr. Statului, 1893, p. 87).

anexă care stabilește că, după alegere, „domnul să va sui la tribună și înfățoșîndu-i-se Crucea și Evanghelia, va face cu glas mare următorul giurămînt : « Giur în numele Prea Sfintei Treimi și în fața țării mele că voi păzi cu sfințenie drepturile și interesele Patriei, că voi fi credincios Constituției în textul și în spiritul ei, că în toată domnia mea voi privighie la respectarea legilor pentru toți și în toate. Uitînd toată prigonirea și toată ura, iubind deopotrivă pre cei ce m-au iubit și pre cei ce m-au urît, neavînd înaintea ochilor mei decît binele și fericirea nației române. Așa Dumnezeu și compatrioții mei să-mi fie întru ajutor ! »" (§ 18), numai după care domnul se suie pe tron, de unde „primește guvernămîntul din mîinile Comisiei interimare, ale cărei puteri în acest minut vor conteni" (§ 20), „celelalte serbări publice pentru intronarea domnului conformîndu-se întru aceasta la vechile datine însemnate în arhivele și istoria Țării" (§ 22)[3].

Se observă că acest jurămînt continuă a se face în numele Treimii, dar — în raport cu jurămîntul regulamentar — el capătă un caracter mai laic prin aceea că nu se mai face la biserică, ci, cum o și exprimă, în fața națiunii, în speță a Adunării Elective, națiune în fața căreia — de asemenea — e răspunzător („Așa Dumnezeu și compatrioții mei să-mi fie întru ajutor") Cum era de așteptat , numele Regulamentului e înlocuit cu cel al noului act fundamental, dar nu în calitatea lui de convenție internațională, ceea ce ar fi însemnat achiesarea la o știrbire a suveranității, ci în calitate de Constituție, limitatoare a puterilor domnești. Domnul nu mai jură să respecte legile, ceea ce corespunde cu recunoașterea dreptului țării de a legifera (știrbit de cele două imperii vecine prin completările și modificările ce au adus Regulamentelor organice), ci numai să privegheze la respectarea lor pentru toți și în toate. În schimb, domnul își asumă noi obligații, jurînd că va păzi cu sfințenie drepturile și interesele Patriei, parte a jurămîntului așezată chiar înaintea celei că va fi credincios Constituției-convenție, apoi că nu va avea înaintea ochilor „decît binele și fericirea nației române", deci nu numai a principatului Moldovei, ci a întregii nații române — formulă perfect unionistă. În sfîrșit, jurămîntul șterge, din partea domnului, orice resentiment față de cei ce, mai înainte, l-au prigonit (referință, în primul rînd, la luptele politice) și adaugă iubirea domnului către concetățenii săi, în condiția egalității lor („iubind deopotrivă pre cei ce m-au iubit și pre cei ce m-au urît").

Mai e de adăugat că această anexă a Regulamentului Adunării Elective nu lasă loc, între alegerea și depunerea jurămîntului, învestirii sultanului, învestire care apare astfel, în ochii Adunării, ca simplă formalitate ulterioară.

Acest jurămînt a fost jurămîntul prestat de domnul ales al Moldovei [4], Alexandru Ioan I, imediat după alegere și el a avut și semnificația asumării funcției domnești.

Se mai observă că, prin acest act, Adunarea Electivă a Moldovei a legiferat, deși Convenția nu permitea acte legislative înainte de instalarea

[3] Proces verbal V al Adunării Efective a Moldovei, 4 ian. 1859, textul principal în M. of. al Moldovei, nr. 27, 25 ian. 1859, p. [4] (*Acte și documente relative la istoria renascerei României*, publicate de Dimitrie A. Sturdza și J. J. Skupiewski, vol. VIII, *1858—1859*, Bucuresci, Inst. a. g. Carol Göbl, 1900, p. 307) și anexa E în nr. 27, supl. 2, 27 ian. 1859, p. [3] ((*Acte* ..., p. 319—320).

[4] Proces verbal VI al aceleiași adunări, 5 ian. 1859, *ibid*, , nr. 28, supl., 28 ian, 1659, p. [2] (*Acte* ..., p. 344—345). Diferențele dintre reglementare și jurămîntul concret sînt doar fonetice (le redau după versiunile consemnate în buletinul oficial) : *Giur — Jur* ; *țării — țărei* ; *privighia — privighe* ; *legilor — legelor* ; *urît — urăt* ; *ajutor — a'utoiu* (fiind posibil ca diferențele să fi fost numai între grafii).

domnului, şi că textul trecea, deopotrivă, peste suzeranitatea sultanului, peste Regulamentul organic şi peste însăşi Convenţia.

4. Adunarea Electivă a Ţării Româneşti nu a fost preocupată, înainte de alegerea domnului, nici de jurămîntul lui, nici în general de regulamentul ei de funcţionare. Pe cale telegrafică, ea comunică domnului, aflat la Iaşi, numirea sa, după care, a doua zi de la alegere, domnul exprimă acceptarea tronului, iar Adunarea roagă pe domn să binevoiască, „pînă la îndeplinirea tuturor formelor, a lua dispoziţii pentru cîrmuirea trebilor Principatului [5]. Această adresă subînţelege concepţia acesteia că domnul a intrat deja în funcţie, ceea ce ar urma fiind o simplă formalitate. Iar dispoziţiile domnului date de la Iaşi — constituirea guvernului Ţării Româneşti [6], ordinul de zi către armata acesteia [7] şi scoaterea din funcţie a capuchehaiei Ţării Româneşti de la Constantinopol [8] — pune în practică această concepţie. Mai mult, din aceea „Programă întocmită de către Consiliul Administrativ Extraordinar pentru solemnitatea primirii Măriei sale Alexandru Ioan I, domnul Principatelor-Unite Moldavia şi Valahia în Bucureşti, publicată în 3 (15) februarie 1859" [9], care nu are în vedere vreun jurămînt al domnului în aceea zi, şi din faptul că armata Ţării Româneşti a depus jurămîntul către noul domn la 27 ianuarie (8 februarie) 1859 [10], deci înainte ca domnul însuşi să depună vreun jurămînt ca domn al Ţării Româneşti, rezultă chiar concepţia că domnul nu mai are nevoie să depună un nou jurămînt, cel depus în faţa Adunării Elective din Iaşi, în care se făcea referire, după cum s-a arătat, la întreaga naţiune română, fiind suficient, cu alte cuvinte că alegerea din Bucureşti ratifica alegerea din Iaşi a unui unic domn român, asemenea şi jurămîntul lui.

Dealtfel, nu a fost singura situaţie în care una sau alta dintre cele două adunări elective se comporta ca adunare cu competenţă general românească, în subînţelegerea unui mandat de reprezentare din partea celeilalte, — astfel cînd una sau alta dintre ele a acordat, între 1859 şi 1862, cetăţenia română, fără a avea nevoie de ratificarea celeilalte.

Desigur, un asemenea sistem bicefalic a putut funcţiona numai sub condiţia, subînţeleasă, că nu există o contradicţie între voinţa uneia sau a celeilalte dintre adunări. Sîntem desigur în prezenţa unui fenomen juridic de drept public rar posibil, ripostă la artificialitatea împărţirii aceleiaşi naţiuni între două state.

5. Cu toate acestea, domnitorul a depus un jurămînt şi în Ţara Românească, la sosirea sa în Bucureşti, la 8 (20) februarie 1859.

E foarte posibil ca iniţiativa jurămîntului să o fi avut însuşi domnul, ca ea să fi reprezentat punctul de vedere moldovenesc (amintesc că atunci Kogălniceanu se afla în Bucureşti), caz în care ne-am afla în faţa unei manifestări de curtoazie moldovenească similară celei de aceeaşi calitate din interpretarea muntenească menţionată.

Cert e că în acel moment Adunarea Electivă nu avea un regulament şi că, punîndu-se problema regulamentului în şedinţa ce a precedat pe

[5] Şedinţa IV a Adunării Elective a Ţării Româneşti, 25 ian, 1859, anexele 1—5, în : M. of. nr. 10, 2 febr. 159, p. 37—38 (*Acte* . . ., p. 633).

[6] Naţionalul, supl. la nr. 14, 25 ian, 1859, act inclus în şedinţa V a aceleaşi adunări, 26 ian. 1859, anexul 1, în : M. of., nr. 10, 2 febr. 1859, p. 38 (*Acte* . . ., p. 543).

[7] M. of. nr. 9, 29 ian. 1859, p. 33 (*Acte* . . ., p. 662).

[8] *Ibid.*, nr. 11, 6 febr. 1859, p. 41 (*Acte* . . ., p. 714).

[9] Anunţătorul român, nr. 10, 4 febr. 1859 (după *Acte* . . ., p. 841—842).

[10] *Ibid.*, nr. 9, 31 ian. 1859 (după *Acte* . . ., p. 683).

aceea în care a fost imit domnul, ședința din 6 (18) februarie, nu se primește propunerea deputatului C. Bosianu ca, în mod provizoriu, din lipsă de timp, să se adopte Regulamentul Adunării Elective a Moldovei ci „principiul că, dacă, pînă se va discuta și se va hotărî Regulamentul din lăuntru al Cameri[i], să va înfățișa vreo pricină care va fi socotită urgentă, atunci mai întîi să se supue la cercetarea Cameri[i] chestia urgenței, care, aprobîndu-se, apoi Camera să intre în cercetarea fondului, și această otărîre va avea valoare numai pentru un termen de cinsprezece zile"[11], termen în care intra și ceremonia primirii domnului.

Oricum, discuțiile nu s-au consemnat, hotărîrea celui de-al doilea jurămînt, mărturie expresă a principiului egalității principatelor, respectiv adunărilor lor, și a independenței dintre ele de pînă atunci, a reprezentat, în ultimă instanță, un acord între Adunarea din București și domnul din Iași. Și nu e nici o îndoială că această hotărîre a avut în vedere și aprecierea internațională asupra valabilității celei de-a doua alegeri, parte din puterile semnatare ale Tratatului de la Paris — potrivnice voinței națiunii române — punînd accentul pe xistența celor două principate ca entități deosebite.

Potrivit relatării procesului-verbal al ședinței, începută la ora 14^{30}, domnul „s-a suit la biurou și, cu mîna pe Evanghelie, pronunță în fața Adunărei următorul jurămînt: „Jur în numele Sfintei Treimi și în fața Țării, că voi păzi cu sfințenie drepturile și interesele Principatelor-Unite, că în toată domnia mea voi priveghea la respectarea legilor pentru toți și în toate, și nu voi avea înaintea ochilor mei decît binele și fericirea nației române. Așea Dumnezeu și compatrioții mei să-mi fie întru ajutor". Jurămîntul, spune în continuare procesul-verbal al ședinței, e primit de adunare „cu mare entuziasm mulțumire și recunoștință"[12].

Așadar nici aci nu e vorba de actualizarea formulei prescrise de Regulamentul organic, ci de aceeași formulare ca în Moldova, cu deosebirea că: 1) în loc de termenul „Patria", voit vag, s-a folosit acum termenul precis „Principatele-Unite"; 2) că nu se mai face referire la Convenția de la Paris (nou pas către proclamarea independenței) și 3) că pasajul „uitînd toată prigonirea și toată ura, iubind deopotrivă pe cei ce m-au iubit și pre cei ce m-au urît lipsește, fiind nepotrivit într-o țară în care domnul nu trăise, unde nu fusese prigonit și nu se putuse face pînă atunci nici iubit și nici urît; lipsă care rămînea potrivită și pentru jurămîntul unui viitor domn străin, și, apoi, ereditar[13].

[11] Ședința VIII a aceleiași adunări, 6 febr. 1859, în: M. of., nr. 15, 19 febr. 1859, p. 58 (*Acte* ..., p. 859 și 862).

[12] Ședința IX a aceleiași adunări, 8 febr. 1859, ibid, p. 59 (*Acte* ..., p. 880.)

[13] De observat totuși că din formula jurămîntului din Iași s-au scos unele idei generale, obligația de a domni ca domn constituțional, de a trata pe concetățeni în mod egal și intenția de a-i iubi. Și că, în ipoteza unui domn ales dintre cetățeni, obligația de înlăturare a resentimentelor rămînea de asemenea valabilă.

Interpretez acest jurămînt, în care nu s-a menţionat nimic specifi Valahiei şi în care nu s-a adăugat nimic peste formula celui din Moldova, ca fiind prima unificare a legislaţiei celor două principate, şi anume prin extinderea legislaţiei moldoveneşti în Ţara Românească. Depunerea jurămîntului marchează momentul din care Alexandru Ioan I intră în funcţiunea de domn al României şi totodată momentul în care, prin persoana lui, s concretizează conceptul de „cetăţean român". O proclamaţie a domnulu contrasemnată de membrii guvernului Ţării Româneşti va preciza, pentru Ţara Românească, şi obligaţia acestuia de a domni ca domn constituţional, omisă din jurămînt.

După cum se ştie, acest jurămînt nu s-a mai repetat în istoria României. Alte evenimente vor impune noi schimbări în formula jurămîntului, principial constautǎ, schimbări a căror cercetare nu ar fi lipsită, în continuare, de interes [14].

[14] La primul articol di ı s rie (R v. Ist., 37, nr. 2, febr. 1984), la p. 176 (r. 1 de jos) — 177 r. 1 de sus, în loc de „votarea cereri' d^ a se trece, în listă, pe Alexandru Ioan Cuza, depusă" se va citi nformarea cĭ s-a trecut, pe listă, colonelul Alexandru Ioan Cuza, facuta"; iar la p. 184 (r. 3de jos), în loc de „la désunion qui triompha" se va citi „l'union qui triompha sur la desunion".

„ZILELE ACADEMICE ISTORICE" CONSACRATE ÎMPLINIRII A 125 DE ANI DE LA ÎNTEMEIEREA ASTREI

Orașul de pe malurile Cibinului Sibiu a găzduit în perioada 29—31 august 1986 „Zilele academice istorice", consacrate împlinirii a 125 de ani de la întemeierea Asociației Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român — Astra, organizate de Academia R.S.R. — secția de științe istorice și Societatea de științe filologice din R.S.R. — filiala Sibiu avînd sprijinul unor instituții culturale județene.

Programul manifestărilor a debutat cu sesiunea de comunicări științifice (în plen) în sala Casei de cultură a sindicatelor, avînd ca temă „125 de ani de la înființarea Asociațiunii Astra" în 29 și 30 august 1986.

După cuvîntul de salut adresat participanților de prof. Grigore Beldean — secretar a Comitetului Județean Sibiu al P.C.R., a fost prezentată comunicarea *De la Societatea Filozofească a Neamului Romanesc la Asociațiunea Astra* de către acad. Radu Voinea — președintele Academiei R.S.R., în cadrul căreia s-au amintit societățile cu caracter științific constituite între 1795—1861 și activitatea lor („Societatea Medicilor și Naturaliștilor", „Frăția", „Societatea literară a Românilor", „Ateneul Român", „Societatea studenților români la Paris") societăți care au premers înființarea Astrei.

Acad. Cristofor Simionescu — vicepreședinte al Academiei R.S.R. în comunicarea *Astra și România* a reliefat sprijinul acordat Astrei de personalități ale vieții științifice din celelalte provincii românești: Alex. Odobescu, M. Kogălniceanu, G. Murgoci, N. Iorga, Ioan Ghica, Sextil Pușcariu, Ioan Bianu, Grigore Naum ș.a.

În comunicarea *Matematică românească de la Gh. Lazăr la Traian Lalescu*— acad. Caius Iacob —a insistat asupra rolului uriaș pe care l-a avut marele apostol al Neamului Românesc și continuatorii lui: Spiru Haret, David Emanuel, Gh. Țițeica, Traian Lalescu la întemeierea învățămîntului superior în limba română și deșteptarea conștiinței poporului, n lupta pentru drepturile lui firești și pentru unitatea tuturor celor de aceiași limbă. Documentată și interesantă a fost comunicarea *Ctitori și ctitorii ale Astrei* susținută de dr. Antonie Plămădeală, care s-a referit la activitatea unor artiști de bază: Ioan Cavaler de Pușcariu, Andrei Șaguna, Octavian Goga cît și ctitoriile lor: biblioteca, despărțăminte, muzeu, bănci, societăți de asigurare, case naționale, școala civilă de fete, reviste, anale, diferite publicații.

Acad. Ștefan Pascu — președintele secției istorice a Academiei R.S.R. — a prezentat comunicarea *Rolul național-cultural al Astrei*, Asociațiunea fiind „moștenitoarea idealurilor lui Avram Iancu și a duhului de la Alba Iulia" esența revoluționară a ei fiind democratismul și larga ei cuprindere în toate domeniile de activitate ale poporului român „naționalul și culturalul, într-un echilibru armonios, au fost coloana vertebrală, de la înființare și pînă la stingerea ei oficială, Astra putînd fi considerată ca „mama acțiunilor culturale românești". Dr. Alexandru Dobre, în comunicarea intitulată *Astra și Societatea academică română* s-a ocupat de influența Astrei în organizarea Societății academice române, viitoarea Academie Română, de forțele intelectuale ale celor 2 asociații (din rîndul astriștilor se vor lansa viitori membri ai academiei) care cultivau istoria națională și conștiința națională în rîndul maselor largi populare.

Lucrările sesiunii comemorative a continuat pe secțiuni: istorie, filologie, științele naturii— artă.

Printre cele peste 20 comunicări susținute în secțiunea istorie merită să fie menționate următoarele:

Construirea și organizarea Asociației Transilvănene realizare programatică a generației revuluționare de la 1848 (Cornel Lungu — Sibiu) *Acțiunile social-politice ale românilor transilvăneni oglindite în documentele Astrei* (Nicolae Nistor — Sibiu), *Astra și sașii în perioada interbelică* Vasile Ciobanu — Sibiu), *Astra și țara Sălajului* (Vasile Rusu — Sibiu) *Ecouri bucovinene ale Astrei* (George Munteanu — București), *Astra și militantismul lui G. Barițiu* (Marin Aiftincă— București), *Activitatea protoțărănistă a Astrei* (Vistian Goia — Cluj), *Timotei Cipariu și Astra* (dr. Liviu Botezan-Cluj) *Onisifor Ghibu și Astra* (dr. Nicolae Jurca — Brașov), *Cărturari moldoveni membri ai Astrei* (Vasile Ursan — Sibiu), *Contribuția Astrei la unitatea spirituală a tuturor românilor* (dr. Constantin Voicu-Sibiu). La sfîrșitul lucrărilor — în plen și în secțiuni — în după amiaza zilei de 30 august s-a organizat o excursie documentară la Rășinari (la casa poetului Octavian Goga).

Duminecă, 31 august „Zilele academice istorice" au fost găzduite de comuna Săliște — perla Mărginimii Sibiului — unde Astra a avut unul din cele mai puternice despărțăminte.

Primirea oaspeților a fost festivă: la intrare în comună călărași frumos învesmîntați în portul mărginean, în fața primăriei au fost întîmpinați de „Reuniunea de cîntări" locală cu cîntecul „Omagiu de Nic. Suciu, actualul dirijor de cor. În sala festivă a primăriei împodobită sărbătorește (fostă „Casa națională" care a fost întemeiată de Astra) s-au desfășurat lucrările unui simpozion consacrat aniversării Astrei. În cuvîntul său primarul comunei: Toma Lupaș — a făcut o emoționantă prezentare a Săliștei — remarcabilul său trecut, impunătoarea sa prezență în viața de azi a județului și luminoasele sale perspective de viitor.

Prof. dr. Victor Grecu în comunicarea *Lupta Astrei pentru afirmarea idealurilor unității naționale* s-a referit la obstacolele puse în calea acțiunilor Astrei de către stăpînirea habsburgică din Ardeal și modul de înlăturare a lor de astriști deoarece „Astra însăși era expresia unității naționale".

Comuncarea *Geneza Astrei* susținută de acad Ștefan Pascu a evocat figurile istorice de la îndepărtați în timp, cnezi Dumitru și Cîndea, la cei 12 președinți ai Astrei pînă la profesorii academicieni Ioan Lupaș, D. D. Roșca, O. Ghibu, oameni al căror nume stau scrise cu glorioase slove în cartea de aur a isoriei. Acad. Radu Voinea a rostit cuvîntul de încheiere a „Zilelor academice istorice" arătînd că excelentele comunicări (peste 55) au readus în lumină idealurile acestei Asociațiuni care prin dreagostea și respectul față de popor și libertate, prin preocuparea față de progres, se dovedesc a fi constante ale sufletului românesc.

După simpozion a urmat un program artistc dat de „Reuniunea de cîntări", vizitarea expoziției culturii săliștene și vernisarea ediției a VI-a a „Taberei naționale de sculptură monumentală în lemn" de la Poiana Soarelui — Santa. Această manifestare a cinstit lupta pentru păstrarea și înălțarea conștiinței naționale, prin care s-a realizat solidaritatea poporului român asuprit, care l-a dus la libertatea și unirea de care ne bucurăm astăzi.

Ioan Florea

SESIUNEA DE COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE, „*MARINA ÎN ISTORIA MULTIMILENARĂ A POPORULUI ROMÂN. TRADIȚIE, CONTINUITATE ȘI DEZVOLTARE*"

Sub acest generic în zilele de 2—4 octombrie 1986, s-a desfășurat la Muzeul Marinei Române din Constanța o prestigioasă manifestare științifică, dedicată cunoașterii istoriei Marinei Naționale. Lucrările sesiunii s-au desfășurat pe tot parcursul celor trei zile în plen, în prezența unui numeros public format din cercetatori, muzeografi, cadre didactice, ofițeri din Marina Militară. De asemenea s-a remarcat ca un fapt îmbucurător participarea a peste 40 de specialiști din numeroase centre din țară, București, Brașov, Sibiu, Galați, Turnu-Măgurele, Drobeta-Turnu Severin, Călărași, ceea ce confirmă interesul din ce în ce mai mare trezit de problemele istoriei marinei în cercetarea actuală.

Lucrările sesiunii au fost deschise prin salutul adresat participanților de căpitan de rangul I Gheorghe Cioenaru, din partea Consiliului Politic al Marinei Militare, susținîndu-se în continuare următoarele comunicări: *Raporturile grecilor cu baștinașii în lumina săpăturilor de la Albești, jud Constanța* — dr. Adrian V. Rădulescu; *Descoperiri tegulare privind prezența Legiunii a V a Macedonica la Sucidava (Izvoarele)* — dr. Mihai Irimia; *Organizarea hotarului dunărean în perioada mijlocie a Imperiului bizantin* — dr. Radu Florescu; *Șantiere constructoare de nave pe Dunărea româneasca în evul mediu* — dr. Panait I. Panait; *Circulația monetară în secolele XIV—XV la Dunărea de Jos.* — Gabriel Custurea; *Documente turcești referitoare la porturi dobrogene* — dr. Tahsin Gemil; *Notele de drum ale unui român străbătînd apele Mediteranei la mijlocul secolului al XVII-lea* — dr. Constantin Șerban; *Navigația pe Dunăre în relatările unor călatori străini (sfîrșitul secolului al XVIII-lea — începutul secolului al XIX-lea)* — Mariana Mihăilescu; *Dobrogea în izvoare cartografice mai puțin cunoscute.* — Ion Giortan; *Un conflict de muncă în portul Galați, în prima jumătate a secolului al XIX-lea* — Marieta Guziec; *Colonel Constantin Petrescu — primul comandant al Flotilei muntenești și comandant al Flotilei Principatelor Unite* — Georgeta Boroandă; *Note despre portul Galați și navigația pe Dunăre în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.* — Paul Păltânea; *Asistența medicală a marinarilor în portul Sulina, în perioada 1860—1877* — dr. Gabriel Comănescu; *Înființarea portului Tr. Măgurele; primele măsuri de organizarea a activității comerciale și de navigație* — Gheorghe Popa; *Convenții comerciale ale României cu țările din sud-estul Europei între 1878—1900* — Daniela Bușe; *Despre portul Constanța — marină și marinari în perioada 1879—1880* — dr. Gheorghe Dumitrașcu; *O invenție*

românească la 1880 — *proiectul de submarin al lui Traian Theodorescu* — Aurora Naiman; *Prezențe românești în istoria navigației: Centenarul unui experiment* — Cornelia Niculescu; *Contribuția Școlii de infanterie la pregătirea ofițerilor de marină — sfîrșitul secolului al XIX-lea* — lt. col. Paul Abrudan; *Comerțul exterior al României prin portul Constanța la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.* — dr. Mircea Iosa; *Navigația în sectorul Cataractelor și al Porților de Fier în anii 1899—1929: accidente și incidente de navigație* — Nicolae Ciupurici; *Contribuția marinei la sprijinirea luptelor armatei române în Dobrogea, 1916* — Cpt. Eftimie Ardeleanu; *Operația de la Flămînda* — Col. Nicolae Ciobanu; *Vedetele fluviale de siguranță în războiul de reîntregirea neamului (1916—1918)* — Cpt. R. I. Traian Șchiopu; *Contribuții documentare privind modernizarea portului Călărași* — Petre Vlădila; *Documente privind înființarea Întreprinderii de Construcții Navale Constanța* — Stoica Lascu; *Înzestrarea Marinei Militare Române— 1918—1933. Proiecte și realizări* — cpt. Dan Rădulescu; *Contribuția ofițerilor de marină la dezvoltarea armei (1930—1940)* — Mariana Păvăloiu; *România și interesele strategice ale Marilor Puteri la Marea Neagră în ajunul celui de-al doilea război mondial* — Dr. Ioan Chiper; *Date privind activitatea desfășurată de Comandamentul Portului și Zonei Constanța în perioada 1940—1945* — lt. major Marius Giurgiu; *Date asupra instrucției unităților de pe litoral în intervalul 1941—1944* — Luminița Giurgiu; *Activitatea navei puitor de mine „Amiral Murgescu" în anii 1941—1944* — col. Ion Tudor; *Acțiunile de luptă ale Flotilei Fluviale Române (1941—1944)* — Cpt. R. I. Ion Raicu; *Documente referitoare la unele aspecte economice româno-germane în timpul celui de-al doilea război mondial, în portul Constanța* — Ion Munteanu; *Marina Militară Română în operațiunile de dragaj la mare* — Carmen Atanasiu; *Interdisciplinaritate în istoria artei militare navale* — Cpt. R. II Emilian Munteanu;

În prima parte a celei de-a treia zi de desfășurare a sesiunii au fost prezentate materiale care prin conținutul lor au venit să sublinieze, odată în plus, momente cu o semnificație deosebită ale istoriei naționale, evenimente omagiate în cursul anului 1986, de întreaga țară: *Rezistența împotriva expansiunii persane la Dunărea de Jos (514 î.e.n.)— prima atestare documentară a luptei strămoșilor noștri pentru libertate și independență* — Cornel Greavu; *Nave la Dunăre și Mare în primul război daco-roman* — Cristian Matei; *Mircea cel Mare și Dobrogea* — dr. Radu Ștefan Ciobanu; *Voievodul Mircea — „mare domn și singur stăpînitor" între Carpați, Dunăre și Marea cea Mare* — Iolanda Țighiliu; *Marea în titulatura unor domni români. Tradiții și realități (observații pe marginea unor documente, cronici și însemnări)* — Marieta Chiper.

Prestigioasa manifestare organizată de Muzeul Marinei Române, s-a încheiat într-o plăcută notă de lirism cu care artiști plastici și muzeografi de la Muzeul Literaturii Române au știut să-și învăluie expunerile fără a diminua de altfel cu nimic din valoarea științifică a acestora: *Un călător romantic privește Dunărea: Bartlett* — Radu Ionescu; *Marina în creația artiștilor de la Studioul de Arte Plastice al Armatei* — Silvan Ionescu; *Marea — orizont spațial eminescian* — Martha Popovici; *Călătorie sadoveniană în împărăția apelor* — Radu Bagdasar; *„Însemnări din viața marinarilor" de Jean Bart (subiecte și proiecte pentru schițe și nuvele)* — Ileana Ene.

După discuțiile angajate pe marginea comunicărilor, concluziile acestei sesiuni au fost trase de directorul Muzeului Marinei Române, Cpt. R. I. Petrescu Nicolae. Ele au fost de natură să remarce reușita acestei manifestări științifice în care autorii comunicărilor au prezentat rezultate valoroase ale cercetărilor întreprinse întregind cu date inedite imaginea unui capitol de istorie aflat mai puțin în atenție pînă acum. Tematica vastă a reuniunii, în cadrul căreia s-au pus în circuitul științific noi date privind istoricul marinei românești, ilustrația bogată folosită de conferențiari (diapozitive, fotografii, lucrări imprimate) au avut menirea de a trezi un interes sporit iubitorilor de istorie și tuturor celor interesați în cunoașterea evoluției istoriei navigației și litoralului românesc.

Carmen Atanasiu

CEA DE-A XV-A SESIUNE A CERCULUI DE STUDII PENTRU ISTORIA RELAȚIILOR CULTURALE DIN CENTRUL ȘI RĂSĂRITUL EUROPEI

Între 3 și 6 septembrie 1986 s-a desfășurat la Bad Homburg cea de-a XV-a sesiune a Cercului de studii pentru istoria relațiilor culturale din centrul și răsăritul Europei, care-și are sediul la Lüneburg, în Republica Federală Germania. Sesiunea a avut loc sub auspiciile materiale ale fundației Werner-Reimers. La lucrări au participat un număr de 22 de specialiști din următoarele șase țări: Austria, Polonia, R.D.G., R.F.G., România și Statele Unite. Dezbaterea

a fost dusă în jurul a 15 rapoarte consacrate problemelor „formării moderne" a maselor în perioada Luminilor şi în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

În rapoarte accentul a căzut firesc — dată fiind componența națională majoritară a participanților — pe lumea germană (inclusiv Austria), problematică la care au răspuns direct sau indirect cel mai mare număr dintre raportori; s-au adăugat însă trei rapoarte privind Polonia, trei Rusia, unul Boemia (prezentat de austriaca Anna Drabek) şi unul România (al subsemnatului). A existat şi tendința, în unele rapoarte, de a se trata global, generalizant, tema în dezbatere. Pot fi semnalate în această privință raportul profesorului american Marc Raeff referitor la poziția statului (respectiv: a statelor!) în problemele „luminării" poporului, cel al lui Manfred Agethen privind poziția francmasoneriei europene față de aceste probleme, cel al lui Hölger Böning privind literatura văzută ca instrument al „formării" maselor. Toate aceste rapoarte au depăşit „granițele naționale". Mai trebuie subliniat faptul că şi discuțiile ce au avut loc au oferit un larg teren comparațiilor şi generalizărilor.

Trei rapoarte au fost consacrate exclusiv lumii germane, cel al profesorului Harald Witthöft referitor la aspectele materiale ale luminării poporului prin şcolile prusiene din secolul al XVIII-lea, deosebit de interesante fiind datele referitoare la învățămîntul organizat pe lîngă unitățile militare, cel al lui Reinhard Siegert privind acțiuni de ajutorare socială în epoca Luminilor şi cel al lui Reiner Elkar referitor la formarea şi educarea meşteşugarilor. Tot acestui grup poate fi alăturat şi raportul privind progresele limbii naționale în Boemia — aparținînd Austriei — ca limbă de învățămînt în perioada Luminilor. Rapoartele asupra Rusiei au pus şi ele unele probleme interesante: planul de educare a poporului supus de Philipp Heinrich Dilthey împărătesei Caterina II, propagarea pe cale literară a ideilor luminării poporului, preceptorul în vechea Rusie. În privința Poloniei rapoartele au ridicat de asemenea teme importante: ecoul european al activității Comisiei poloneze de educație din secolul XVIII, locul culturii literare în şcolile poloneze, învățămîntul parohial în viziunea Comisiei de educație. Raportul referitor la educația sanitară în țările baltice în perioada Luminilor a adus şi el în discuție probleme interesante. În sfîrşit, în raportul *Probleme ale „formării moderne" şi ale educației poporului la români* am căutat să evidențiez diferitele aspecte ale proceselor analizate în curs de un veac (de la mijlocul secolului al XVIII-lea la mijlocul secolului al XIX-lea), să scot în relief strînsele legături inter-româneşti, circulația ce a avut loc pe plan cultural, a manuscriselor, cărților şi mai ales a purtătorilor de cultură dintr-o țară românească în alta.

În ansamblu, rapoartele înfățişate în cadrul sesiunii, răspunzînd unei tematici comune, au reuşit să redea viață unor procese istorice esențiale, privind formarea omului modern în Europa de centru, de sud-est şi de est. De un marcant interes au fost luările la cuvînt la fiecare dintre rapoarte (numai la raportul românesc au fost cinci luări de cuvînt!) şi mai ales discuția finală care a durat vreo două ceasuri şi care a îngăduit, cu contribuția activă a majorității participanților la sesiune, tragerea unor concluzii generalizante. În cadrul acestor discuții au fost dezbătute problema limbii, a limbilor naționale şi a celor de circulație universală, chestiunea modernizării limbilor, problema tipăriturilor legate de acțiunea de luminare a poporului (inclusiv caracterele naționale şi cele generale, universale ale acestora), corelările dintre confesiuni şi „formarea modernă" a maselor, specificitățile naționale şi caracteristicile generale ale procesului „luminării" popoarelor. Deşi a lucrat cu un număr relativ redus de participanți, sesiunea Cercului de studii de la Lüneburg s-a dovedit rodnică şi deosebit de utilă. A fost nu numai un prilej de informare reciprocă, ci mai ales acela de a se trage unele concluzii comune proceselor istorice analizate.

Dan Berindei

ARTHUR BALIGOT DE BEYNE, *Corespondenţă cu Alexandru Ioan Cuza şi Costache Negri*, Studiu introductiv, selectarea şi traducerea textelor, note, comentarii şi indice de Emil Boldan, Edit. Junimea Iaşi, 1986, XXXVI +403 p. + il.

Emil Boldan a îngrijit publicarea operelor lui Costache Negri, ca şi a corespondenţei acestuia cu domnitorul ,,Unirii"[1]. De data aceasta, ne oferă într-un elegant volum corespondenţa dintre Baligot de Beyne şi domnitorul Cuza şi cea dintre şeful cabinetului princiar şi Costache Negri. Este vorba de 123 scrisori, culese cu atenţie şi migală, traduse cu simţ artistic dar şi cu exactitate şi oferite astfel specialiştilor şi unui public mai larg.

Figura centrală a volumului este Arthur Baligot de Beyne, unul dintre francezii filoromâni care a sprijinit procesul de făurire a României moderne. Din 1846 şi pînă la moarte, în 1884, Baligot de Beyne şi-a ales România ca o a doua patrie şi a slujit-o cu un real devotament. Ziarist de vocaţie, dar şi într-o vreme în serviciul diplomatic francez, de Beyne mînuia cu abilitate nu numai limba sa maternă — limba diplomatică a epocii ! — dar mai ales avea măestria cuvîntului potrivit, tactul politic al întocmirii nu numai a unor inteligente şi angajate articole în presă, dar şi a unor documente politico-diplomatice. Sprijinind pe Vasile Alecsandri în anii 1848—1849 în campania dusă în presa franceză în favoarea cauzei româneşti, strămutîndu-se apoi la Constantinopol unde a înfiinţat ziarul ,,La Presse d'Orient" — devenit mai apoi ,,Le Courrier d'Orient" — periodic situat pe poziţii potrivnice semioficiosului ,,Le Journal de Constantinopole", susţinînd, între altele, în continuare cauza românească, Baligot de Beyne a ştiut totodată să se afirme în cercurile politice şi diplomatice ale capitalei Imperiului Otoman. Alecsandri şi Negri au văzut în el pe cel care trebuia să-l ajute pe domnitorul Cuza şi pe ei înşişi în desfăşurarea activităţii diplomatice a tînărului stat naţional român şi l-au recomandat ca atare principelui.

Utilizat încă din 1860 de către domnitor, Baligot de Beyne acţionează apoi alături de Negri şi de Alecsandri, la Constantinopol şi la Paris, în cursul anului 1861, pentru obţinerea recunoaşterii din partea puterilor europene a Unirii politico-administrative a Principatelor. În 1862, în iulie, Baligot de Beyne devine şeful cabinetului domnesc, secundantul domnitorului în ceea ce privea desfăşurarea politicii externe. Au urmat aproape patru ani deosebit de importanţi în activitatea sa, cînd el a dat într-adevăr măsura capacităţii sale, dar şi a ataşamentului şi dăruirii sale faţă de România şi viitorul ei. Cînd Alexandru Ioan Cuza a fost înlăturat de la domnie, Baligot de Beyne i-a rămas mai departe în preajmă, cu persoana sa ori cel puţin cu neîncetatul concurs ; chiar puţin înaintea morţii domnitorului, el i-a întocmit o scrisoare de condoleanţe pe care acesta urma s-o adreseze fostei împărătese a Franţei în urma decesului lui Napoleon III. El a continuat şi după dispariţia lui Cuza să fie sfătuitorul Doamnei Elena şi să poarte grija celor doi fii adoptaţi de către domnitor. Alecsandri, bunul său prieten, a ţinut să-i alcătuiască şi să-i publice un medalion, la cîteva zile după moartea lui Baligot de Beyne, pe care poetul îl califica ,,unul dintre aceia care au lucrat cel mai mult în favoarea regenerării noastre".

Scrisorile cuprinse în volum aparţin în mod aproape exclusiv anilor 1861—1865, exceptînd un număr de trei scrisori datînd din 1860, 1867 şi 1873. Ele contribuie la o mai bună cunoaştere a întregii ţesături problematice a epocii constituirii statului naţional. Problematica externă este cea dominantă, dar nici chestiunile de natură internă nu sînt ocolite în această corespondenţă. Prin intermediul ei, reflectîndu-se opiniile a trei personalităţi cu rol dominant în procesul făuririi României, sîntem puşi în faţa realităţilor concrete, ale complicaţiilor, nenumăratelor greutăţi, dar şi a biruinţelor repetate. Bogat documentată este acţiunea întreprinsă pentru a transforma uniunea personală într-o unire definitivă şi ireversibilă Numeroase sînt şi scrisorile din perioada loviturii de stat de la 2/14 mai 1864 şi din ultima perioadă a domniei lui Alexandru Ioan Cuza. Prezentă este şi problema mănăstirilor închinate ; problemele economice — împrumuturile, drumurile şi căile ferate — sînt şi ele incluse în aria de preocupări a celor trei, după cum nu lipsesc nici chestiunile privind politica internă. Stăruitoare este însă mai ales activitatea de politică externă desfăşurată pentru a afirma tînărul stat naţional ca o entitate europeană. Atît Baligot de Beyne, cît şi Negri au avut, de altfel, nu numai arta tratativelor, a negocierilor destoinice, ci şi talentul de a relata cuceritor acţiunile concrete de ei întreprinse, mersul convorbirilor cu interlocuitorii lor, abila pledoarie în favoarea cauzei pe care o slujeau cu abnegaţie.

Completind munca sa anterioară, Emil Boldan care stăruise pînă în prezent mai ales asupra personalității lui Costache Negri, dă la iveală materiale întregitoare pentru cunoașterea vieții și acțiunilor trimisului Principatelor Unite la Constantinopol, dar și o bogată bază informativă relativă la Baligot de Beyne și activitatea sa în serviciul tînărului stat național român. Editorul volumului face acest lucru cu grijă, lucru vădit în calitatea traducerilor și în notele explicative care însoțesc documentele. De asemenea, trebuie să semnalăm studiul introductiv, indicele și ilustrațiile volumului. Este însă de regretat că documentele n-au fost precedate de rezumate sau că o listă a rezumatelor nu figurează în volum, ceea ce ar fi înlesnit consultarea sa. Mai trebuie făcut o observație referitoare la datarea scrisorilor, impunîndu-se în această privință a se face unele îndreptări. La scrisorile care poartă o singură dată calendaristică, aceasta a fost considerată în general de editor de a fi pe stilul vechi, chiar atunci cînd scrisoarea era datată la Paris (aș remarca că în general și scrisorile din Constantinopol erau datate în epocă de emitenți pe stilul nou, ca în Occident). Dincolo de aceste observații, volumul realizat este neîndoielnic la nivelul cerut unei lucrări de acest fel și lui Emil Boldan i se cuvin mulțumiri și felicitări pentru munca sa plină de abnegație și dăruire spre a pune într-o largă circulație o corespondență prețioasă, de altfel pînă astăzi în bună măsură inedită.

Dan Berindei

NOTE

[1] Costache Negri, *Scrieri*, București, 1966, vol. I-II; Costache Negri, *Scrieri social-politice*, București, 1978; *Alexandru Ioan Cuza și Costache Negri*: Corespondență, București, 1980.

KEITH HITCHINS, *The Idea of Nation. The Romanians of Transylvania 1691—1849*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1985, 221 p.

În Editura Științifică și Enciclopedică a apărut recent lucrarea monografică a cunoscutului istoric american Keith Hitchins, *Ideea de națiune. Românii din Transilvania, 1691—1849*, care încununează o serie de articole și studii referitoare la istoria modernă a Transilvaniei, scrise de autor în ultimele două decenii. Bazat pe o vastă documentație edită și inedită română, maghiară și germană, autorul face o analiză obiectivă a dezvoltării ideii de națiune la românii din Transilvania și, indirect, prezintă lupta de eliberare dusă și între anii 1691—1849, în această provincie românească, de poporul român. Ca și în lucrările sale anterioare, autorul evidențiază asuprirea socială și națională la care erau supuși românii de către nobilimea maghiară, patriciatul săsesc și monarhia habsburgică.

Lucrarea nu constituie o istorie generală a mișcării de eliberare națională a românilor din Transilvania în secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea, ci o relatare logică a modului cum a evoluat conceptul de națiune — de la ceea ce poate fi numit *conștiință etnică spontană*, prezentă de secole în rîndurile maselor largi românești — acumulînd treptat noi elemente și ajungînd, în ajunul revoluției de la 1848, la apariția conceptului modern de națiune, testimoniu al maturizării ideologiei naționale românești din Transilvania. În concepția autorului, revoluția română de la 1848 a fost momentul corolar care a vădit că sensul modern al noțiunii de națiune a depășit cercul cîtorva sute de intelectuali și a pătruns în sînul maselor largi populare, al milioanelor de țărani români, devenind astfel un termen fundamental al ideologiei naționale a românilor din Transilvania. Un merit deosebit al lucrării îl constituie faptul că analiza procesului de dezvoltare a ideii de națiune la români se face prin prisma civilizației poporului român (limbă, credință, folclor, istorie, literatură) și a religiei (în sensul cultural cel mai larg al noțiunii), acest din urmă element fiind considerat ca vital în creșterea conștiinței de sine a românilor în secolul al XVIII-lea, iar în prima jumătate a secolului al XIX-lea ideea seculară de națiune a ieșit la suprafață, căpătînd toate atributele moderne ale termenului.

În procesul de modernizare a conceptului de națiune, o primă etapă a constituit-o prima pătrime a secolului al XVIII-lea, cînd, datorită unirii, în 1699, a bisericii ortodoxe cu cea catolică, românii au început să acționeze — folosindu-se de dreptul legal asigurat de diplomele imperiale din1699 și 1701 — ca o entitate politică distinctă națională împotriva legilor care le negau drepturile politice. „Cererile politice ale Românilor Uniți, ridicate în anii 1730 — remarcă autorul — erau bazate la început pe promisiunile de egalitate cu cele trei națiuni, care le permiteau să spargă monopolul exercitat de nobili (unguri), germani și secui . . . Ei legau achiziția drepturilor politice de aderarea la unire" (p. 35). Iar mai departe, ajunge la concluzia că „Intelectualitatea unită a devenit purtătoarea noii idei de națiune". Ei foloseau termenul de națiune pentru a se descrie

pe ei înșiși, dar „natio valachica" avea implicații diferite, de exemplu, *natio hungarica*. Pentru maghiari (și germani), ideea de națiune avea două sensuri — în primă instanță, legal și politic și numai în subsidiar etnic. Pentru elita unită însă era în primul rînd un concept etnic. Cînd vorbeau de *națiunea valahă*, înțelegeau frecvent poporul român ca un întreg și nu ca o mică elită privilegiată (p. 36).

Plecînd de la aceste realități, clerul — și ortodox și unit — adaugă în deceniile următoare, prin reprezentanții săi (Ion Inochentie Micu, Sofronie din Cioara, Visarion Sarai), ca urmare a acțiunilor lor și ale intelectualității clerico-laice a românilor transilvăneni, noi elemente, menite a defini mai bine termenul de națiune. În prima jumătate a secolului al XVIII-lea, biserica greco-catolică a supraviețuit în lupta cu biserica ortodoxă numai datorită sprijinului acordat de Curtea de la Viena. Din această luptă cu caracter religios, a ieșit întărită ideea de națiune română. Intelectualii celor două biserici, dar mai ales cei uniți, au dezvoltat conceptul de națiune al episcopului Ion Inochentie Micu, exprimat de acesta în petițiile sale adresate Curții de la Viena, dîndu-i o coerență și „punînd fundațiile ideologiei moderne naționale" (p. 81).

O altă etapă distinctă a clarificării ideii de națiune este cuprinsă între anii 1770—1825, considerată de autor a fi epoca iluminismului românesc. Lucrarea evidențiază faptul că, în această derioadă, intelectualii români „erau receptivi la ideile iluminismului, în special de model austriac. Punînd mare importanță pe educație și pe folosirea rațiunii pentru rezolvarea problemelor umane, ei erau neobișnuit de optimiști în legătură cu viitorul. Caracteristica acestei generații a fost pragmatismul. Membrii ei erau puțin înclinați către speculațiile abstracte, dar erau în schimb preocupați de problemele imediate ale societății românești : emanciparea politică, învățămîntu și situația țărănimii. Productivitatea lor vastă — istorii, gramatici, tratate teologice și filozofice, predici și manuale școlare, erau elaborate spre a promova „bunăstarea generală". Aceste preocupări sugerează o altă trăsătură semnificativă a societății românești : laicizarea păturii intelectuale, proces ce era în plină desfășurare, în pofida faptului că majoritatea membrilor ei erau încă preoți. În sfîrșit, diverselor activități și preocupărilor enciclopedice ale acestora, un singur element le dă coeziune și direcție : ideea de națiune, pe care ei înșiși au înzestrat-o cu o fundamentare istorică și lingvistică modernă" (p. 94).

În această perioadă, principalele evenimente care au dus la capăt cristalizarea conceptului de națiune au fost răscoala lui Horea (1784) și mișcarea Supplexului (1791). Analizînd implicațiile, obiectivele, consecințele răscoalei, autorul citează cuvintele lui Iosif al II-lea : „Supușii valahi, în afară de orice îndoială cei mai vechi și mai numeroși locuitori ai Transilvaniei, sînt copleșiți cu nedreptăți fie de unguri, fie de germani și viața lor este atît de vrednică de milă, încît este uimitor că n-au fugit cu toții". (p. 105). De asemenea, semnalează criza de conștiință provocată intelectualilor vremii de acest eveniment, deși unele obiective ale lui „nu aveau nici o legătură cu programul intelectualilor. Ele erau mai degrabă o expresie spontană a conștiinței populare" (p. 125). Și am adăuga : a conștiinței maselor largi care împletită cu concepțiile gînditorilor romani, tindeau să devină doctrină națională.

Mișcarea din 1791—1792 a Supplexului, constituind un pas înainte față de toate mișcările similare anterioare, a fost și un impact pozitiv asupra evoluției conceptului de națiune, întrucît, relevă autorul, sintetizînd : „Autorii lui Supplex Libellus Valachorum, . . . cereau drepturi pentru toți românii, fără deosebire de religie și ei prezentau cererile lor ca din partea întregii națiuni române, uniți și ortodocși împreună. Ei recunoșteau ca membri ai națiunii orice persoană cu statut nobil sau inferior care își recunoștea aceeași origine etnică și vorbea aceeași limbă" (p. 130).

Acest salt calitativ în teoretizarea ideii de națiune a fost determinat, desigur, și de ecoul pe care l-a avut răscoala lui Horea în viața spirituală a românilor din Transilvania.

În lucrare se evidențiază , de asemenea, faptul că perioada anilor 1825—1848 a constituit epoca de maturizare a gîndirii românești în legătură cu definirea ideii de națiune. În această perioadă, caracterizată printr-un contact mai strîns al intelectualilor români cu gîndirea progresistă europeană și mai ales cu curentele romantice și liberale din secolul al XIX-lea, conducătorii politici ai poporului român din Transilvania au reușit să transforme comunitatea culturală românească într-o națiune matură politicește și să introducă, în același timp spiritualitatea românească în sfera largilor curente europene ale vieții economice și sociale. Ea își trăgea seva din spiritualitatea ortodoxă și bizantină, din complexul social și politic transilvănean, puternic influențat de principatele românești Moldova și Muntenia. Ridicată pe asemenea fundamente solide, generația de la 1848 i-a putut asigura mișcării naționale românești, în ajunul izbucnirii revoluției, un program național cuprinzător, exprimînd dorințele vitale ale românilor. Iată ce constată autorul lucrării în această privință : „O nouă viziune despre națiune a devenit astfel dominantă în gîndirea și aspirațiile generației românilor de la 1848. Națiunea era definită nu prin religie, ci prin limbă și istorie și ea îmbrățișa în cele din urmă pe toți românii, fără deosebire de clasă sau de confesiune. Deși progresul națiunii a devenit obiectivul energiilor lor, intelectualii români nu au încetat să se simtă ei înșiși parte a Europei. Influențați de moștenirea iluminismului și de curentele romantice și liberale ale noului secol, ei nu au văzut nici o contradicție între înfăptuirea țelurilor lor naționale și sentimentul de frăție cu toate popoarele Europei. Ei încă mai gîndeau progresul nu în termenii comunităților etnice izolate, ci ca pe o înaintare generală pe calea propășirii umanității. Astfel de idealuri aveau să fie sever testate de revoluție". (p. 168).

Revoluţia de la 1848, constată autorul, a pus naţiunea română în situaţia de a-şi promova aspiraţiile de libertate socială şi naţională. Programele votate de naţiunea română în cursul evenimentelor şi, mai cu seamă, programul în 16 puncte de la Blaj, au reprezentat un manifest caracteristic pentru intelectualii de la 1848, din centrul Europei. Acest program era, după opinia autorului, „cea mai cuprinzătoare şi mai viguroasă declaraţie despre aspiraţiile românilor, făcută pînă la acea dată şi, prin elementele sale esenţiale, asigura mişcării naţionale un program pentru următoarea jumătate a secolului." (p. 190).

Deşi şi-a văzut înşelate aşteptările din partea atît a liberalilor unguri, cît şi a dinastiei habsburgice, iar naţiunea română s-a văzut sub aceeaşi tiranie ca mai înainte, mişcarea revoluţionară românească de eliberare naţională nu a dezarmat, „din contră, ideea de naţiune a ieşit la suprafaţă din recentul conflict ca forţa spirituală dominantă în rîndurile intelectualilor români, avînd un loc de frunte pînă la unirea Transilvaniei cu regatul român în 1918 [...]. Paradoxal, intelectualii români au ieşit din revoluţie cu încredere sporită în capacitatea lor de a-şi conduce propriile lor afaceri; *guvernul românesc* a demonstrat, spre satisfacţia lor cel puţin, capacitatea de autoconducere. Lucrurile au mers destul de bine în cursul celor cîteva luni, pentru a-i convinge că naţiunea lor poate realiza progrese reale numai dacă va fi liberă să-şi determine propriul ei viitor sub conducătorii săi proprii. Spre a-şi realiza aceste ţeluri, ei s-au distanţat de preocupările de principii abstracte pînă la problemele organizării politice şi ale dezvoltării economice, chestiuni care au absorbit din ce în ce mai mult energiile lor, pînă în 1918" (p. 216—217).

Se poate constata, din cele relatate pînă acum, că monografia lui Keith Hitchins a căutat în primul rînd, urmărind evoluţia unei idei, să-i scoată în evidenţă pe cei care au conceput şi nutrit această idee. De aceea, ni se pare firesc faptul că lucrarea acordă o atenţie deosebită în primul rînd generaţiilor de intelectuali care, prin activitatea şi prin lucrările lor, au meritul de a-i fi dat ideii de naţiune forma modernă. Lucrarea a acordat pe deplin justificat un larg spaţiu modului cum au investigat intelectualii sursele identităţii naţionale, ca: istorie, limbă, religie, folclor şi cum s-au angajat aceştia într-o luptă fermă cu clasele privilegiate ale Transilvaniei, formulînd şi reformulînd ideologia naţională, în funcţie de evoluţia evenimentelor. Este, de asemenea, meritoriu şi faptul că lucrarea analizează dezvoltarea intelectualităţii româneşti din Transilvania, ca dealtfel a întregii societăţi româneşti, în contextul transformărilor sociale şi economice survenite în imperiul habsburgic. Autorul consideră în mod realist că, în cadrul acestei evoluţii, epoca anilor 1830—1840 este perioada cea mai semnificativă pentru apariţia şi afirmarea intelectualităţii laice care, preluînd conducerea mişcării de eliberare naţională îşi pune propria sa amprentă pe conceptul de „naţiune", căruia îi conferă toate atributele termenului modern.

Ţăranii au constituit, alături de intelectuali, cel de-al doilea element naţional care a contribuit la realizarea conceptului modern de naţiune. Extrem de legaţi de modul lor tradiţional de trai, de credinţe şi practici religioase multiseculare, împletiţi cu conştiinţa lor etnică şi dînd naştere propriului lor concept de naţiune, ţăranii constituiau masa populaţiei româneşti. După cum se subliniază în lucrare, aceasta a ieşit în evidenţă mai ales în secolul al XVIII-lea, ca urmare a mişcărilor cu caracter ţărănesc conduse de călugării Visarion Sarai şi Sofronie din Cioara, mişcări îndreptate în principal contra bisericii greco-catolice, în care vedeau o încercare străină de a se modifica felul lor de viaţă. Cu toate că, în secolul al XVIII-lea, ţăranii şi intelectualii se situau pe căi diferite pentru atingerea ţelurilor lor naţionale, substanţa ideilor lor despre comunitatea naţională era totuşi similară. Dealtfel, inepuizabilele surse de informaţii despre identitatea naţională (folclor, limbă, istorie), intelectualitatea şi le asigura din lumea satului şi tot aceeaşi lume rurală era obiectivul tuturor intelectualilor care se străduiau să o îndrumeze pe calea progresului, spre binele întregului popor.

Alt merit al lucrării constă în faptul că — remarcînd influenţele exercitate de iluminism, romantism şi liberalism asupra intelectualilor români în perioada analizată — subliniază că atît conceptul de naţiune al lor, cît şi planurile şi speranţele lor privind calea spre progres şi emancipare a poporului român, îşi aveau rădăcinile în realităţile pămîntului transilvănean şi că marea majoritate a populaţiei rurale a rămas legată cultural şi spiritual de lumea ortodoxă.

În viziunea lui Keith Hitchins, revoluţia de la 1848 reprezintă momentul culminant al unui secol şi jumătate de lupte naţionale, în care conştiinţa naţională se cristalizează cu desăvîrşire. Sarcina de a defini naţiunea etnică a fost pe deplin realizată în această perioadă. Pentru români — spre deosebire de maghiarii şi germanii transilvăneni — ideea de „naţiune" nu s-a limitat la o clasă privilegiată sau la o confesiune religioasă, ci a îmbrăţişat pe toţi cei ce îşi recunoşteau originea lor etnică şi trecutul lor istoric comun, fără deosebire de clasă socială sau de religie. Pe aceste baze ideologice au încercat revoluţionarii de la 1848 să realizeze autonomia politică a naţiunii române, ca singurul element care ar fi putut asigura propăşirea ei pe calea progresului social şi economic.

Teodor Popescu

VALERIU VELIMAN, *Relaţiile româno-otomane (1711—1821). Documente turceşti*, Direcţia Generală a Arhivelor Statului din R. S. România, Bucureşti, 1984, 795 p. + 30 fotocopii.

Pentru studiul relaţiilor româno-otomane, relaţii de cea mai mare importanţă pentru evul mediu românesc, publicarea izvoarelor narative şi de cancelarie turceşti reprezintă o necesitate de prim ordin. În acest sens, se cunosc deja contribuţiile turcologilor Mihail Guboglu[1], Mustafa A. Mehmet [2] şi Mihai Maxim[3], care au captat atenţia cercetătorilor români şi străini, prin informaţiile, de cele mai multe ori inedite, puse la dispoziţie.

Interesul devine şi mai mare acum, cînd avem de-a face cu un impunător volum de documente turceşti (260 la număr), inedite în cea mai mare parte, care vine să ilustreze o epocă şi un regim politic puţin cunoscute şi, deci, controversate, anume perioada „domniilor fanariote". Este vorba de volumul *Relaţiile româno-otomane (1711—1821). Documente turceşti*, alcătuit de cunoscutul specialist în turcologie Valeriu Veliman [4], care valorifică în folosul istoriografiei româneşti şi străine o parte din microfilmele şi xerografiile realizate de neobositul prof. Mihail Guboglu în marile arhive din Istanbul şi Sofia şi aduse de acesta la Direcţia Generală a Arhivelor Statului.

Volumul se deschide printr-o *Introducere* (p. 5—30) în care, după „cîteva consideraţii asupra relaţiilor româno-otomane" (p. 7—10), autorul atrage atenţia asupra problemelor la care răspund documentele în ansamblu, subliniindu-le pe cele de o importanţă deosebită (p. 11—30). În *Nota asupra ediţiei* (p. 31—34), V. Veliman precizează tipurile de documente cuprinse în volum, din care majoritatea sînt „copii de firmane adresate domnilor Ţării Româneşti şi Moldovei, precum şi autorităţilor otomane din vecinătatea Principatelor" (p. 31), provenienţa lor (cele mai multe din Arhiva Preşedinţiei Consiliului de Miniştri din Istanbul), metoda de lucru folosită (reproducerea integrală, cu cîteva excepţii, a documentelor în limba turcă şi în româneşte, urmate de note explicative). În afara transliteraţiei documentelor în alfabetul turc modern, specialiştii turcologi străini beneficiază de un rezumat al introducerii şi o listă a documentelor în limba franceză (p. 35—71). Munca cu volumul este uşurată de un masiv *Glosar* explicativ al termenilor otomani (p. 761—778) şi un *Indice* toponimic şi antroponimic (p. 779—795), lipsind însă unul tematic. La fel de bine venite pentru cercetătorii turcologi sînt cele 30 de fotocopii care încheie tomul.

Documentele cuprinse în volum ilustrează o gamă largă de aspecte legate de evoluţia relaţiilor româno-otomane în secolul al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea. De importanţă decisivă sînt cele care confirmă, încă o dată, că „principiul autonomiei politice reprezintă, şi în perioada 1711—1821, fundamentul raporturilor dintre Principatele Române şi Poarta Otomană" (p. 12—13). Această autonomie însemna traducerea în practică a „protecţiei" pe care Imperiul otoman, conform dreptului islamic al popoarelor, era obligat să o acorde vieţii, libertăţii, bunurilor, religiei şi entităţii statale a nemusulmanilor care acceptau supremaţia Islamului (suzeranitatea otomană) şi, implicit, plata tributului (*cizye* sau *haraç*). Apărarea şi ocrotirea Ţărilor Române de către sultan presupunea, în primul rînd, respectarea integrităţii teritoriale a acestora. Astfel, într-un document din 1744 se spunea că : „. . . asupra hotarelor şi graniţelor distincte şi stabilite ale principatului Ţării Româneşti, . . . nu trebuia să se întîmple vreun amestec şi vreo încălcare din partea altora . . . " (doc. 110 ; vezi şi doc. 16). Se avea în vedere îngrădirea silniciilor de tot felul (doc. 56, 57, 67, 74, 117, 118, 121, 133, 140, 145, 148, 148 etc.) comise în special, de dregătorii otomani din localităţile învecinate cu Dunărea şi sesizate cu promptitudine de reprezentanţii locuitorilor celor două Principate (voievozi, boieri, clerici) prin nenumărate *arzuri* şi *arzmahzaruri* trimise la Poartă (p. 13). Pornind de la premisa că teritoriul Ţării Româneşti şi Moldovei este „separat la cancelarie, scutit de a fi călcat cu piciorul şi liber în toate privinţele" (expresie foarte des întîlnită în documentele turceşti din secolul al XVIII-lea[5] — p. 13 şi doc. 93, 104, 107, 117, 118, 121, 127, 130, 141, 210), sultanul Mahmud I (1730—1754) reaminteşte dregătorilor otomani, în 1745, că „atît asupra pămîntului său (al Ţării Româneşti — F. P.), cît şi asupra supuşilor şi dărilor lui, nu trebuia să se întîmple vreun fel de amestec şi atac din partea marilor viziri şi a generoşilor mirmirani şi a sangeacbeilor şi a oamenilor şi a mutesellimilor lor . . . " (doc. nr. 112).

Dar nu numai faţă de abuzurile musulmanilor trebuia să se manifeste „paza şi apărarea" sultanilor otomani, ci şi faţă de „vicleniile şi pagubele" statelor creştine cărora le-ar fi căzut pradă Principatele Române. În acest sens, Mustafa al III-lea (1757—1774) era conştient că trebuia să păstreze intacte Ţările Române, pe care „(le-am) moştenit de la măreţii mei strămoşi" (doc. 187) : „nici o palmă din pămîntul lor şi nici un individ dintre supuşii lor nu vor rămîne (în doc. 164 „să nu treacă") în mîna vrăjmaşului" (în special Rusia şi Austria). Sultanii otomani nu au fost în stare să se achite, în practică, de această obligaţie („dorinţa arzătoare" — spuneau ei), înfiinţînd în 1713, ei înşişi, „raiaua" Hotinului, contrar vechilor „capitulaţii" (p. 27, doc. 34), iar apoi consimţind la cedări teritoriale în favoarea Austriei (în 1718 Banatul şi Oltenia — pentru revenirea Olteniei la Ţara Românească, în 1739, vezi doc. 83 şi 84 ; în 1775—1776 Bucovina şi unele modificări ale hotarului cu Ţara Românească — doc. 12, 206) şi Rusiei (în 1812 teritoriul dintre Prut şi Nistru — doc. 239, 240, 243 şi p. 29—30)[6].

Protecţia vieţii, libertăţii şi bunurilor tributarilor (*haraçguzar*), categorie din care făceau parte şi locuitorii Principatelor Române, se traducea prin interdicţia de a lua „în robie pe supuşii, plătitori de gizie, ai principatelor menţionate, şi să le prade şi să le jefuiască bunurile şi lucrurile. . . " (doc. 30, 117 etc.)[7]. Numai cînd, pactizînd cu duşmanii credinţei şi statului (în secolul al XVIII-lea austriecii sau ruşii), „protejaţii" Imperiului otoman „au stricat legămîntul şi şi-au dat în vileag răzvrătirea", era îngăduit, prin *fetva*-ua *şeyh-ül-Islam*", să se facă expediţie asupra sus-pomeniţilor " (p. 14 şi doc. 24) şi, în consecinţă, „copiii şi cei din familiile răufăcătorilor. . . să fie luaţi în robie şi captivitate" (doc. 164) şi să li se jefuiască „bunurile şi lucrurile şi animalele" (doc. 168). Cînd încălcarea legămîntului (*ahd*) venea din partea voievodului, trădarea fiind „evidentă" pentru Poarta otomană (cazul lui Constantin Brîncoveanu, în 1714— doc. 11 sau al lui Grigore Callimachi, în 1769 — doc. 162), mazilirea acestuia— se spune într-un document în 1769 — „înseamnă a face întocmai război sfînt" (doc. 162). Şi aceasta în virtutea caracterului contractual al „diplomelor de investitură" (*berat*), care se mai acordau şi în secolul XVIII la numirea şi confirmarea domnilor şi care ne amintesc de *berat*-ul din 1577 şi „semnul imperial" (*nişan-i hümâyûn*) din 1585 atribuite lui Mihnea al II-lea[8] (p. 15 şi doc. 22, 174, 217). În legătură cu aceasta se consemnează în unele documente şi „vechiul obicei" ce consta în achitarea unei sume de bani, „cu numele de bani de cucă" în Ţara Românească (doc. 69) şi de „preţul caftanului" în Moldova (doc. 151), „atunci cînd se încredinţează şi se confirmă domnia".

O serie de documente ne oferă date cu privire la prerogativele domniei, care derivau, de altfel, din statutul de autonomie juridică şi administrativă de care se bucurau Principatele Române (p. 14 şi doc. 38, 44, 49, 52, 104, 112 etc.).

În schimbul „protecţiei" la care se obliga statul otoman, „supuşii" nemusulmani din Ţara Românească şi Moldova trebuiau să plătească, conform dreptului islamic, *cizye*, care, spre deosebire de teritoriile administrate direct de Poartă (doc. 34,111) „se percepe şi se stringe prin mijlocirea voievozilor" (doc. 140), rămînînd ceea ce a fost „de demult", un „tribut colectiv"[9]. Cum „achitarea la timp, a obligaţiilor materiale şi băneşti faţă de Poartă" (p. 14) era una din obligaţiile fundamentale ale voievodului numit în funcţie, şi cum îndeplinirea ei depindea de starea materială a contribuabililor[10], sultanii otomani acordau domnia, de regulă pe trei ani, „cu condiţia" ca cei numiţi să dovedească „atenţie atît faţă de ocrotirea supuşilor . . . de tiranii şi asupreli, cît şi faţă de rînduiala şi prosperitatea principatului" (doc. 120).

Un număr mare de documente ilustrează modalităţile de plată ale *cizyei* (doc. 51, 149, 181 etc.), evoluţia cuantumului acesteia, ca „principală obligaţie bănească" (p. 17—21 şi doc. 90, 102, 140, 147 etc.) şi a celorlalte obligaţii băneşti (p. 21 şi doc. 23 47, 50, 90), scutirile de dări ca „mijloc politic folosit de Poartă" pentru a atrage de partea ei pe locuitorii Principatelor (p. 21 şi doc. 35, 39, 50, 162, 167, 210, 230), aşa-numitul„ monopol turcesc" (p. 22—24 şi (doc. 54, 72, 73, 75, 190, 196, 220, 221, 232 etc.), care deriva din interdicţia ordonată de sultanii otomani privind „ducerea şi vînzarea unor zaherele şi animale în statele creştine" (doc. 150), în special griu, cai, oi, vite, interdicţie anulată doar cînd, prin comerţul Principatelor cu alte ţări, nu s-ar fi înregistrat „nici o pagubă" în aprovizionarea Porţii (doc. 75, 122, 150, 249). De asemenea, volumul oferă destule date privitoare la regimul negustorilor otomani în Principate (doc. 67, 128, 174, 187 şi p. 23).

Din unele documente se pot desprinde aspecte referitoare la situaţia social-economică din Ţările Române în secolul al XVIII-lea (p. 25—26 şi doc. 114, 124, 126, 151 etc.), la mişcările demografice din zonă (p. 25 şi 6, 18, 31, 123, 142 etc.), la reacţia românilor faţă de conflictele armate dintre cele trei mari imperii vecine (p. 24 şi doc. 24, 27, 48, 167 etc.) sau la revoluţia lui Tudor Vladimirescu (p. 30 şi doc. 256—259).

De o însemnătate deosebită sînt cele circa 28 de documente care ne oferă informaţii preţioase despre reprezentanţii permanenţi ai domnilor români la Poartă, capuchehaiele (doc. 61, 97, 114, 151, 179, 212, 242 etc.). Prin includerea lor în volum, Valeriu Veliman a lărgit considerabil posibilitatea realizării unui studiu privitor la modul de organizare, statutul juridic, funcţiile etc. „misiunilor permanente" ale Ţărilor Române la Istanbul[11].

În finalul acestor aprecieri, ţinem să subliniem, încă o dată, contribuţia decisivă pe care acest volum o aduce la formarea unei imagini mai nuanţate asupra relaţiilor economice, fiscale, politice, militare, diplomatice româno-otomane în secolul al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea. Revine specialiştilor sarcina de a valorifica bogata zestre documentară pe care Valeriu Veliman o pune, acum, în circulaţia ştiinţifică.

NOTE

[1] *Cronici turceşti privind Ţările Române. Extrase. Vol. I (sec. XV — mijlocul sec. XVII)*, volum întocmit în colaborare cu M. Mehmet, Edit. Academiei RSR, Bucureşti, 1966 ; M. Gubo-

glu, *Crestomație turcă. Izvoare narative privind istoria Europei orientale și centrale* (1263—1683), Universitatea din București, 1977; M. Guboglu, *Cronici turcești privind Țările Române. Extrase Vol. II (sec. XVII-începutul sec. XVIII)*, Edit. Academiei RSR, București, 1974.

[2] A colaborat la elaborarea primului volum din *Cronici turcești*; M. A. Mehmet, *Cronici turcești privind Țările Române. Extrase. Vol. III (sfîrșitul sec. XVI — începutul sec. XIX)*, Edit. Academiei RSR, București, 1980; M. A. Mehmet, *Documente turcești privind istoria României*, vol. I (1455—1774), Editura Academiei RSR, București, 1976 și vol. II (1774—1791), Editura Academiei RSR, București, 1983.

[3] Mihai Maxim, *Culegere de texte otomane. Fasc. I. Izvoare documentare și juridice (sec. XV—XX)*. Centrul de multiplicare al Universității din București, 1974.

[4] Dintre alte contribuții istoriografice amintim: *Vaka-yi Eflâk* (Evenimentele din Țara Românească, recte Moldova), în vol. „Saeculum", Edit. Junimea, Iași, 1977, p. 1—48; (*Cercetări în arhivele din Turcia*, în „Revista Arhivelor", nr. 4/1976; *Noi documente turcești privind evenimentele din 1821—1822*, în "RA", nr. 1/1981; *Cîteva considerații privind haraciul Moldovei la mijlocul secolului al XVI-lea*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie A. D. Xenopol", Iași, XIX, 1982.

[5] Primul document în care am întîlnit această formulă, folosită cu sensul de imunitate, este o scrisoare a sultanului Ahmed al III-lea, din 20 octombrie 1705 (Tahsin Gemil, *Relațiile Țărilor Române cu Poarta otomană în documente turcești, 1601—1712, București, 1984, doc. 227).*

[6] Vezi Nichita Adăniloaie, *Despre suzeranitatea otomană și nerespectarea de către Poartă —la 1775 și 1812 — a obligațiilor de apărare a teritoriului țărilor române*, în „Revista de istorie", nr.8/1982, p. 950—955.

[7] Aceeași regulă o găsim în scrisoarea împărătească a lui Selim II către hanul Crimeei, din 28 iulie 1574 (M. Maxim, *Culegere de texte otomane*, doc. 10).

[8] *Ibidem*, doc. 14 și T. Gemil, *Documente turcești inedite (sfîrșitul sec. XVI și XVII)*, în „Revista Arhivelor", nr. 3/1981, p. 353—356.

[9] Vezi H. Inalcik, art. *Djizya*, în *Enciclopedie de l'Islam*, nouvelle edition, B. Lewis, Ch. Pellat, J. Schacht, Paris, Leyda, 1954—în curs de apariție, vol. II, 577—578.

[10] Ocrotirea contribuabilului, ca „obligație fundamentală a statului musulman", este subliniată și de T. Gemil în introducerea la volumul de documente turcești citat la nota 5.

[11] Deși nu folosesc, aproape deloc, izvoarele otomane, rămîn și astăzi nedepășite studiile istoricilor: Ioan D. Condurachi, *Soli și agenți ai domnilor Moldovei la Poartă în secolul al XII-lea*, Tipografia „Cultura", București, 1920; G. Muller, *Die Turkenherrschaft in Siebenburgen. Verfassungsrechtliches Verhältnis Siebenburgens zur Pforte, 1541—1688*, Sibiu, 1923; Aurel H. Golimas, *Despre capuchehăile Moldovei și poruncile Porții către Moldova pînă la 1829. Contribuții la cunoașterea raporturilor de drept dintre Moldova și turci*. Teză de doctorat, Iași, 1943.

Viorel Panaite

HARALD HEPPNER, *Österreich und die Donaufürstentümer 1774 — 1812. Ein Beitrag zur habsburgischen Südosteuropapolitik*, Graz, 1984, VII + 240 p.

Institut für Geschichte de pe lîngă Universitatea din Graz editează—cu începere din 1972, prin a sa *Abteilung für südosteuropäische Geschichte* — colecția „Zur Kunde Südosteuropas", sub conducerea prof. univ. dr. Ferdinand Hauptmann. Dintre lucrările apărute pînă acum cercetătorii români se vor arăta, desigur, interesați de K. Kaser, *Handbuch der Regierung en Südosteuropas* (1833—1980), I—III, 1981—1984, precum și de cartea care face obiectul acestor rînduri.

Autorul acesteia, conf. univ. dr. H. Heppner, a mai scris în probleme austro-române [1], pentru ca de data aceasta să-și trateze tema pe mult mai ample registre.

Introducerea (p. 1—4) explică rostul cărții și scopul său: a se concentra asupra interpretării și analizării problematicii politicii orientale habsburgice în perioada notată în titlu, asupra concepției ce se afla la baza ei (p. 2).

Cap. I (p. 5—27) se ocupă de o perioadă inițială a contactelor Austriei cu Principatele Dunărene: problemele apărute după ocuparea succesivă de către imperiali a Crișanei, Maramureșului și Transilvaniei (în timpul războiului încheiat în 1699), apoi a Banatului și a teritoriului de azi al Olteniei (în următoarea conflagrație cu Poarta, terminată în 1718), precum și după înapoierea către Muntenia a celor 5 județe de peste Olt (prin pacea din 1739); cauzele politicii de extindere teritorială și asigurare a intereselor economice, promovată de cabinetul vienez, confruntările și contactele sale cu cel de la Petersburg; Principatele în timpul și imediat după războiul

ruso-turc din 1768—1774, la sfîrşitul său Austria obţinînd Bucovina [2]; interesele economice ale Imperiului dincoace de Carpaţi în 1769—1776; geneza unei reprezentanţe consulare austriece în Ţara Românească şi Moldova. Asupra emigrărilor în *Novaja Serbija* (Rusia; p. 7) din confiniul militar tisa-maramureş, în 1751—1752, se puteau găsi date preţioase în literatura românească [3].

Cap. II (p. 28—52) tratează evoluţia Agenţiei imperiale în Principate, de la creare şi pînă la 1813: activitatea lui Ignaz St. Raicewich/Rajčević (1782—1786); acţiunile pe vremea lui Franz Leopold, baron Metzburg şi a interimatului, intervenit ca urmare a războiului ruso-austro-turc din 1787—1792 (anii 1786—1793); perioada interbelică 1793—1806 (Michael Merkelius la Bucureşti, Johann Timoni la Iaşi, precum şi Giuseppe Manzoli la Galaţi, în calitate de însărcinat cu interese consulare). Activitatea devine mai bogată şi personalul mai numeros în anii 1806—1813, pe vremea ocupaţiei militare ţariste a Ţării Româneşti şi Moldovei (pînă în 1812) şi imediat după aceea: Joseph von Hammer la Iaşi în 1806 — 1807, postul rămînînd apoi vacant pînă ce, în 1811, îl ocupă Joseph von Raab (sînt numiţi mai mulţi „Starosten" [4] în Moldova — la Galaţi acelaşi Manzoli; din 1811 sînt staroşti şi la Bacău, Fălticeni şi Focşani); Ignaz von Brenner la Bucureşti (1806—1810), apoi Franz Fleischhakl (reprezentanţi ai Agenţiei în interiorul Ţării Româneşti sînt stabiliţi din 1806 la Craiova, iar din 1812 la Cîmpina). Se prezintă principalele probleme ale Agenţiilor, precum şi importanţa acestora pentru politica sud-est-europeană a Imperiului.

Cap. III (p. 53—79) este dedicat politicii vieneze în problema orientală în anii 1782—1791. Diplomaţia cezaro-crăiască are acum alte posibilităţi, datorită existenţei consulatului în Principate; el este utilizat şi pentru dezvoltarea activităţii comerciale. Prin tratatul austro-rus din 1781, Viena accepta prevederile păcii din 1774 de la Küçük Kaynarça, iar Petersburgul garanta tratatul din 1718 de la Passarowitz/ Požarevac, ceea ce teoretic dădea Austriei posibilitatea să pretindă din nou Serbia de Nord şi judeţele muntene de dincolo de Olt, pierdute la 1739. Corespondenţa din 1782 dintre Joseph II şi Ecaterina II s-a purtat şi asupra proiectului ţarinei de creare a „regatului dacic", dependent de Rusia (ideea apăruse şi în timpul războiului precedent al acesteia cu Turcia; ea va fi pusă în circulaţie şi în 1789) [5]. Împărţirea Imperiului otoman era acceptată de împărat, care revendica însă fosta Österreichische Wallachey, teritoriul de pe ambele maluri ale Dunării între Belgrad şi Nicopole, Hotinul, Serbia, Bosnia, Herţegovina, Istria veneţiană şi Dalmaţia. În timpul războiului din 1787—1792, trupele curţii din Viena ocupă teritoriul Ţării Româneşti (dar nu şi hasul Brăilei), precum şi pe cel al Moldovei dintre Carpaţi şi Siret, dincolo de acest din urmă rîu instaurîndu-se administraţia militară ţaristă; nădăjduind acaparări la Dunăre, cele două cabinete ar dori aplicarea principiului „uti possidetis", căzut în desuetudine prin tratatele de pace de la Sivštov şi Iaşi.

Cap. IV (p. 80—107) se concentrează asupra perioadei 1791—1806. Împărţirea Poloniei a fost urmată de o emigrare de aici în Moldova, ceea ce a preocupat pe imperiali pînă la încheierea păcii de la Campoformio (octombrie 1797). Activitatea lui Pazvandoğlu de la Vidin, de asemenea o problemă a diplomaţiei austriece, este investigată pe perioada 1795—1803. Prima răscoală sîrbă, declanşată la 1804, a introdus importante elemente noi în peisajul politic. În aceste circumstanţe, se întreprind totuşi diverse acţiuni de intensificare a relaţiilor economice ale Imperiului austriac cu Principatele extracarpatice. Autorul abordează şi trei aspecte demoistorice: transhumanţa transilvăneană în aceste Principate, transmigraţia ardeleană definitivă dincoace de munţi, precum şi problema sudiţilor austrieci de aici; o mai amplă consultare a bibliografiei româneşti a problemelor îi va permite, fără îndoială, autorului tratarea lor mai pe larg, mai profund, mai nuanţat.

La cauzele refugierii atîtor oameni de dincolo de Carpaţi, evidenţiate în surse diplomatice din 1804—1805 (p. 105: nerezolvarea problemei agrare, ceea ce aduce pe ţărani pînă la foamete; dificultăţile utilizării capacităţii profesionale, pe măsura apreciabilului potenţial artizanal al Transilvaniei şi Bucovinei; povara serviciului militar în regimentele de graniţă; dările grele şi rechiziţiile de război; condiţii de viaţă mai favorabile în Principatele vecine), sînt de adăugat şi altele, dacă analiza nu se opreşte la un moment anumit, ci are în vedere procesul istoric. Este deci de luat în considerare ansamblul situaţiei sociale din Transilvania: marea proprietate feudală şi regimul iobăgiei (masa ţăranilor aserviţi erau români), menţinerea de către autorităţi a multor vechi practici opresive şi după instaurarea dominaţiei habsburgice la sfîrşitul veacului al XVII-lea, persecuţiile anti-ortodoxe (formă a asupririi naţionale) după constituirea bisericii greco-catolice, formarea conştiinţei naţionale şi lupta pentru făurirea naţiunii române (factor esenţial de potenţare a legăturilor multiseculare între provinciile noastre) etc [6]. Se crede că în anii 1804—1805 ar fi avut loc apogeul venirilor din Transilvania în Ţara Românească (p. 105), cînd de fapt (în timpul celui de-al doilea exod din mileniul nostru, în perioada 1761—1830) el s-a petrecut în anii 1761 1787 [7].

Cap. V (p. 108—157) are în vedere perioada războiului ruso-turc din 1806—1812. Se prezintă punctul de vedere al Vienei în legătură cu declanşarea acestuia, precum şi consecinţele pentru politica externă imperială ale ocupării Principatelor Dunărene de către trupele ţariste. Austria se teme (raport din 25 noiembrie 1806) că armata rusă va trece prin Serbia în Dalmaţia, ceea ce-i va aduce ralierea sud-slavilor şi extinderea stăpînirii de la malurile Nistrului şi pînă la Adriatica: ar rezulta astfel încercuirea şi blocarea acţiunilor monarhiei habsburgice. Implicarea Franţei napoleoniene în Europa centrală şi estică o include şi în disputa asupra Principatelor dintre Rusia şi Turcia; la Tilsit (iulie 1807), Napoleon — deşi refuză recunoaşterea oficială a ocupării ruseşti a Principatelor — neoficial oferă totuşi ţarului perspectiva dobîndirii lor. Rapoarte din ianuarie şi iunie 1811 ale lui Fleischhakl exprimă temeri asupra situaţiei viitoare a sudiţilor cezaro-crăieşti din Ţara Românească şi Moldova, în legătură, cu „Rußischen Militär Conscription oder Rekrutenaushebung" (p. 145). Analiza originilor acestei catagrafii [8] a arătat însă că ideea — curent susţinută de unii contemporani şi istorici —, după care lucrarea s-ar fi efectuat pentru nevoile organelor străine de ocupaţie, deşi realistă, este însă insuficientă, căci desfăşurarea recensămîntului şi rezultatele sale materializează nu numai raporturile dintre autorităţile militare ţariste şi reprezentanţii claselor conducătoare din Principate, ci ansamblul contradicţiilor interne şi externe ale societăţii româneşti a timpului, în condiţiile războiului dintre marile puteri limitrofe şi ale ocupaţiei. Pacea de la Bucureşti (mai 1812), *inter alia*, făcea încă o dată ca preţul înfrîngerii Porţii să fie un întins teritoriu românesc; politica externă a Austriei trebuia să ţină seama de schimbările intervenite atunci în sud-estul Europei, ca şi de desfăşurarea evenimentelor ulterioare — înfrîngerea armatelor napoleoniene în Rusia şi desfăşurările ce au succedat-o.

Concluzia (p. 158—163), notele tuturor capitolelor (p. 164—204), lista surselor, inedite şi publicate, ca şi a literaturii precedente utilizate (p. 205—232), precum şi un index antroponimic încheie o frumoasă sinteză, pe o temă complexă. Dr. H. Heppner utilizează o foarte bogată informaţie, în care un rol important se acordă surselor diplomatice de la *Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien*, *Staatskanzlei*, precum şi celor din colecţia Hurmuzaki; autorul stăpîneşte însă şi multe alte izvoare, precum şi o impresionantă bibliografie, mai ales în germană şi română, dar şi în engleză, franceză, italiană, rusă şi sîrbo-croată. Spirit ordonat, metodic — aşa cum îi stă bine istoricului (a se vedea p. 6—8, 74 sqq., 145—146, 150—152 et pass.) —, el îşi domină materia, pe care o structurează sistematic. Se dovedeşte partizan al noului curent, tot mai larg răspîndit în ultimii ani în istoriografia multor ţări europene, de folosire a grafiei toponimice locale: ortografiază deci Iaşi, Botoşani, Brăila, Orşova, Svištov, Küçük Kaynarca etc.

Efectuînd o investigaţie de ţinută, autorul formulează adesea observaţii judicioase, nu o dată pătrunzătoare, aşa cum este aceasta spre pildă: intervenţia Austriei în treburile sud-est-europene nu se datora numai conjuncturii externe, ci şi structurii interne a monarhiei, conglomerat de ţări, popoare şi comunităţi religioase, supuse unui regim centralizat şi absolutist (p. 6—7). Ori această analiză: în 1788—1789, trupele cezaro-crăieşti ocupă teritorii de dincoace de munţi nu numai din motive militare, ci mai ales politice, ţinînd de situaţia generală a Imperiului, de relaţiile sale cu Rusia şi de intenţiile faţă de Principatele înseşi (p. 73—79) ş.a. Se subliniază — ori de cîte ori o declaraţie în acest sens este găsită în rapoartele consulare plecate de la Bucureşti şi Iaşi spre Viena sau în alte surse contemporane — simpatia unor factori locali faţă de Imperiu (p. 71, 78, 188—189 (n. 10) ş.a.); se crede că asemenea afirmaţii ar fi exprimat o părere de largă răspîndire în Ţara Românească şi Moldova, acordîndu-se credit chiar şi afirmaţiei din raportul de la 4 decembrie 1808 al lui Brenner, după care aici oamenii ar dori „să trăiască sub blîndul sceptru al Austriei" (p. 131). Că în popor exista via dorinţă a înlăturării ocupaţiei militare străine, existente în acel moment în Principate, este în afară de orice dubiu, dar tot atît de neîndoielnic este şi faptul că oamenii cu răspundere pentru soarta ţării intenţionau a găsi sprijinul Austriei pentru a restabili situaţia Principatelor. Numeroase acţiuni ale oamenilor politici de aici, întreprinse în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea şi în primele decenii ale celui următor, demonstrează tocmai nu intenţia de a transforma ţinuturile de la est şi sud de munţi în provincii ale altui stat, ci dorinţa fermă, de largă audienţă, de a le consolida autonomia, treaptă necesară pe drumul spre unire şi independenţă.

O vie simpatie a românilor în realitate a existat de-a lungul vremurilor, dar ea s-a manifestat pe alte coordonate. O mărturiseşte politica lui Şerban vodă Cantacuzino după 1683, cînd nădăjduia la sprijinul austriac pentru lichidarea dominaţiei otomane. O arată anii de studii la Viena ai atîtor români: istorici, specialişti în diferite domenii ale ştiinţelor naturii, literaţi, muzicieni ş.a.m.d. O dovedeşte simpatia noastră dintotdeauna faţă de tradiţiile înaintate ale poporului austriac etc. Şi *vice versa*: vienezul Anton Kurz a desfăşurat o bogată activitate progresistă, revoluţionară în Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea, manifestînd o vie simpatie pentru români [9]; mari istorici ai Imperiului (Fr. Miklosich, K. Jireček etc.) au scris de-atîtea ori despre noi, în spiritul adevărului ş.a.

Cartea la care ne referim aici are marele merit de a face foarte sensibilă grava conjunctură internaţională în care s-au găsit provinciile noastre, supuse răşluirilor şi ameninţate chiar cu lichidarea fiinţei statale ([illegible] 146—157 etc.). Dacă în scenă marile

puteri sînt aduse cu pricepere de către autor, cu interesele și dorințele lor de expansiune, un personaj esențial se vede însă rar, iar fără el piesa nu se poate realmente pricepe: am numit națiunea română. Or, la drept vorbind: repetatele încercări din secolul al XVIII-lea ale cabinetului vienez, de a împiedica întărirea legăturilor dintre provinciile românești supuse monarhiei pe de-o parte și cele de dincoace de Carpați pe de alta, s-au dovedit neputincioase în fața forței irezistibile a tendințelor legitime ale istoriei: marile acțiuni populare (1784, 1821, 1848), chiar dacă pentru moment înfrînte, în perspectiva istoriei se vor dovedi victorioase, vreau să spun — cu urmări benefice în evoluția societății românești; cînd perioada studiată de autor se încheie, ia sfîrșit și procesul acaparărilor teritoriale pe seama pămînturilor românești, cînd a începe reversul lui (la 1828—1829 vor fi lichidate hasurile otomane pe teritoriul muntean, la 1856 și 1878 alte zone se vor reuni cu Țara ș.a.m.d.) etc. Sînt tot atîtea dovezi irefutabile că evenimentele rezultau nu numai din acțiunile guvernelor marilor capitale, că națiunea română intra tot mai decis în scenă, exprimîndu-și vrerea, folosind și contradicțiile dintre puterile europene pentru a-și restabili drepturile imprescriptibile.

Încheind aceste însemnări — ocazionate de cartea merituosului om de știință, conf. dr Harald Heppner — ne exprimăm încrederea că, urmînd cu aceeași seriozitate și franchețe studiul istoriei noastre și al relațiilor austro-române, va cunoaște din ce în ce mai bine secular ele eforturi ale poporului de la Carpați și Dunăre pentru libertate socială și națională, justețea și măreția lor.

NOTE

[1] *Hammer-Purgstall und die Orientfrage*, în „Österreichische Osthefte", Wien, **21**, 1979, p. 88—96; *Joseph von Hammer in Iași 1806—1807*, în „Zeitschrift des Historischen Vereins für Steiermark", Gz, **72**, 1981, p. 127—140 (este vorba de viitorul celebru orientalist, aflat într-o vreme la Agenția austriacă din capitala Moldovei); *Die Entwicklung des Postwesens zwischen Österreich und der Türkei bis in die erste Hälfte des 19. Jahrhunderts*, în „Südostdeutsches Archiv", München, **24—25**, 1981—1982, p. 118—129; *Steirisches Eisen in der Moldau*, în „Blätter für Heimatkunde", Graz, **56**, 1982, p. 58—59; *Die Entwicklungspolitik der Habsburger in Südosteuropa infolge der Türkenkriege*, în „Südostdeutsches Archiv", **26—27**, 1983—1984, p. 88—89; *Pazvandoğlu — ein Prüfstein der habsburgischen Südosteuropapolitik im Jahre 1802*, în „Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs", Wien, **38**, 1985, p. 347—355; *Gesellschaftsentwicklung und Mentalität dargestellt am Beispiel der Rumänen im Zeitalter der Aufklärung*, în „Südost-Forschungen", München, **44**, 1985, p. 139—161.

[2] Despre înfruntările diplomatice ale puterilor limitrofe în anii acelui război, acapararea Bucovinei și luările de poziție românești: acum de curînd Ven. Ciobanu, *La granița a trei imperii*, „Junimea", 1985, p. 11—40, 49—56, 127—150.

[3] I. Negru, *Contribuție la cunoașterea Banatului (Jurnalul de călătorie din 1773 al împăratului Iosif al II-lea)*, în „Revista Inst. Social Banat-Crișana, Bul. ist.", Timișoara, XI, iulie-august 1943, p. 78—86; C. Göllner, 1938; Gh. Ciuhandu, 1940; R. Kutschera, 1943; B. Surdu, 1970; L. Roman, în „Revista de Istorie", **31**, 8, 1978, p. 1488 (aici și datele bibliografice ale lucrărilor citate în această notă).

[4] Sensul principal al creării stărostiilor în Țara Românească și Moldova era orientarea lor spre căutarea pricinilor ce le aveau relativ numeroșii sudiți cezaro-crăiești, români ardeleni cei mai mulți (V. A. Urechia, *Istoria românilor*, IX, București, 1896, p. 5 461—462, nota; L. Roman, *Așezarea statornică a românilor transilvăneni în Țara Românească (1739—1831)*, în „Studii. Revistă de Istorie", **24**, 5, 1971, p. 912).

[5] Proiectelor străine de creare a „regatului Daciei", elementele progresiste românești le-au opus în epocă „planul dacic" al unității și neatîrnării naționale (Ștefan Ștefănescu, *De la Romania la România*, în „Arhivele Olteniei", S.N., **1**, 1981, p. 82—83).

[6] Mai recent asupra problemelor: D. Prodan, *Răscoala lui Horea*. Ediție nouă, I, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1984, K. Hitchins, *The Idea of Nation. The Romanians of Transylvania, 1691—1849*, Edit. Științifică și Enciclopedică, Bucharest, 1985; L. Gyémánt, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între anii 1790 și 1848*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1986.

[7] Pentru toate aceste probleme (inclusiv literatura anterioară) a se vedea și contribuția semnatarului acestei recenzii, parțial cunoscută de autorul cărții: „Studii. Revistă de Istorie", **24**, 5, 1971, p. 899—929; „Revue Roumaine d'Histoire", XI, 5, 1972, p. 773—799; „Studii. Revistă de Istorie", **25**, 3, 1972, p. 621—627; *Apărarea sănătății ieri și azi. Studii, note și documente*, ed. G. Brătescu, Edit. Medicală, București, 1984, p. 137—138; „Studii și Articole de Istorie", **49—50**, 1984, p. 108—110.

[8] L. Roman, *L'origine du recensement de 1810—1811, effectué par les organes ecclésiastiques en Valachie et en Moldavie*, în *Populație și societate*, IV, ed. Șt. Pascu, „Dacia", Cluj-Napoca, 1980, p. 93—97.

[9] C. Göllner, *Muncă și năzuințe comune. Din trecutul populației germane din România*, București, 1972 (Institutul de Studii Istorice și Social-Politice), p. 55 (n.), 59—60.

Louis Roman

JOSÉ CARLOS CLEMENTE, *Bases documentales del carlismo y de las guerras civiles de los siglos XIX y XX*, tomo I *(Desde los orígenes hasta Carlos V)*, 365 p.; tomo II *(Desde Carlos VI hasta CarosVII)*, 330 p., Servicio Historico Militar, Madrid, 1985.

Lucrarea pe care o aducem în atenţia cititorilor în rîndurile ce urmează reprezintă, trebuie să • spunem de la început, o importantă şi preţioasă contribuţie la vasta bibliografie referitoare la mişcarea carlistă şi la războaiele civile care au marcat istoria spaniolă în secolul al XIX-lea şi în prima jumătate a secolului nostru. Primele două tomuri ale lucrării, din totalul de trei preconizate de autor, acoperă secolul al XIX-lea şi constituie o fericită îmbinare între editarea unor izvoare documentare mai puţin cunoscute sau absolut noi şi interpretarea lor într-o manieră modernă, integratoare, care oferă viziuni şi răspunsuri noi la o serie întreagă de probleme ridi cate de subiectul abordat.

Chiar în *Introducerea generală* (pp. 3—10) autorul punc în faţa cititorilor problema centrală pe care îşi propune să o urmărească şi să o demonstreze pe parcursul întregii lucrări. Astfel, el arată că izvoarele contemporane dovedesc că mişcarea carlistă a avut de la începuturile sale un caracter popular determinat de doi factori principali : de criza agrară şi de lupta pentru apărarea libertăţilor forale (*fuero* = drept, privilegiu specific evului mediu spaniol). Criza agrară a fost generată, după părerea autorului, cu care sîntem de acord, de faptul că în Spania lichidarea Vechiului Regim s-a făcut prin intermediul unei alianţe între burghezia liberală şi aristocraţia latifundiară, sub patronajul monarhiei, fără să fi avut însă loc şi un proces paralel de transformări revoluţionare ale structurilor agrare. Celălalt filon al participării maselor populare la mişcarea carlistă a fost apărarea democraţiei forale, ceea ce explică forţa mişcării mai ales în Ţara Bascilor, Navarra şi Catalonia, provincii care întotdeauna s-au temut şi s-au opus la politica centralizatoare promovată de guvernul de la Madrid. Ierarhia carlistă a fost obligată să adopte principalele revendicări ale maselor pentru a le avea alături de ea şi aceasta explică rezistenţa în timp a mişcării în ciuda numeroaselor înfrîngeri şi adversităţi pe care le-a avut de înfruntat.

Primul tom al lucrării cuprinde patru capitole, în primul dintre acestea, intitulat *Originile* (pp. 11—105), autorul analizînd izvoarele mişcării carliste, structura şi principalele ei elemente componente. Astfel, el consideră că fenomenul carlist a însemnat, în parte, la începuturile sale, o mişcare populară şi antioligarhică, inclusiv antiaristocratică, o mişcare sprijinită de fapt, pe renaşterea spiritului care poate primi calificativul de sentiment comunitar, de democraţie forală sau regională. Ceea ce au urmărit carliştii prin război a fost posibilitatea de a modifica o lege fundamentală ca cea de succesiune la tron, fără participarea poporului, şi, cu participarea sa, revendicarea vechilor libertăţi populare pe punctul de a fi definitiv desfiinţate prin pactul dintre cele mai importante nuclee ale marii aristocraţii şi oligarhia burgheză.

Carlismul, ca mişcare conturată şi structurată, apare o dată cu declanşarea războiului civil din 1833. Principalele sale filoane au fost grupările regaliştilor exaltaţi sau puri (integraliştii) şi ale regaliştilor moderaţi (tradiţionaliştii), care nu au reuşit însă să-i ofere o bază solidă de masă. De aceea căpeteniile carliste, mai ales Zumalacárregui şi Cabrera, au făcut apel la sentimentele foraliste ale maselor, gruparea foralistă fiind al treilea filon, şi cel mai stabil, al întregii mişcări carliste, cel care i-a asigurat extraordinara sa persistenţă în timp. Această persistenţă, după opinia autorului, demonstrează că el a depăşit cu mult aspectele politice şi dinastice şi a fost puternic înrădăcinat în masele populare.

În capitolul următor, *Pronunciamentele secolului al XIX-lea* (pp. 107—123), autorul analizează fenomenul loviturilor de stat militare (pronunciamientos) care a fost o constantă a istoriei spaniole din secolul trecut. El arată că războiul de eliberare antinapoleonian a produs o ruptură totală în societatea spaniolă, ruptură care a afectat şi armata. De asemenea războiul a scos în evidenţă imposibilitatea în care se afla Vechiul Regim de a aşeza Spania în elita ţărilor cu structuri moderne, ceea ce a provocat lupta a două clase, cea aristocratică şi cea burgheză, adică lupta pentru hegemonia între două ideologii, cea absolutistă şi cea liberală. Loviturile de stat militare sînt manifestarea cea mai frapantă a acestei lupte, fiind toate fie de nuanţă absolutistă, fie de nuanţă liberală, dar prin frecvenţa lor neobişnuită ele vor genera o permanentă stare de dezordine socială şi politică, afectînd, în ultimă instanţă, dezvoltarea întregii societăţi spaniole.

Capitolul al treilea, *Primul război carlist* (pp. 125—316), analizează forţele sociale care s-au înfruntat, sprijinul pe care ele l-au găsit pe plan internaţional, desfăşurarea propriu-zisă a războiului din 1833—1840 şi consecinţele sale pentru Spania. Autorul arată că gruparea liberală care a sprijinit-o pe Isabela a II-a (1833—1868), de fapt pe mama acesteia, regenta Maria Cristina, era formată din marii proprietari funciari, din burghezie, din toate acele sectoare care au beneficiat de pe urma secularizării averilor bisericeşti. De asemenea clerul înalt, cu foarte puţine excep ţii, armata în ansamblul ei, instituţiile politico-administrative şi funcţionarii publici au sprijinit pe liberali. Gruparea carlistă era formată dintr-un sector aristocratic, regalist (integrişti şi tradiţionalişti) şi un sector popular (foralist). Masele populare, consideră autorul, au fost atrase de carlism datorită promisiunii de a căpăta pămînt şi datorită ataşamentului lor faţă de drepturile

și privilegiile tradiționale mai ales în zonele de nord și est ale țării. Țărănimea mică și mijlocie, zilierii, micii meșteșugari au fost de partea carlismului deoarece, după părerea autorului, dacă situația lor și în Vechiul Regim era precară, în cel nou ei nu aveau de ales decît între ruina totală și emigrare.

Declanșarea războiului în 1833 a provocat atitudini diferite și pe plan internațional. Astfel dacă Austria, Prusia și Rusia vor sprijini, dar numai moral, pe Don Carlos, în schimb Anglia, Franța și Portugalia vor sprijini pe Isabela a II-a cu importante forțe armate și material de luptă.

După ce analizează principalele faze ale primului război carlist autorul arată că sfîrșitul său a marcat triumful total al liberalismului ceea ce va face ca Spania să devină o țară cu un sistem liberal-burghez. Dar, în același timp, în ciuda acestei victorii, războiul a deschis pentru guvernul central de la Madrid o nouă problemă deosebit de acută, și anume, trezirea conștiinței naționale a popoarelor hispanice (catalan și basc în primul rînd).

Ultimul capitol al primului tom, *Puterea militară în prima jumătate a secolului al XIX-lea* (pp. 317—355) analizează evoluția armatei și intervenția ei în viața politică a Spaniei din secolul trecut. Această intervenție a început o dată cu moartea lui Ferdinand al VII-lea (1833), armata fiind principalul sprijin pentru gruparea liberală, și se va încheia în 1875 odată cu restaurarea monarhiei burbonice. După părerea autorului, cauzele care explică participarea armatei la viața politică a țării ar fi următoarele : slăbiciunile regimului rezultat ca urmare 0 războiului de independență antinapoleonian, constituirea unui nou tip de armată ale cărei baze sociale erau formate din burghezie în alianță cu aristocrația latifundiară, lipsa unor războaie în exterior.

Tomul al doilea al lucrării se deschide cu capitolul intitulat *Războiul „matinalilor"* (pp. 1—134). În prima parte a sa autorul face o interesantă analiză a societății spaniole din timpul Isabelei a II-a. El arată că forțele care se manifestau în această societate erau cele conservatoare, legate de Vechiul Regim, burghezia, care încerca să facă compatibile ordinea și libertatea, clasa muncitoare, care trece acum de la un socialism utopic la unul științific și țărănimea. Societatea isabelină s-a caracterizat, după părerea sa, prin predominarea claselor mijlocii conduse de burghezie. Dar aceste clase nu aveau încă capacitatea de a domina viața politică. De aici a rezultat alianța cu tronul și cu sectoare importante ale aristrocrației latifundiare și, implicit rolul militarilor în exercitarea puterii.

În cea de-a doua parte a acestui capitol este urmărită desfășurarea războiului „matinalilor", cel de-al doilea război carlist (1846—1849). De data aceasta războiul s-a limitat numai la acțiuni de gherilă și a cuprins numai Catalonia, dar a avut în schimb o strategie politică cu caracteristici de război de eliberare națională și de conflict social. În același timp s-a constatat și o semnificativă evoluție a ideologiei carliste care a abandonat absolutismul teocratic și a acceptat anumite postulate ale liberalismului democratic. Astfel se și explică alianțele cu grupările republicane, precum și acuzațiile de comunism formulate de guvernul de la Madrid. De asemenea, semnificativ este și faptul că acest al doilea război carlist a fost susținut de forțele populare, muncitori, țărani, mici meșteșugari, și nu de forțele regaliste ale integriștilor și tradiționaliștilor.

Ultimele două capitole ale lucrării, *Războiul cantonalist* (pp. 135—143) și *Al treilea război carlist* (pp. 145—320) abordează problematica mișcării carliste în perioada deschisă de revoluția din septembrie 1868 și încheiată o dată cu înfrîngerea de la începutul anului 1875. Autorul arată că proclamarea primei republici spaniole, la începutul lui 1873, a determinat atît intensificarea războiului cantonalist, care a reprezentat o formă de exacerbare a ideologiei federaliste, cît și a celui carlist care a beneficiat acum și de sprijinul unei părți însemnate a burgheziei, speriată de evoluția evenimentelor. Foarte interesantă ni se pare și aprecierea autorului potrivit căreia semnificația istorică fundamentală a anilor care au urmat revoluției din septembrie 1868 este dată de faptul că acum s-a desfășurat ultimul episod al revoluției liberale capitaliste din secolul al XIX-lea, dar, tot acum, a avut loc și primul episod al revoluției proletariatului care, în secolul al XX-lea, se va transforma în forța principală a luptelor pentru progres social.

Lucrarea lui José Carlos Clemente, așa cum am arătat și la începutul acestei sumare prezentări, se înscrie ca o reușită istoriografică incontestabilă în vasta bibliografie a subiectului pe care-l abordează, atît prin materialul documentar pe care-l conține, cît și prin maniera de interpretare a sa, prin ideile și rezolvările pe care le propune. Principalul ei merit sub aspectul ideilor avansate îl constituie, după părerea noastră, sublinierea faptului că mișcarea carlistă a fost posibilă și și-a asigurat existența în timp numai datorită sprijinului pe care l-a primit din partea maselor populare. Acest lucru a făcut ca ea să fie o mișcare din ce în ce mai puțin dinastică și politică și din ce în ce mai mult socială.

Fiind întru totul de acord cu această părere a autorului trebuie să arătăm, totuși, că mișcarea carlistă a fost sprijinită de acele clase sociale legate mai ales de modurile tradiționale de viață și amenințate de liberalism, la nivel economic prin introducerea economiei monetare și a liberului schimb, iar la nivel politic prin dezintegrarea sistemului foral și înlocuirea sa prin dependența directă a individului față de statul centralizat. Aceasta și explică de ce carlismul a fost puternic mai ales în Țara Bascilor, Navarra și Catalonia, în timp ce în alte zone ale Spaniei aderența la el a fost nesemnificativă. De fapt tragedia istoriei spaniole din secolul al XIX-lea constă în slăbiciunea structurală a burgheziei care nu i-a permis acesteia să înlăture hotărît și definitiv

vechea orînduire, ceea ce a obligat-o la un compromis de clasă cu aristocrația funciară, situație care a frînat dezvoltarea generală a societății și a intensificat la maximum exploatarea maselor populare. Misiunea progresistă a burgheziei, devenită foarte repede o clasă conservatoare interesantă în menținerea tiparelor sociale stabilite, va fi preluată de proletariat, adevărata și unica forță progresistă care va reuși să canalizeze în jurul său lupta celorlalte clase și categorii sociale interesate în mersul înainte al societății spaniole. Carlismul, deși s-a bucurat de sprijinul unor importante sectoare ale maselor populare, ale căror revendicări a fost obligat să și le însușească, nu avea însă nici un fel de sorți de izbîndă deoarece, în ansamblu, sistemul său ideologic și de valori era ancorat în vechea societate, avea nostalgia trecutului și nicidecum dorința de a clădi viitorul. El nu reprezenta o alternativă viabilă a regimului liberal de la Madrid și tocmai acest lucru explică înfrîngerea sa finală.

Eugen Denize

GIACOMO BASCAPÉ, MARCELLO DEL PIAZZO, în colaborare cu LUIGI BORGIA, *Insegne e Simboli; Araldica pubblica e privata medievale e moderna*, Introducere de Francesco Pericoli Ridolfini, Roma, 1983, 1064 p. cu il.

Heraldica, ca o „știință a blazonului", se fundamentează cu secole în urmă, la sfîrșitul Evului Mediu și în epoca Renașterii, cînd pasiunea pentru cercetarea minuțioasă a detaliului a dus la alcătuirea unor voluminoase tratate despre tehnica alcătuirii blazonului, despre modul în care trebuie îmbinate culorile, metalele, figurile alegorice sau mitologice în interiorul sau în afara scutului. Tot din această perioadă datează adevărate „cataloage" ale stemelor și însemnelor heraldice, aparținînd marilor familii sau diverșilor demnitari politici sau ecleziaști. Cu siguranță că asemenea „colecții" de blazoane constituie pînă în ziua de azi o sursă de documentare de maximă importanță, pentru specialistul ce își propune să meargă dincolo de detaliile tehnice, să pătrundă sensul ascuns, încifrat al simbolului privit ca parte componentă a mentalității și ideologiei unei epoci. Primele încercări de acest gen sînt și ele destul de vechi, datînd din secolul al XIX-lea. În majoritatea cazurilor aceste contribuții însă s-au mulțumit cu aspectul exterior al descifrării figurilor alegorice, stabilindu-se de altfel cîteva norme de interpretare, valabile pînă astăzi : semnificația culorilor, a imaginii vulturului și leului „citită" ca semn al puterii, etc.

Specialiștilor din ultima jumătate de veac le datorăm eforturile de a decela importanța specifică a simbolului pentru reconstituirea unei întregi societăți, văzută prin prisma exprimării ideologice, a aspirațiilor și obiceiurilor, precum și prin expresia artistică dată atît de realizările monumentale cît și de artele minore.

În acest larg front de lucru se înscrie și cartea de față, apărînd cititorilor ca o amplă operă în care heraldica este privită ca o „știință a simbolului" într-o manieră exhaustivă, ce cuprinde într-un tot unitar, armonios închegat, originea, evoluția heraldicii, descifrarea simbolurilor ca însemne familiare sau de funcție, stabilirea terminologiei specifice, a normelor tehnice de alcătuire a unui blazon etc.

Monumentala lucrare se prezintă divizată în trei mari părți, dintre care primele două, totalizînd XXI de capitole, tratează problemele generale și cele practice ale alcătuirii unui blazon. De mare importanță, prin noutatea ei, este partea a III-a, ce abordează, în trei subdiviziuni, aspectele heraldicii napoleoniene în Italia.

Ideea de bază, ce a condus întregul fir al cercetării științifice în cazul de față, este aceea că necesitatea de a se exprima prin intermediul simbolului este proprie psihicului uman din cele mai vechi timpuri, cu un accent special pentru epoca medievală și este direct legată cu posibilitatea declanșării unor pasiuni și sentimente imediate. Privită în acest sens, heraldica este tot atît de veche ca și gîndirea umană și apare odată cu primele reprezentări artistice. Desigur că această idee poate șoca la început, dar ea este de certă valoare atunci cînd ne propunem să căutăm originile simbolului, în forma primelor lui manifestări și semnificații, pentru a-i înțelege sensul inițial, adesea poate pierdut prin trecerea timpului. Aplicînd o asemenea interpretare însemnelor heraldice nu contrazicem cu nimic teoria învederată, prin care heraldica se naște în secolele X— XI, cînd se constituie ca un ansamblu de norme codificate prin folosirea permanentă, ce își găsesc expresia în artă și literatură și își elaborează un limbaj și o terminologie proprie.

Pe lîngă meritul unei abordări originale, autorii pot fi elogiați și pentru bogata informație ce îmbrățișează cele mai variate surse, reproduse cu fidelitate în text atunci cînd este vorba de documentele de arhivă sau de reprezentările artistice (sculpturale sau picturale).

În cazul celor din urmă ținem să remarcăm excelentele condiții grafice, ce dau cititorului impresia unui contact nemijlocit cu imaginea în cauză. O singură observație se ridică, tocmai legată de marele număr de ilustrații de cea mai bună calitate, dar care nu se bucură de o corelare directă cu textul, în care nu există trimiteri la figura citată, figură ce adesea nu se află în imediata vecinătate a paginii în care este analizată. Desigur că această remarcă nu micșorează cu

nimic importanța reală a materialului ilustrativ, care ne slujește la înțelegerea problemelor particulare legate de evoluția și transformarea însemnelor heraldice sub imperiul exigențelor sociale, politice, estetice și de exprimare ; sînt analizate în același mod originile și caracteristicile blazoanelor de familie, ca mijloc de relevare a poziției juridice și sociale a deținătorului în calitate de posesor al unui feud sau al unei demnități civice, politice, militare sau ecleziastice (cap VI—VIII).

În capitolele ce urmează se arată modul în care heraldica devine o formă de exprimarea, unei întregi societăți, ea fiind folosită în egală măsură de comune, corporații, confrerii, ordine religioase, ordine cavalerești, instituții de binefacere, spitale, universități etc. Tot în acest context se discreditează ideea potrivit căreia blazonul ar fi fost apanajul exclusiv al nobilimii și se demonstrează că el devine simbolul unei demnități de funcție, laică sau ecleziastică. Atribuirea blazonului în secolele XIV—XV era de fapt consfințirea drepturilor și privilegiilor aferente funcției cu care era investită o persoană. Exercitarea acestor privilegii se făcea nu în virtutea nașterii ci a unui drept dobîndit prin merite deosebite (cap. X—XII), dar nu este mai puțin adevărat că funcția înnobila și în această calitate ce-l ce o îndeplinea purtea blazonul.

Paralel cu studiul problemele prezentate este aprofundat și studiul stindardelor și al diverselor tipuri de steaguri, ca însemne ale entității statale și comunale. În același timp se observă cum pe măsură ce o grupare socială, politică, religioasă sau profesională capătă conștiința de sine și dorința de afirmare autonomă își constituie drept simbol un steag sau stindard propriu. Interesante sînt din acest punct de vedere aspectele tratate în capitolele VIII—XI, legate de steagurile seniorieì și ale statelor italiene. Două detalii necunoscute sînt prezentate în legătură cu steagurile distinctive ale grupărilor etnice ce formau Ordinul Cavalerilor Ioaniți, din Malta. În timp ce Franța și Spania avea steaguri pentru reprezentanții fiecărei provincii, respectîndu-se încă separatismul regional, acolo unde existau eforturi notabile pentru centralizare politică, gruparea etnică ce provenea din Italia, deși cu numeroși membrii veniți din toate colțurile : Piemont, Sicilia, Florența, Veneția, Roma, Milano, abordează un singur steag, pe care scria *Italia*. Faptul care impresionează este tocmai simplitatea acestui prim simbol al sentimentului de unitate națională, de comunitate de limbă, vizibil încă din secolul al XV-lea.

Cel de-al doilea aspect nou amintit de autori este cel al apariției tricolorului italian ca steag al armatei piemonteze în timpul asediului Cetăților Messina, Gaeto și Civitella del Tronto (aflate sub stăpînirea bourbonilor).

Nu lipsit de importanță apare, în lucrarea impresionant de vastă, capitolul dedicat interpretării figurilor mitologice și cel despre simbolistica ebraică. Giacomo Bascapé demonstrează că heraldica nu este proprie în Evul Mediu numai creștinilor și că în ciuda restricțiilor și normelor rigide ce închideau drumul spre orice carieră publică sau civică evreilor, nu puțini au fost cei ce au primit de la împărați, principi sau papi funcții oficiale (cap. XIII—XIV).

În capitolele XV—XXI Marcello del Piazzo elaborează un adevărat tratat tehnic de heraldică, în care se stabilesc termenii și vocabularul specific. Astfel se completează fericit prima parte, aducîndu-se precizările tehnice indispensabile, într-o manieră clară, concisă, ușor de înțeles prin desene și exemplificări. Este prezentat modul în care se alcătuiește un scut, cum se împarte acesta, cum se timbrează, ce figuri apar în interior sau pe margini. Detaliile figurate nu apar în cazul de față doar ca simple curiozități, ci demonstrează ideea prin care ornamentele scutului, cu însemnele de familie sau funcție, sînt un document de prima mînă pentru reconstituirea ambianței vieții politice, administrative și ecleziastice putînd soluționa probleme istorice deosebite (cap. XIX). O noutate absolută o aduc capitolele despre heraldica napoleoniană în Italia, capitole ce se constituie ca o adevărată dizertație, foarte bine documentată, asupra stemelor, însemnelor și blazoanelor principalelor state napoleoniene în Italia (Regatul Italici, Neapolelui, Sicilia, Etruria) și ale marilor posesiuni imperiale : Piemont, Liguria, Roma. Aria de ilustrare se lărgește cu actele de înnobilare date de Napoleon, cu diplomele de înființare ale unor noi ordine ecvestre. Analizînd aceste aspecte se poate spune că inovațiile aduse de heraldica napoleoniană nu pot fi ușor înțelese și elucidate fără cunoașterea noilor instituții create. Între inovațiile amintite se distinge „cartierul francez", pătrat aflat în partea superioară a scutului, dreaptă sau stîngă, ce atestă apartenența la coroana imperială. La acesta se adaugă însemnele referitoare la funcțiile militare, administrative, de curte sau ecleziastice ale titularului, funcții și privilegii ce puteau fi personale sau ereditare. Documentația bogată trece în revistă majoritatea titlurilor acordate de Napoleon pentru regatele Italiei, pentru teritoriile anexate statului francez, ca și pentru regiunile concesionate suveranilor impuși de noua dominație. În această foarte interesantă parte a lucrării se aduc și precizări originale asupra evoluției unor ordine și decorații în Italia : „Coroana de Fier" instituită de stăpînirea franceză își continuă existența și după Restaurație, devenind sub Victor Emanuel al II-lea în 1868, ordinul „Coroana Italiei". În încheiere putem conchide că vasta operă datorată lui Giacomo Bascapé și lui Marcello del Piazzo se constituie ca un instrument de lucru de primă valoare ce vine în sprijinul specialistului. Totodată ea se recomandă a fi și o lucrare de largă circulație la îndemîna tuturor doritorilor de a cunoaște tainele heraldicii, pentru a-i pătrunde sensul.

Ileana Căzan Neagu

„REVISTA DE ISTORIE" publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile: Probleme ale istoriografiei contemporane. Cronica vieții științifice, Cartea românească și străină de istorie, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului. Numele autorilor va fi precedat de inițială, titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații se va trimite pe adresa Comitetului de Redacție, B-dul Aviatorilor, nr. 1, București — 71247.

DIN SUMARUL NUMERELOR VIITOARE

Românii în cronica notarului anonim al regelui Bela.

Orașele în Europa apuseană în Evul Mediu timpuriu.

Un cod agrar românesc din secolul al XV-lea.

Regimul politico-economic al gurilor Dunării în secolul al XV-lea.

Țările române la începutul secolului al XVII-lea.

Economia țărilor române în secolul al XVII-lea.

Elemente ale burgheziei incipiente în societatea fanariotă.

Înființarea consulatelor franceze în țările române și impactul asupra spiritului românesc.

Călători români în S.U.A. în secolul al XIX-lea.

Contribuții la studiul politicii lordului Palmerston în Europa (1830–1848).

Calculatorul electronic și informații numerice. Despre evoluția clasei marilor proprietari funciari în România (1857–1918).

Armata și societatea românească 1859–1877.

Viața socială a Spaniei în presa românească pînă la primul război mondial.

Oamenii de știință și viața politică a României.

Aspecte ale genezei „noului activism" al popoarelor din Ungaria (1900–1905).

România și țările balcanice în perioada 1900–1911.

Considerații privind social-democrația germană 1869–1914.

România și criza renană (martie 1936).

Relațiile culturale dintre România și Marea Britanie (1929–1939).

Aspecte ale procesului de creare a Frontului Național Unit Antijaponez al poporului chinez.

RM ISSO 567–630

I. P. Informația c. 2731

Lei 15